

MORISENA

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ, ANUL VI, NR. 1 (21)/2021

*Colectivul didactic al Liceului „Coriolan Brediceanu” din Lugoj după Marea Unire.
Printre marii magistri ai venerabilei instituții: Aurel E. Peteanu, Virgil Simonescu,
Ioan Vidu. Colecția: Dr. Constantin-Tufan Stan (Lugoj).*

Florin Zamfir

Aspecte ale implicării învățătorilor români din Banat în mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea

Abstract: *Involved in the political life directly, as members of the Romanian National Party, or indirectly, as supporters of the national movement, the Romanian teachers in Banat faced increasing pressure and restrictions imposed by the dual monarchy because of their professional and extraprofessional activities and their political ideas and attitudes. As political passivity became generalised, Astra's General Assembly, organised in Lugoj (1896) as counterweight to "the millennium celebrations", was a true national celebration to which the teachers made a valuable contribution.*

Keywords: Romanian National Party, national movement, Romanian teachers, memorandum, active and passive politics.

Conferința Națională de la Sibiu, din 12-14 mai 1881, pune bazele Partidului Național Român, care reprezenta politic pe toți românii din Banat și Transilvania. Conferința a aprobat tactica pasivistă față de alegerile dietale (parlamentare) pentru românii din Transilvania, iar pentru alegătorii români din Banat, s-a acceptat oportunitatea participării la alegeri. Însă implicarea românilor din Banat în alegerile dietale, cu candidați naționali, a fost însoțită de abuzuri ale autorităților, care favorizau candidații Partidului Liberal Maghiar, partid guvernamental. Presiunile și manevrele guvernamentale având ca rezultat alegerea un număr insignifiant de deputați români, raportat la numărul populației, a determinat Conferința națională a P.N.R., din 1887, de a decide extinderea și în Banat a atitudinii politice pasiviste.

În perioada următoare, după acțiunea memorandumistă, cu un larg ecou intern și internațional, mișcarea națională din Banat și-a afirmat dezideratele

într-o atmosferă politică mai tensionată: s-au întărit efectivele poliției secrete și ale jandarmeriei, numeroși fruntași români au fost urmăriți și pedepsiți cu amenzi sau închisoare; preoți, învățători și notari români au fost îndepărtați din slujbe sub cele mai felurite pretexte; s-au interzis serbări naționale, reuniuni învățătoresci, cântece naționale, răspândirea lucrărilor istorice sau a literaturii române. La 16 iunie 1894 s-a interzis activitatea Partidului Național Român, sub motivul că nu avea o "bază legală", neavând statutul aprobat de guvernul maghiar¹.

Implicați direct în activitatea politică, ca membri ai Partidului Național Român, sau indirect, ca susținători ai mișcării naționale, învățătorii români din Banat au avut în nenumărate rânduri parte de presiuni și restricții din partea autorităților maghiare, în activitatea lor profesională și extraprofesională, cauzate de ideile și atitudinile lor politice. Există numeroase exemple pentru a ilustra această aserțiune, din care vom reda câteva.

De pildă, învățătorul Ioachim Boncea din Ghiroda, care avea cunoștințe temeinice, legate de cultivarea pomilor fructiferi, a fost destituit fără nicio explicație din funcția de inspector pentru pomărit, la scurt timp după ce primise această atribuție, prin Ordinul din 27 ianuarie 1886². Cauza destituirii învățătorului I. Boncea din funcție, a avut însă un profund substrat politic. În anul 1884, când candidatul partidului opozițional, Szokoly Gyula, își susținea campania electorală în Becicherecul Mic, învățătorul Boncea a ținut un discurs antiguvernamental în limba română, în fața alegătorilor români. Această atitudine i-au atras lui I. Boncea o serie de presiuni, intimidări și persecuții din partea solgabirăului cercual, care nu au avut darul să-l impresioneze pe învățătorul român și nici pe alegătorii care țineau la sfatul său. În ziua scrutinului, sătenii din Ghiroda l-au urmat pe învățător și au votat cu opoziția. După numirea lui I. Boncea ca inspector pentru pomărit, solgabirăul l-a influențat pe vicecomite să-l destituie din această funcție, dintr-un motiv care nu avea nici o legătură cu activitatea pe care urma să o exercite: acela că și-a manifestat libertatea constituțională³.

1 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Editura Antib, Timișoara, 1994, 340 pg.; p. 133-134.

2 *Luminătorul*, Timișoara, 1886, nr. 66, din 23 august/4 septembrie, p. 3.

3 *Luminătorul*, Timișoara, 1886, nr. 69, din 3715

* E-mail: florin662000@yahoo.com

Învățătorul Ioachim Boncea a murit în anul 1892, la vârsta de 50 de ani. În mormântarea lui, din 30 septembrie 1892, s-a constituit într-o adevărată manifestare de elogiare a personalității celui dispărut, care se remarcase în timpul vieții atât prin activitatea cultural-educatională, dar și prin aceea pusă în slujba

Biserica romano-catolică din Variaș în 1934.

mișcării naționale. Serviciul funerar a fost săvârșit chiar de protopopul Traian Putici al Timișoarei, însoțit de mai mulți preoți din localitate și din zonă. Numeroși învățători, în frunte cu președintele Reuniunii din Protopopiatul Timișoara, Emeric Andreescu, l-au condus pe ultimul drum pe fostul lor coleg. Avocatul și omul politic timișorean Pavel Rotariu a ținut să fie și el prezent. Cu acest prilej, septembrie, p. 3-4.

învățătorul Ioan Mateica din Izvin a compus o poezie închinată celui dispărut, ilustrând prin intermediul metaforelor calitățile de luptător național pe care le-a avut Ioachim Boncea. Având în vedere că în acel an se înaintase "Memorandumul", care nu fusese luat în seamă de împărat, ultima strofă a poeziei s-a constituit într-un protest național pe care defunctul trebuia să-l adreseze divinității, ca un ultim reazem și ca o ultimă speranță pentru împlinirea idealului de dreptate al românilor: "Închei, și-ți fac rogarea, să spui ah sus la ceriu! // Să spui viața noastră și greul ce-ndurăm // Să spui de limbă, lege, de școli și azile // De jugul ce ne-apasă și lupta ce-o purtăm"⁴.

Un alt învățător angajat în mișcarea politică, ca membru al secției locale a Partidului Național Român, dar și cu o bogată activitate culturală națională, a fost învățătorul Emeric Andreescu din Beregsău. În anul 1890, învățătorul din Beregsău a primit încuviințarea Consistoriului arădean să editeze foaia "Junimea română", cu condiția ca în coloanele ziarului să nu introducă chestiuni politice. Această gazetă a apărut de două ori pe lună, din două în două duminici. La sfârșitul anului 1890, împrejurări nefavorabile l-au constrâns pe E. Andreescu să întrerupă pentru un timp, editarea foii. Datorită popularității demersului său, la îndemnul colegilor învățători și al altor intelectuali din zonă, învățătorul din Beregsău a hotărât să continue activitatea gazetărească, prin editarea foii "Săteanul", care se dorea a fi o continuare a celei sistate, "Junimea Română". După ce, în prealabil, ceruse încuviințarea Consistoriului, Emeric Andreescu a început să lucreze la al doilea ziar, când inspectorul regesc de școli, Martonfy, prin hârtia oficială nr. 3068, pretindea nu numai sistarea editării gazetei, dar și acțiune disciplinară împotriva învățătorului. Într-o scrisoare către inspectorul școlar confesional Ioan Damșia, din 10/22 octombrie 1891, Emeric Andreescu își arăta nedumerirea față de ingerința lui Martonfy în această chestiune, căci problema editării unei foi periodice aparținea mai degrabă de competența autorităților politice-polițienești și nicidecum a inspectorului școlar al statului. După ce vicecomitele comitatului Timiș îi aprobaseră învățătorului român editarea primei foi periodice, acum, la intervenția inspectorului școlar regesc, aceeași instituție i-a interzis activitatea publicistică. Până la rezolvarea cauzei, învățătorul a pus ziarul "Săteanul" sub redacția soției

4 *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 69, 23 septembrie/5 octombrie, p. 3.

sale (din 18/25 octombrie 1891), Emilia Andreescu, care nefiind învățătoare, nu putea fi dependentă de ordinele ministeriale și nici de inspectorul școlar regesc⁵. În raportul său, inspectorul școlar Ion Damșia nota că obiectivul final al acțiunii inspectorului regesc este “suprimarea oricărei întreprinderi a dezvoltării literare naționale, este maghiarizarea și pierderea noastră, în scopul căruia se folosește de toate mijloacele”⁶. Datorită presiunilor exercitate de autorități, care i-au obstrucționat activitatea, foaia “Săteanul” a apărut doar o scurtă perioadă, între 15/27 august 1891-25 decembrie 1891 (6 ianuarie 1892)⁷. Cu numărul 17, ziarul și-a încetat apariția, deși așa cum afirma E. Andreescu, “noi n-am cerut bani, muncă și timp spre a satisface postulatele programei noastre. Ni s-a pus pumnul în gură”⁸.

În anul 1892, la “Memorandul” tinerimii studioase din România, studenții maghiari de la universitățile din Monarhia austro-ungară au răspuns printr-un alt “memorand”⁹. La sfârșitul lunii iulie 1892, a ieșit de sub tipar “Replica” studenților români din Ungaria și Transilvania, la ultimul “memorand” maghiar, având ca autor principal pe lugojeanul Aurel C. Popovici. Tipărit în 21.000 de exemplare, tradus în limbile germană și franceză, cuprinzătorul memoriu politic al studenților români avea menirea să informeze din nou opinia publică europeană, prin exemple concrete, despre nedreptățile făcute românilor, abuzurile repetate îndreptate împotriva școlilor și Bisericii naționale, despre încălcarea sistematică a Legii naționalităților, a Legii electorale etc. Autoritățile maghiare intervin și de această dată cu promptitudine. Sub învinuirea că “Replica” urmărește “ațâțare în contra unei naționalități”, guvernul maghiar a decis confiscarea memoriului și a intentat proces autorilor. Eminentul gânditor și patriot, A. C. Popovici, a fost arestat de autorități, judecat de Curtea cu jurați din Cluj la 30 august 1893 și condamnat la

patru ani închisoare, 500 de florini amendă și plata cheltuielilor de judecată¹⁰.

Cunoscând adeziunea la cauza pe care o apăra “Replica”, manifestată în rândul învățătorilor și al preoților români, autoritățile locale din comitatul Timiș au dezlănțuit controale, pentru a descoperi și confisca acest document incriminator la adresa guvernanților. În dimineața zilei de 2 noiembrie 1892, parohul-învățător Aurel Drăgan din Ghilad s-a trezit cu fibirăul Somogyi din Ciacova, însoțit de secretarul său. În cancelaria lui Drăgan s-a făcut o vigoasă percheziție pentru a găsi “Replica”, dar fără succes. Apoi, fibirăul s-a îndreptat spre locuința învățătorului român Ioan Biruescu, făcând și acolo un control amănunțit, fără să descopere însă documentul incriminat. Pentru că învățătorul îi răspundea întrebărilor doar în limba română, fibirăul l-a amenințat că-l va reclama inspectorului regesc de școli. Biruescu nu s-a pierdut cu firea și a răspuns că din moment ce respectă legea și are certificat de calificare pentru predarea limbii maghiare, nu are de ce să dea socoteală cuiva¹¹.

Provocarea lansată de cercurile guvernamentale austro-ungare prin organizarea “serbărilor mileniului”, în anul 1896, nu a avut efectul scontat de autorități, în rândurile comunităților românești din comitatul Timiș, pentru că românii nu se puteau identifica cu un eveniment care pentru ei nu avea nicio semnificație¹².

Într-un articol intitulat “Tămbălăul milenar din Timișoara”, ziarul “Dreptatea” își manifesta atitudinea critică față de festivitățile organizate la 2/14 mai 1896, în orașul de reședință al comitatului Timiș, ocazionate de acest eveniment. Deși prezența românească la manifestările de la Timișoara a fost redusă, ziarul timișorean înfierează comunele care, ascultând de notarii comunali, “au făcut atâtea ironie de neamul lor”, trimitându-și reprezentanți la o sărbătoare care nu era a lor: Izvin, Chișoda, Ianova, Utvin, Bazoș, Cerneteaz. Autorul articolului de presă, îi consideră vinovați pentru această “rătăcire” a locuitorilor din cele șase comune pe “păstorii” lor: preoții și învățătorii, deși în persoană, la festivitățile de la Timișoara a participat doar un singur învățător, cel din

5 D.J.A.A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 45/1890, nepag.

6 Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, Arad, 1976, 256 pg.; p. 206.

7 *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943, întocmit de Inspectoratul Școlar Regional*, Imprimeria Editurii Vrerea, Timișoara, 1943, p. 250.

8 Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, Arad, 1976, 256 pg.; p. 206.

9 *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 55, din 29 iulie/10 august, p. 1.

10 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Editura Antib, Timișoara, 1994, 340 pg.; p. 127-128.

11 *Luminătorul*, Timișoara, XIII, 1892, nr. 79, din 28 octombrie/9 noiembrie, p. 1-2.

12 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Editura Antib, Timișoara, 1994, 340 pg.; p. 141.

Bazoș. La fel ca în perioadele electorale, participarea românilor la “serbările mileniului”, a fost “stimulată” recurgându-se la mijloace materiale: mâncare, băutură și bani. În finalul articolului de presă este exprimat regretul că frumoasele jocuri naționale călușarul și bătuta, au fost cu această ocazie “profanate”, iar față de aceia care și-au permis acest sacrilegiu, atitudinea nu poate fi decât sceptică: “*Acești români sunt pierduți și de faptele lor să se rușineze!*”¹³.

Tot cu ocazia acestui eveniment, notarul Zoltan Zsutty din Șipet, comună cu majoritate românească, a convocat reprezentanța comunală din localitate pentru a aproba proiectul său de sărbătorire a mileniului, pe data de 9 mai 1896. Conform acestuia, elevii școlii confesionale începeau festivitățile la biserică, unde preoții trebuiau să țină o slujbă închinată acestui eveniment. După aceea, la școală, elevii susțineau un program artistic cu public, iar după amiaza avea loc un ospăț pe islazul localității, achitat cu bani din casieria comunală. Printr-un discurs bine argumentat, preotul Teodor Cioloca a combătut proiectul, acuzând ingerința în biserică și școala românească, protejate de autonomia confesională. El a propus ca intelectualitatea din Șipet, în număr de 20 de persoane, să contribuie benevol și după posibilități pentru acest scop, decât să fie însărcinați toți locuitorii comunei cu o sumă de bani. Argumentele preotului Cioloca au fost suficiente pentru respingerea proiectului de către Reprezentanța comunală, în care românii formau majoritatea. Notarul l-a acuzat, ulterior, pe preotul român, în paginile ziarului “*Dettaer Zeitung*”, că prin respingerea proiectului a vătămat public națiunea maghiară¹⁴.

În antiteză cu “serbările mileniului”, Adunarea generală a “Astrei”, desfășurată la Lugoj în 15/27 august 1896, s-a transformat cu adevărat într-o sărbătoare națională românească. Comitetul local alcătuit din intelectuali lugojeni, în frunte cu Titu Hațeg, a obținut un cuprinzător și entuziast sprijin din partea întregii comunități românești, în organizarea acestei manifestări cultural-naționale¹⁵.

La sărbătoarea națională de la Lugoj au participat 4.000 de români, învățătorii timișeni precum Pava din Belinț, Biruescu din Ghilad, Amandia din Ictar¹⁶,

fiind prezenți ca dirijori de coruri, alții ca membri sau ca simpli spectatori, dar toți animați de “*principiul solidarității naționale pe terenul cultural*”, deziderat exprimat de Alexandru Mocioni în cuvântarea ținută cu ocazia acestui eveniment¹⁷. Momentul de apogeu și cel mai înălțător al manifestării, a fost când cele 20 de coruri reunite, au intonat cu o “*forță nedescriptibilă*” la lumina “*focului bengalic*”, imnul renașterii românești, “*Deșteaptă-te române*”¹⁸.

Evenimentul de la Lugoj nu a fost scutit de șicanele poliției, care a urmărit cu atenție întreaga lui desfășurare. Comitetului de organizare i s-a interzis să poarte cocarde cu tricolorul românesc, fiind înlocuite cu altele în culorile albastru-roșu. Pentru a suplini absența uneia dintre culorile tricolorului românesc, organizatorii și-au pus câte o floare galbenă în piept, dar n-au scăpat de vigilența polițială și au trebuit să renunțe la ea. De altfel, la emularea corurilor toate formațiunile au trebuit să-și ascundă însemnele tricolore. O femeie îmbrăcată în costum național, nu a fost primită în această ținută la manifestare¹⁹. Cu toate restricțiile impuse, adunarea “Astrei” de la Lugoj a fost o memorabilă manifestare națională, la care și-au adus cu prisosință contribuția și învățătorii timișeni, nu numai prin dirijarea unora din corurile prezente, ci și prin faptul că multe din cântecele acestei impresionante emulări de coruri au pătruns în conștiința coriștilor încă din fragedă copilărie, când se aflau pe băncile școlii confesionale.

Anii de sfârșit ai secolului al XIX-lea, sunt dominați de pasivitatea românilor bănățeni față de alegerile dietale. Împărțirea nedreaptă a cercurilor electorale, neegalitatea censului, opresiunea organelor guvernamentale, au justificat această atitudine la care au aderat și învățătorii români din Banat²⁰. În această perioadă mișcarea națională s-a desfășurat mai mult pe tărâm cultural, dar eficiența ei nu a fost afectată, pentru că învățătorii și preoții români bănățeni au reușit să țină trează conștiința națională, chiar atunci când vremurile erau întunecate.

17 *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 185, din 22 august/3 septembrie, p. 1.

18 *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 183, din 20 august/1 septembrie, p. 2.

19 *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 183, din 20 august/1 septembrie, p. 2.

20 *Dreptatea*, Timișoara, I, 1894, nr. 49, din 2/14 martie, p. 1.

13 *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 98, din 3/15 mai, p. 3.

14 *Dreptatea*, III, 1896, nr. 94, din 27 aprilie/9 mai, p. 3.

15 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat*, Editura Antib, Timișoara, 1994, 340 pg.; p. 143.

16 *Dreptatea*, Timișoara, III, 1896, nr. 183, din 20 august/1 septembrie, p. 2.

Sorin Forțiu

Banologia (XI): Alberto [Magno] bano de Zeurino (1272)

Motto: ... *Universal History, the history of what man has accomplished in this world, is at bottom the History of the Great Men who have worked here.*
(Thomas CARLYLE, 1840¹)

Abstract. Albert *the Great*, son of *Erdew*, from Ákos' kindred occupied the dignity/office of *banatus* at Severin for a very short period of time, probably around two and half months (or one month) in the summer of 1272. In the following I will gather all we know about his political career in an attempt to make a sketch of this historical figure. Unfortunately he was ill of *leprosy* (Hansen's disease?), as the Hungarian *Legend of Saint Margaret* records and his career ended abruptly. One of his son's, Moys, will mention that he is *filius Alberti Magni* (1278).

Keywords: Albert, *de genere Ákos*, *banus*, *banatus*, Severin/Szörény, *leprosy*, XIII century.

Pe cât de puține lucruri știm despre Banatul de Severin (oficiul/demnitatea, *honorul*, înființare, desființare, reînființare, funcționare, *choronim*, întindere etc.), cu atât mai puține cunoaștem despre cei care au purtat titlul de *banus în exercițiu* aici. În cele ce urmează voi încerca să-l "portretizez" pe cel care a ocupat probabil cel mai puțin demnitatea de

banatus de Severin: Albert *cel Mare*², fiul lui *Erdew*³, *de genere Ákos*⁴.

Primii membrii cunoscuți ai neamului Ákos⁵ sunt *Moynolth/Magnold* și *Acoș*. În *Chronicon pictum vindobonense* (~1360) se povestește cum a fost ucis *Moynolth de genere Acus*, alături de comitele *Lampert* și fiul acestuia, în anul 1132, pe vremea războiului dintre regele *Bela al II-lea cel Orb* și pretendentul *Boris*⁶. Că *Moynolth/Magnold* și *Acoș* au fost personaje istorice reale ne-o dovedește și un act regal (fals!) din anul 1124, care îi nominalizează și pe *Comitibus lamberto, magnoldo, acus*, ... în lista martorilor din eschatocol⁷. Cum se relaționează *Albert cel Mare*, fiul lui *Erdew* cu acești străbuni nu este cunoscut. Știm doar că *Albert* era fiul unui nobil obscur, care este menționat incidental, în anul 1220, prin *Registrul de la Oradea*⁸. Cariera politico-

2 *Albert* este indicat drept *Magni* într-un document din anul 1278 al capitulului bisericii *beati Michaelis Transsiluane* în fața căruia se prezintă personal fiul său *Moys Comes filius Alberti Magni*, care donează/vinde pământul său cumpărat *Tychen Sent Martun* (Tárnăveni) slujitorului său *Paul*, fratele lui *Des*, cu aprobarea fraților săi (*Fratribus suis*) *Ioan* și *Albert*^a, menționați acum pentru prima și ultima oară (DL 29659 și pe verso: *Comitis Moys Filij Alberti Magni*); *Moys comes filius Alberti magni* (UB, 1857, pp. 114–115, doc CXVIII); *comitele Moys, fiul lui Albert cel mare* (DIR, XIII, C. Tr, II, p. 189, doc. 207). Nu știm nimic despre mama celor trei feciori.

^a ENGEL Pál crede că este vorba de Ákos^b (l.m.), iar JAKÓ Zsigmond indică *Acus*^c. Numele este prescurtat, teribil de urât grafiat și e aproape ilizibil (DL 29659).

^b Engel, 2003b, *sub voce Ákos nem 3. Erne ága*.

^c EO, I, p. 247, doc. 362.

3 i.e. Erdő (l.m.), Pădure / Codru (l.r.).

4 Ákos nembeli Erdő fia Albert (l.m.); pentru acest neam *vide* Engel, 2003b, *sub voce Ákos nem 3. Erne ága*. Surprinzător, WERTNER Mór și KARÁCSONYI János nici măcar nu-i amintesc pe *Albert* și feciorii săi (Wertner, I, p. 68; Karácsonyi, I, p. 96, 102–104).

5 i.e. *fehér sólyom* (l.m.), șoim alb (l.r.).

6 Popa-Lisseanu, 1937, p. 89/212.

7 Makk, 1972, p. 43 (cu toată bibliografia și comentariile necesare).

8 *Iuna, iobagul lui Laurentiu din satul Yrund*⁸) a pârât pe *Gyoma, iobagu lui Erdey din satul lui Paul*⁹), pentru o pagubă de trei fertuni, judecător fiind *Erde, pristav fiind Egidius din satul lui Paul. După ce au venit la Oradea, Gyoma s'a învoit să dea suszisului Iuna șapte pondere*¹⁰) de argint și să plătească și pe judecător; iar *Iuna s'a învoit să plătească pe pristav*.

⁸) Probabil identic cu *Irugd, sat dispărut lângă Ugra, în comit. Bihar (R. P. Ungară)*. ⁹) *Hosszupályi, sat în comit. Bihar (R. P. Ungară)*. ¹⁰) *adică groși. (DIR, C. Tr, I, p. 104, [nr.] 242; pentru original RV, p. 244, no. 242 (123).*

* <https://www.banat.ro/academica.htm>, sorinfortiu@gmail.com

Notă: Toate citările sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

O variantă a acestui studiu a fost scris în anul 2017 drept Anexa III la Forțiu, 2017. Din motive editoriale nu a mai fost publicat atunci. În anul 2020 a fost finisat și pregătit pentru publicare drept un studiu independent.

1 Carlyle, 1840, p. 3.

administrativă a lui Albert pare că i se datorează fratelui său mai mare, Erney, un războinic desăvârșit⁹, care ajunge în grațiile regale după ce și-a cedat propriul cal regelui Bela al IV-lea și a fost grav rănit în timp ce-i înlesnea acestuia fuga la sfârșitul bătăliei cu mongolii de pe râul Sajó¹⁰ (Muhi, 12.04.1241)¹¹. În anul 1250, Erney debutează politico-administrativ drept comis și comite de Szolmányör și va servi sub trei regi, aproape 25 de ani¹². Dispare din izvoade după anul 1274 și presupunem că a murit. Faptul că cei doi frați ai săi, Albert și Erdő(?¹³), ultimul comite de Tolna (1272) și de Trenčín (1274), apar pe scena politică doar la două decenii după ce Erney ocupa deja funcții publice și se afla în grațiile regale mă face să cred că aceștia erau frați vitregi ai săi dintr-o căsătorie ulterioară a tatălui lor. Nu trebuie uitat că Erney a fost un credincios al regelui Bela al IV-lea până în anul morții acestuia, i-a și condus armata contra regelui “cel tânăr” Ștefan, duce transilvan, la începutul anului 1265, dar s-a împăciuit cu acesta, nu fuge la Ottokar Přemysl al II-lea după moartea regelui (†3.05.1270), precum alți nobili¹⁴ și chiar un membru al dinastiei arpadiene, și participă la războiul dintre acesta și regele Ștefan al V-lea (1270–’71) de partea ultimului. Pare că reconcilierea este cea care l-a “propulsat” și pe Albert, care debutează politico-administrativ doar la începutul domniei regelui Ștefan al V-lea (încoronat 17.05.1270). Tot ce se poate ca el să fi fost prea imberb pentru a deține vreo demnitate încă de pe vremea regelui Bela al IV-lea.

Albert *cel Mare* a ocupat demnitatea de *Banatus Zeuriniensis* probabil cel mai puțin (puțin peste o lună ori două luni și jumătate) dintre toți cei care l-au

9 în vara anului 1250 a reușit să-l învingă într-o luptă cu lancea pe Wernhard Preussel, stăpân al cetății Himberg și *capitaneus* al Austriei de Jos și a înfățișat capul acestuia regelui său (Kis, 1995, pp. 280–281).

10 CD, IV/2, p. 93; Pauler, 1899, p. 163; Kis, 1995, p. 280; *Tatárjárás*, 2003, p. 195.

11 Bányai, 2004, p. 32.

12 Zsoldos, 2011, p. 300; Forțiu, 2019, pp. 841–847, 864–867.

13 Doar ENGEL Pál îl indică a fi fiul lui Erdő, în timp ce WERTNER Mór și FEKETE Nagy cred că este vorba de fiul lui Sewerit, *de genere* Gyulazombor (Zsoldos, 2011, p. 300 și notele 219, 220 cu bibliografia).

14 *La moartea lui [Bela al IV-lea], de teama noului rege [Ștefan al V-lea], baronii de la hotarele vestice [ale regatului] au căutat sprijin la cehul Ottokar și chiar l-au recunoscut ca senior feudal ...* (Engel, 2006, p. 133).

precedat ori succedat. Spre deosebire de fratele său, Erney, care a avut o carieră politică la vârf vreme îndelungată, cariera meteorică a lui Albert ni-l relevă doar ca un oficial al regelui Ștefan al V-lea, *magister agazonum* (magistru comis) și *Comite de Sabinio* (Sibiu) (ocupă demnități multiple), atestat documentar între 13.06.1270–25.06.1272¹⁵. Participă la războiul dintre regii Ștefan al V-lea și Ottokar Přemysl al II-lea (1270–’71). Apare printre baronii regatului menționați nominal, care au jurat să respecte pacea dintre cei doi regi, în diploma solemnă cu caracter internațional emisă de către regele Ungariei în tabăra de lângă Bratislava (3.07.1271)¹⁶. Apoi, în vara anului 1272, îi succede lui Laurențiu [fiul lui *Kemyn*¹⁷]¹⁸, devenit palatin, în demnitatea de *banatus* de Severin.

În ultima decadă a lunii iunie a anului 1272, regele Ștefan al V-lea se află în drum spre Dalmația cu întreaga curte regală pentru a se întâlni cu regele Carol I de Anjou, tatăl lui Carol al II-lea al Neapoleului și socrul fiicei sale Maria (din 1270), cu care se afla într-o alianță încă din anul 1269¹⁹. Încă din anul 1270 se stabilise între cei doi regi că unicul fecior al lui Ștefan urma să se căsătorească cu copila cea mai tânără a regelui Carol I de Anjou, Izabela (Elisabeta), iar preconizata întâlnire dintre regi pare că avea rolul de-al prezenta viitorului socru pe tânărul prinț de 10 ani. Ajuns la Bihać²⁰, regele află că Ioachim, fiul lui Ștefan, *de genere* Gutkeled, banul în exercițiu al întregii Slavonii încă din anul 1270, fost credincios al regelui Bela al IV-lea și rudă îndepărtată pe linie feminină cu regina sa, Elisabeta “Cumana”, i-a răpit moștenitorul chiar din tabăra sa, viitorul rege Ladislau al IV-lea “Cumanul” fiind închis în cetatea Koprivnica²¹. Criza se reflectă și în reorganizarea imediată a demnităților regale²²: fostul palatin *Moys*

15 Zsoldos, 2011, p. 282, 56, 204.

16 *Albertus Magister Agazonum nostrorum, Comes Stibiniensis* (ÁÚO, III, pp. [247]–256, doc 152).

17 Kemény (l.m.).

18 pentru cariera lui, *vide* Wertner, 1892c, p. 54; Zsoldos, 2011, p. 324.

19 Engel, 2006, p. 133.

20 Atestat documentar aici la data de 23 iunie (ÁÚO, VIII, p. 395, doc. 267).

21 aflată la 163 km NNE de Bihać.

22 ZSOLDOS Attila avansează perioada 26 iunie–circa 2 august^a, dar este clar că e vorba de sfârșitul lunii iunie pentru că altfel regele nu are cum să ajungă lângă mănăstirea Garamszentbenedek din comitatul Bars, unde îl găsim la 13 iulie.

trece ban al întregii Slavonii în locul lui Ioachim Gutkeled, în locul său ca palatin este promovat banul de Severin, Laurențiu, fiul lui *Kemyn*²³, iar Albert din comis și comite de Sibiu devine ban de Severin. Judele regal Nicolae, fiul lui Andrei, *de genere* Monoszló devine comis, iar în locul lui apare Dionisie, fiul lui George, *de genere* Pécz²⁴. Restul demnităților rămân în continuare deținute de aceiași baroni, semn că acțiunea lui Ioachim Gutkeled a fost solitară (nu este clar rolul jucat de către și nici scopul acțiunii²⁵). Oștenii trimiși pentru a-l elibera pe prințul-moștenitor asediază

^a Zsoldos, 2011, p. 50 cu exemplul lui Laurențiu, fiul lui *Kemyn*; Zsoldos, 2011, p. 20 cu exemplul lui *Moys*, fiul lui *Moys*.

²³ În 2003, ZSOLDOS Attila se înșela când nu-l accepta pe banul de Severin Laurențiu a fi identic cu Laurențiu, fiul lui *Kemyn* (Zsoldos, 2003, p. 784).

²⁴ **17.06.1272: *Moys palatino, comite suprunieni, iudice Cumanorum, Nycolao iudice curie nostre, comite symigiensi, Egidio magistro tawarnicorum nostrorum, et comite posoniensi, Joachino bano tocius Sclauonie, Matheo wayuoda transilvano et comite de Zounuc, Laurencio bano de Sceurino et comite de Doboca, domino Anselmo comite de Kewe et de Crasu, Rolando bano, perpetuo comite de Kemluc, Petro magistro dapiferorum nostrorum et comite de Guechca, Alberto*** (i.e. Albert) *magistro agasonum nostrorum et comite de Scybino, Philippo magistro pincernarum nostrorum, Paulo bano, comite bachiensi, Ernerio* (i.e. Erney) *bano, comite vorosdiensi, Gregorio magistro tawarnicorum domine regine et comite castris ferrei, Ponich bano, comite zaladiensi, Petro, comite albensi, Selka, comite jauriensi, Baas comite zulgageuriensi, Mychaele comite nytriensi, Michaele, de genere Chak, comite wesprimiensi, Erden* (i.e. Erdő) *comite de Tholna, Alexandro comite de Barana et armigerorum nostrorum, Stephano magistro agasonum domine regine et comite tychiniensi, Demetrio comite de Zatmar et de Crasna et aliis quampluribus comitatus regni tenentibus* (Tkalčić, 1873, pp. 162–163, doc CLVI; Szentpétery, II/1, pp. 156–157, (RA) 2213).

^{3.08.1272: *Laurentio palatino, Moys bano totius Sclauonie, Egidio magistro tawarnicorum nostrorum comite Posoniensi, Dionysio iudice curie nostre, Matheo wayuoda Transilvano, Alberto bano de Zeurino, Petro magistro dapiferorum nostrorum, Nicolao magistro agasonum, Philippo magistro.*} (Szentpétery, II/1, pp. 159–161, (RA) 2223).

²⁵ Explicația lui ENGEL Pál – *răscoala banului slavon Iachim Gútkeled ...* [Iachim Gútkeled] *A dorit să se folosească de persoana lui* [Ladislau “Cumanul”] în același scop în care alți baroni, pe vremuri, l-au folosit pe Ștefan [al V-lea]: *împărțirea puterii*^a – îmi pare neconvingătoare, chiar dacă este dominantă în istoriografia mai veche ori mai nouă^b. ZSOLDOS Attila consideră că motivația răpirii rămâne absconsă^c.

^a Engel, 2006, p. 133.

^b *vide* și László, 2015, p. 32 (cu o bibliografie mai extinsă).

^c *Hogy pontosan mi volt Gutkeled Joachim és társai terve László herceg elrablásával, nem tudható* (Zsoldos, 2003, p. 784).

Koprivnica fără vreun rezultat, deoarece castelanul acesteia, comitele *Bachaler*, și-a vărsat chiar și sângele dar nu a predat cetatea și nici pe Ladislau²⁶. În timpul acestor evenimente, regele Ștefan se îmbolnăvește grav și este dus pe Insula Csepel²⁷ de pe Dunăre, unde moare la data de 6.08.1272, fiind înmormântat într-un sicriu din marmură roșie în partea stângă a marelui altar din biserica mănăstirii dominicane de pe Insula Iepurilor²⁸, unde și sora sa Margareta își dormea somnul de veci din 18.01.1270. Urmașul său, regele Ladislau IV “Cumanul”, este încoronat la Székesfehérvár (<3.09.) la doar 10 ani. În mare, cu mici accente deosebite, aceasta este reconstituirea istoriografică a perioadei realizată încă de pe vremea lui PAULER Gyula (1899)²⁹.

Dacă analizăm prezența regală din vara anului 1272:

26.05.: aflat la Zagreb, regele Ștefan al V-lea aprobă și întărește donația palatinului *Moys*³⁰ prin care acesta lasă 8 moșii și sate copilelor sale, *K.* și *M.*, care sunt călugărițe în *Insula Beate Virginis*²⁹.

8.06.: regele Ștefan al V-lea se află la Topusko, în Slavonia, unde în prezența baronilor săi are loc un scaun de judecată³¹; în lista martorilor laici dintr-un document emis cu această ocazie îi găsim pe: *Moys*

²⁶ *Ante* 18.11.1272, *Bachaler* (și *Bachalar*) este omenit regal pentru această ispravă; îi sunt întărite proprietățile primite de la regele Ștefan al V-lea și îi este donat perpetuu pământul *Zarakad* aparținător de *Castrum Ferreum* (Vasvár) cu toate pertinențele acestuia (DF 230196; DZ, VII, pp. 415–416, doc. 369; *vide* și comentariile lui SZENTPÉTERY Imre-Szentpétery, I/2, pp. 331–332, doc 1058).

KÁDÁR Tamás a publicat un interesant studiu relativ la cum a fost realitatea istorică a detenției prințului-moștenitor Ladislau manipulată și falsificată chiar în primii ani de domnie ai lui Ladislau al IV-lea (Kádár, 2013).

²⁷ azi al 21-lea cartier al capitalei Budapest, HU.

²⁸ i.e. Insula Iepurilor; azi, Margit-sziget (Insula Margareta), Budapest, HU; CD, V/1, p. 254; BTOE, p. 125, doc. 108.

²⁹ Pauler, 1899, pp. 301–303; HÓMAN Bálint, 1928 (*MT on-line* <http://mek.niif.hu/07100/07139/html/0002/0002/0003-19e.html> -6.05.2020); Zsoldos, 2003, pp. [783]–784.

³⁰ DL 801; CD, V/1, pp. 235–254; BTOE, p. 125, doc. 107.

³¹ *in Toplica in baronum nostrorum presencia iudicantibus, edicto premissis publice, ut omnes causatores nobis pro tribunali sedentibus adesse deberent peremptorie ... confirmă privilegiul tatălui său, regele Bela al IV-lea, din 4.06.1258^a, în favoarea nobilului *Maryn*, Petru și Ioan, feciorii lui *Hetynk* referitor la pământul *Kasztanicha* (DZ, V, pp. 631–632, doc 78).*

^a DZ, V, pp. 98–99, doc 615.

*Palatino comite Supruniensi, iudice Cymanorum, Nicholao iudice curie comite Simigiensi, Egidio magistro tauarnicorum comite Psoniensi, **Joachino** bano tocius Sclauonie, Matheo woyuoda Transilvano comite de Zonuk, **Laurencio** bano de Zeurino comite de Doboka, Petro magistro dapiferorum comite de Guechke, **Alberto** magistro agazonum comite de Zibinio, Philippo magistro pincernarum, Paulo bano comite Bachiensi, Gregorio magistro tauarnicorum domine regine comite Castri ferrey, Ponich bano comite Zaladiensi, Michaelae comite Nitriensi et aliis quam pluribus comitatus regni nostri tenentibus et honores.*

9.06.³²: în drum spre *confinia regni nostri maritimi*, pentru a se întâlni cu *illustrem regem Sicilie* (i.e. Carol I de Anjou), *karissimum cognatum nostrum*³³, regele Ștefan al V-lea este *in partibus Sclavonie apud Taplicam* (i.e. Topusko, HR) împreună cu *nobilem virum Laurentium Palatinum, filium Kemeny, Barones nostros de partibus Sclauonie...*³⁴. Aici menționarea de *palatin* pare că este doar un titlu onorific de reverență, acesta ocupând oficiul între 1267–'69³⁵. Pare ciudat că regele nu îi menționează acestuia titlul de ban în exercițiu (de Severin) și o facea pe cea *onorifică* de palatin (printre tare puținele pe care le cunosc). Dar dacă considerăm că este vorba de un titlu de palatin în exercițiu, reconstituirea istoriografică a perioadei se schimbă dramatic; schimbarea demnităților pare că nu are nimic de-a face cu răscoala lui Ioachim Guthkeled, fiind anterioară acesteia și se poate susține că a și provocat-o. Dar atunci cum explicăm apariția lui Moys drept palatin încă și în 17, 24 și 25 iunie? Printr-o *post* datare a actelor? Parcă tot mai simplă³⁶ este explicația unui titlu onorific de reverență purtat de către Laurențiu ...

17.06.: *Moys palatino ... Alberto magistro agazonum nostrorum et comite de Scybino*²⁴.

³² *feria quinta proxima ante Dominicam Pentecostes*. În anul 1272 Sfintele Paști au fost prăznuite la 24 aprilie, deci a 50 de zile după Paști (*Dominicam Pentecostes*, Rusaliile) este 13 iunie, iar *feria quinta proxima ante Dominicam Pentecostes* a fost 9 iunie.

³³ *cognatum nostrum* (l.l.) = *ruda noastră, afinul nostru* (l.r.).

³⁴ CD, IX/7, pp. 684–688, doc XXXVII. SZENTPÉTERY Imre observă că actul nu este emis de cancelaria regală și este opera unui scrib ad-hoc (Szentpétery, II/1, p. 154, (RA) 2209).

³⁵ Zsoldos, 2011, p. 20.

³⁶ briciul lui Occam.

23.06.: regele este la *Byhig*³⁷ (azi, Bihać³⁸).

24.06.: *Moys palatino, comite Supruniensi iudice Cumanorum, Laurencio bano de Ceurino(!) comite de Doboca, Albanto(!) magistro pincernarum (sic!)*³⁹.

25.06.: ... *Gioachimo bano totius Sclauonie, Lauretio bano de Ceurino, comite de(!) ... Alberto magistro agazonum comite de Zibinio*⁴⁰.

Următoarele 17 zile sunt în beznă. Nu prea avem informații și doar bănuim ce s-a întâmplat. Toate evenimentele sunt reconstituite, mai sumar ori mai detaliat, pe baza crâmppeiilor de informații ulterioare și a imaginației fiecărui autor.

13.07.: regele Ștefan al V-lea se află *apud Sanctum Benedictum*. Documentul ridică probleme pentru că îi lipsește milesimul fiind datat doar *in festo beate virgine Margarete*. În anul 1908, KÁLLAY Ubul l-a plasat în anul 1270⁴¹, dar SZENTPÉTERY Imre a insistat că aparține anului 1272⁴², pe baza unui alt act emis la aceeași dată⁴³ la cererea lui Martin, abatele din Garamszentbenedek. Tot el identifică locația cu mănăstirea Garamszentbenedek (azi, Hronský Beňadik, SK), dar aceasta este în linie dreaptă la peste 445 km NE de Bihać și la 140 km N de Budapest. De la Bihać regele nu se duce personal să asedieze cetatea Koprivnica, aflată la 163 km NNE, aproape pe drumul direct spre Budapest, ci doar trimite o forță militară acolo. Ori asta ridică anumite întrebări logice la care Szentpétery nu are un răspuns adecvat⁴⁴. ZSOLDOS Attila a remarcat situația și consideră că este greu de oferit o explicație pentru călătoria în comitatul Bars (Garamszentbenedek) și de acolo pe Insula Iepurilor (17.07.), dar avansează ipoteza că regele dorea

³⁷ ÁÚO, VIII, p. 395, doc. 267.

³⁸ azi, Bihács (l.m.), Bihać (l.cr.), Bišće, oraș și centrul administrativ al cantonului Una-Sana din Federația Bosniei și Herțegovinei.

³⁹ DZ, V, pp. 636–637, doc. 81.

⁴⁰ DZ, V, pp. 637–638, doc. 82.

⁴¹ Kállay, 1908, p. 185.

⁴² Szentpétery, II/1, p. 158, (RA) 2218.

⁴³ Ciudat: acest act este datat *III. Idus Julii*.

⁴⁴ *István király Szlavóniából visszajövet még időzhetett ekkoriban Garamszentbenedeken / Revenind din Slavonia, regele Ștefan s-ar fi putut afla la Garamszentbenedek la aceea vreme* (tr.m.; Szentpétery, II/1, p. 158, (RA) 2218).

Întrebarea corectă nu este *dacă* putea ajunge acolo (putea!), ci *de ce* se afla acolo, bolnav fiind (?), când fiul său era reținut ostatic în cetatea Koprivnica?

să adune de aici o forță militară mai consistentă în vederea eliberării prințului-moștenitor⁴⁵. Oricum, acest lucru nu se întâmplă, iar Ladislau este adus de către Ioachim Guthkeled la încoronarea de la Székesfehérvár (<3.09.).

17.07.: regele este pe *Insula Beate Virginis Gloriose*²⁹ unde emite un act prin care interzice vice-palatinului, care rezida în Pest, și altor judecători să judece *populi* doamnei Elisabeta, iubita sa copilă și celelalte surori din mănăstirea de aici, pentru că doar în fața regelui se pot înfățișa pricinile acestora⁴⁶.

3.08.: atestarea documentară a lui *Alberto bano de Zeurino* prin apariția în lista martorilor din eschatocolul a două acte regale⁴⁷. Până în acest moment nu există vreo bănuială că regele ar fi fost bolnav, din contră, îl vedem destul de activ și implicat.

6.08.: Ștefan al V-lea moare (pe neașteptate? după o scurtă suferință?).

<3.09.: la Székesfehérvár este încoronat Ladislau IV “Cumanul”.

11.09.: este atestat noul ban de Severin, Paul, stăpânul de la Șoimoș, fostul comite de Bač și Srem pe vremea regelui Ștefan al V-lea (între 27.08.1270–3.08.1272⁴⁸), care revine drept ocupant al demnității⁴⁹.

Vom putea concluziona că Albert a ocupat demnitatea de *banatus* de Severin undeva în perioada *post* 25 iunie și *ante* 3/11 septembrie 1272. Deci, maxim două luni și jumătate. Dar perioada poate să se reducă semnificativ la doar o lună dacă reconstituirea istoriografică⁵⁰ nu este corectă⁵¹.

45 ... ő maga pedig visszatért az ország belsejébe, alighanem egy komolyabb erőt képviselő had előteremtése érdekében. ... nehezen lehet magyarázatot adni annak, hogy V István miért ment Szlavóniából előbb Bars megyébe, majd onnan a mai Margit-szigetre (Zsoldos, 2003, p. [783] și nota 3).

46 DL 805; ÁÚO, VIII, p. 394, doc 266.

47 *vide infra* notele 53 și 56.

48 Este chiar posibil ca el să fi ocupat oficiile de *comitatus* aici chiar până la numirea sa în noua demnitate după încoronarea lui Ladislau al IV-lea „Cumanul”. Ultimul palatin numit de regele Ștefan al V-lea, Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, ocupă demnitatea palatinală până spre mijlocul lunii noiembrie (un nou palatin fiind atestat doar la 18.11.1272 -Zsoldos, 2011, p. 20).

49 *vide* Forțiu, 2017, pp. 1–2.

50 Nu voi aduce în discuție pe cea realizată de către WERTNER Mór pentru că este plină de greșeli (Wertner, 1892, p. 499).

51 Nu știu pe ce se bazează ipotezele că doar în zilele dinainte de 14 iulie s-ar fi reorganizat consiliul regal^a, ori că

Încă înainte de moartea regelui Ștefan al V-lea (6 august), la data de **3.08.1272**, Albert este atestat drept ban de Severin (*Alberto bano de Zeurino*) prin lista demnitarilor din eschatocolul a două dării regale. Primul document a supraviețuit printr-o transcriere realizată de către palatinul PERÉNYI Imre în anul 1511. Cu această ocazie, magistrul *Stephanus Ibranis de Wađa* înfățișează dania regelui Ștefan al V-lea din anul 1272⁵² referitoare la pământul *Hethen*⁵³ din comitatul Sătmar, locuit înainte de invazia mongolă (1241–’42) de către vânătorii regali de castori, precum și dovada de vânzare a acestuia emisă de către conventul mănăstirii Sfântul Ștefan Protomartirul din Oradea în anul 1286. În aceeași zi de 3 august a anului 1272, lista demnitarilor dintr-un alt document regal⁵⁴, care a supraviețuit printr-o transcriere realizată de regele Carol Robert de Anjou (8.05.1325), îl menționează de asemenea pe Albert drept ban de

doar la începutul lunii august ar fi avut loc acest lucru^b. Prima implică răpirea prințului moștenitor mai degrabă *post* 10 iulie și nu oferă posibilitatea ca regele să ajungă la Garamszentbenedek (13.07.). În a doua este vorba doar de atestarea noului consiliu (3.08.) și cum nu există vreo diplomă regală solemnă *post* 25.06. (vechiul consiliu) poate fi vorba de orice dată între 25 iunie și 3 august, dar prezența regală la Garamszentbenedek împinge evenimentele către sfârșitul lunii iunie.

^a Kádár, 2013, p. 528 (probabil pe baza opiniei lui KRISTÓ Gyula? -Kristó, 1994, p. 14 -*non vide*).

^b Zsoldos, 2003, p. 784.

52 **3.08.1272:** Laurencio palatino **iudice comanorum***, Mois bano tocius Slavonie, Egidio magistro tavarnicorum nostrorum comite Poseniensi, Dionisio iudice curie nostre **comite Worosdiensi***, Matheo vaivoda Transsilvano **comite de Zounuk***, Alberto bano de Zeurino (sb.m.), Petro magistro dapiferorum **comite de Guetke***, Nicolao magistro agazonum **comite de Zibinio***, Philippo magistro pincernarum **comite de Doboca***, Paulo comite Bachiensi, Gregorio magistro tavarnicorum domine regine **comite Castriferrei***, **Ponith bano^a comite Zaladiensi***, **Erney bano^b comite Simigiensi***, **Gelke comite Jauriensi***, **Petro comite Albensi***, **Michaele comite Nitriensi*** et aliis quampluribus comitatus regni tenentibus et honores (DL 62395; *HO*, VIII, pp. 438–440, doc. 360; Szentpétery, II/1, p. 161, (*RA*) 2224; *c.f.* nota 54).

* au fost indicați cei care lipsesc din a doua listă⁵⁵, ori demnitățile absente.

^a Panyit, fiul lui Paul, *de genere* Miskolc, a fost atestat drept ban de Severin la data de 8.09.1270 (Zsoldos, 2011, p. 50).

^b Erney, fiul lui *Erdew*, *de genere* Ákos, fratele lui Albert *cel Mare*, a fost ban transilvan *ante* 23.04.1261 (*vide* Forțiu, 2019, pp. 840–847, 864–867).

53 azi, Hodász, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, HU.

54 Szentpétery, II/1, pp. 159–161, (*RA*) 2223.

Severin, chiar dacă există diferențe majore între cele două înșiruri de cinuri⁵⁵.

Un document fals⁵⁶ din anul 1275 ni-l arată pe Albert drept ban de Mačva⁵⁷, dar nu putem accepta această informație drept veridică. C. TÓTH Norbert îl semnaleză greșit pe Albert drept comis și comite de Sibiu și în anul 1278. Documentul invocat⁵⁸ nu amintește de așa ceva, ci doar îi arată pe feciorii magistrului Albert, comitele Moys, Ioan și Acuș⁵⁹. Ultimul act care îl indică pe Albert purtând titlul de *banus* este o danie regală a regelui Ștefan al V-lea tot din anul 1272 (f.d.)⁶⁰, iar ZSOLDOS Attila indică corect că ar trebui datat anterior zilei de 6 august⁶¹, când moare regele⁶². Apoi, urma lui Albert în izvoade se pierde. La data de 11.09.1272, un nou purtător al demnității de *Banatus Zeuriniensis* este atestat prin Paul⁶³, stăpânul cetății Șoimoș⁶⁴, un fost credincios

55 3.08.1272: Laurentio palatino, Moys bano totius Sclauonie, Egidio magistro tawarmcorum nostrorum comite Poseniensi, Dionysio iudice curie nostre, Matheo waywoda Transiluano, Alberto bano de Zeurino (sb.m.), Petro magistro dapiferorum nostrorum, Nicolao magistro agasonum, Philippo magistro pincernarum nostrorum, Paulo comite Bachiensis, Gregorio magistro tawarnicorum domine regine et aliis quampluribus comitatus regni tenentibus et honores (Szentpétery, II/1, p. 160; c.f. nota 51).

56 C. Tóth Norbert, 2000, *Függelék*, +1275.

În anul 1902, KARÁCSONYI János a acceptat validitatea documentului și l-a invocat în polemica sa științifică cu WERTNER Mór, purtată în paginile revistei *Századok*, între 1900 și 1902, referitoare la apariția banului Albert în *Legenda Sfintei Margareta*^a (Karácsonyi, 1902, pp. 680–681).

^a *Szent Margit legendája / Margit-legendá* (l.m.) sau *Szent Margit élete* (l.m.) / *Viața Sfintei Margareta* (l.r.; bibliografia subiectului este consistentă; pentru o introducere, vide Klaniczay, 2002, pp. 205–206, 224–225, 229–231, 260–278, 288–291, 423–428; SML).

57 *Alberth bano de Machou* (C. Tóth Norbert, 2000); Zsoldos, 2011, p. 51.

Mačva (l.s.), Macsó (l.m.).

58 *EO*, I, p. 362.

59 *Comitis Moys Filij Alberti Magni ... et pro Fratribus Suis Johanne videlicet, et Andr(?)*... (DL 29659). Nu avem date suplimentare referitoare la Ioan și Acuș.

60 *Alberto, Bano de Zeurino* (DL 825; CD, V/1, pp. 238–241).

61 (*aug[usztus]. 6. e[lőtt]*.) (Zsoldos, 2011, p. 50).

62 Cine ocupă oficiul de *banatus* de Severin între 6 august și încoronarea regelui Ladislau al IV-lea „Cumanul” la începutul lunii septembrie? În opinia mea, Albert a îndeplinit probabil demnitatea, chiar și nominal, până după încoronare și doar noul rege a numit un succesor.

63 Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 48–50, (RA) 3737.

64 Fortiu, 2017.

al decedatului rege, care reocupă oficiul⁶⁵. În aceeași zi de 11 septembrie, fratele său Ernye este atestat drept vistier și își va continua cariera politică la vârful încă doi ani, într-o perioadă de mari tulburări, când *pretutindeni în țară, toți se vor bate împotriva tuturor*⁶⁶. La data de 31.12.1274 Ernye este încă jude regal și comite de Sătmár. Deci, am putea bănuși că doar un deces subit este cel care-l elimină pe mai tânărul Albert de pe scena politică. Dar realitatea se pare că a fost alta ...

În *Legenda Sfintei Margareta*⁶⁷ există și un *exemplum* care amintește că *Era un iobag*⁶⁸, *al cărui nume era Albert și el era ban de chychety*⁶⁹ (i.e. Csicsét -l.m.), care fiind bolnav de lepră s-a vindecat miraculos peste noapte după ce, sfătuit, a promis că va vizita mormântul Sfintei Margareta⁷⁰ și își va oferi viața

65 Fortiu, 2017, pp. 1–2.

66 Engel, 2006, p. 134 (pastișă după *bellum omnium contra omnes* -Thomas HOBBS, *De Cive*, Paris, 1642 (*Præfatio ad Lectores*) -vide Hobbes, 1983, p. 81).

67 Codexul care conține legenda a fost copiat^a de călugărița dominicană Lea de Raška (Ráskai Lea -l.m.) în anul 1510. Inițial, textul a fost scris de către fratele Marcellus, confesorul Margaretei, în limba latină (*Legenda Vetus*), imediat după moartea ei [† 18.01.1270], pentru a consemna minunile realizate în vederea sanctificării cerute papei Grigore al X-lea de către fratele ei, regele Ștefan al V-lea, în anul 1271. A fost tradusă în limba maghiară la începutul sec. XIV (*SML*, 1990, p. 17: *stemma codicum*).

^a care face chiar mai mult decât o simplă operație de copiere mecanică pentru că transformă textul conform propriilor norme ortografice și chiar glosează asupra lui.

68 citește *baron* (Engel, 2006, p. 119).

69 *Vala egy jobbagy kynek vala neue albert • es ev vala chychety ban* (*SML*, 1990, p. 413, folio 94v, 20). Înțelegerea textului⁷⁶ și identificarea acestui *chychety* a provocat polemica Karácsonyi–Wertner la începutul sec. XX^a. În cadrul ei, KARÁCSONYI János a avansat și posibilitatea ca *chychety* să fie *Szörény*^b (Severin), dar ea nu a fost acceptată de către WERTNER Mór^c.

^a Pentru polemica dintre KARÁCSONYI János (utilizând pseudonimul *Sándorhegyi*) și WERTNER Mór referitor la *Kicsedi Albert bán*, vide Wertner, 1900; Karácsonyi, 1900; Wertner, 1901; Karácsonyi, 1902.

^b Karácsonyi, 1900, p. 949.

^c *annak elfogadása, mondom, egyenlő volna a legmerészebb phantasiának játékaival* (Wertner, 1901, p. 75).

70 Margit / Margareta [* 27.01.1242, Klis, HR; † 18.01.1270, Margit-sziget, Budapest, HU], copila regelui Bela al IV-lea, 1254: se călugărește și intră în mănăstirea dominicană din Insula Iepurilor^a ridicată de tatăl ei, 28.07.1789: beatificată, 19.11.1943: canonizată, comemorată la 18 ianuarie.

^a insula este cunoscut sub mai multe nume; din sec. XVII,

acesteia. Martori la această minune⁷¹ au fost Nicolae, prepozitul de Srijem (Szerém -l.m.), *bocsinai Ompud bán*⁷² și ducesa Ana⁷³, văduva lui Rotislav Mihailović, un cneaz rus din Černigov devenit *dominus* de Mačva (1254–'62), care au depus mărturie, alături de Albert, la mormântul Sfântei Margareta din Insula Iepurilor²⁹ despre cele întâmplate:

Era un iobag (i.e. baron - n.m.), al cărui nume

Margit-sziget (Budapest, HU)²⁹.

71 cazul banului Albert este a 41 minune, dintr-un total de 100 (95?), făptuite de Sfânta Margareta (Lovas, 1916, p. 337).

72 Ompudinus, Ampudinus (l.l.), Ampod, Ompud (l.m.) a fost ban între 1164–'71/1176 și palatin ~1164–'74/~1178. Nu există în lista banilor (și de Bosnia) un astfel de personaj în sec. XIII. Mult probabil este vorba de *comitis Ompudini quondam viceiudicis curie B(ele)^a ducis^b* (28.10.1269). La această posibilitate ajunsese deja și WERTNER Mór în anul 1909^c. Toponimul *Bocsina* este obscur și putem bănui o eroare de grafie. În original apare *boc̄ynaj ompud ban^d*, iar *Bocina* deschide posibilități multiple. În aceeași legendă a Sfintei Margareta, nobilul *Ampudinus* (≡ Ompudinus^f), un comite al unui comitat nenominalizat, călătorește călare 6 zile de acasă până la mormântul din Insula Iepurilor (azi, Margit-sziget, Budapest) pentru fiul său sugar Ioan^f.

^a i.e. Béla [* ~1249; †1269] a fost fiul favorit al regelui Bela al IV-lea și Maria Lascaris, duce al întregii Slavonii din anul 1260, dar ocupă efectiv demnitatea doar în anul 1268 (Zoldos, 2011, p. 70, 340: *Ompudus*).

^b Nagy, Véghely, Nagy, 1886, pp. 53–55, doc 43; *vide* și *CDP*, pp. 55–56, doc 46.

^c Wertner, 1909, p. 474 (cu bibliografia).

^d *Bocinai Ompud ban* (l.m.); banul Ompud de Bocina (l.r.), iar *banus* apare aici ca un titlu onorific.

^e chiar dacă cele două povești sunt succesive în *Legenda Sfintei Margareta*, banul *Ompudinus* este identic cu comitele *Ampudinus* (unicitatea numelui facilitează identificarea în pofida grafiei diferite).

^f *SML*, 1993; pentru textul original *SML*, 1990, pp. 416–421; folio 95v–96v.

73 **Ana** [* ~1226–'27; † ~1285(?)] a fost copila favorită a regelui Bela al IV-lea, care în anul 1243 se căsătorește cu Rotislav Mihailović / Mikhailovich [† 1262], *dux Galicie* (1245), ban al întregii Slavonii (1247), *dominus* de Mačva (1254–'62), care se autonumește *Imperator Bulgarorum*, iar pe consoarta sa o indică drept *Anna ducissa*, într-un document nedatat (~1257–'62)^a. Copila ei Kunigunda, a doua soață a regelui Ottokar Přemysl al II-lea, o numește *Anna de Galitia, de Machou et de Rodna* (15.07.1262)^b, iar papa Urbanus Quator o desemnează drept *ducissa Galliciae ac de Bosna et de Mazo* (i.e. Mačva) *Domina* (15 și 16.07.1264)^c.

^a DL 83038; *Zichy*, I, pp. 5–6. doc 8 (datat prea larg 1245–1264).

^b Wertner, 1892c, p. 470.

^c Theiner, 1859, pp. 273–274, doc D și DI; Theiner, 1859, p. 276, doc. DVI.

era Albert și el era ban de Csicsét (i.e. Severin ori Kučevo?⁷⁰ - n.m.). Când acest ban, după multe zile de boli, în tot corpul s-a umflat și desigur a fost declarat lepros⁷⁴, boala sa neputând fi vindecată de doctori. Avea banul acesta o stăpână, care era nevasta ducelui de Mačva. La sfatul stăpânei ducese și la sfaturile altor prieteni, la sfaturile altora, care erau cu el, care toți se îndurau de marea lui boală grea, acest ban făcu legământ să viziteze sicriul doamnei Sfânta Margareta, făcu legământul acesta în fața sau în auzul tuturor acestora ce-i stăteau dimprejur, care erau disperați pentru viața lui cu totul, și își oferii viața spre meritul doamnei Sfânta Margareta. Iată că în mod miraculos, în aceeași noapte, prin munca mîlei dumnezeiești, și prin invocarea ajutorului meritului Doamnei Sfânta Margareta, acest stăpân, acest ban scăpă de toate groaznicele umflături pornite și de suferința tuturor durerilor; și a rămas în sănătate completă. După aceasta, doamna ducesă, doamna Ana, împreună cu banul acesta Albert veniră la sicriul doamnei Sfânta Margareta și povestiră sub jurământ minunea înfăptuită povestită mai sus. Împreună cu ei, au certificat minunea Nicolae, prepozit din Srijem și banul Ompud de Bocina. Acestea fiind făcute, le-au mulțumit lui Dumnezeu și doamnei Sfânta Margareta și s-au dus cu mare pace acasă⁷⁵.

74 Lepra (boala Hansen), care este o boală comună în secolul al XIII-lea în regatul Sfântului Ștefan, nu este în general dureroasă, iar bacilul pricinuitor are un timp lung de incubaj. Simptomatologia consemnată de lucrarea hagiografică – după multe zile de boli, în tot corpul s-a umflat ... marea lui boală grea ... groaznicele umflături pornite și de suferința tuturor durerilor – pare a nu indica lepra (să fi fost vorba de *elephantiasis*?). Dar acest lucru nu trebuie să mire; la acea dată, sub denumirea generică de lepră se regăseau o gamă largă de boli de piele.

75 *Vala egy jobbágy, kinek vala neve Albert és ő vala csicséti bán. E bán mikoron sok napokban való kórságoknak utána, minden testében megdagadozott volna és nyilván bélpoklosnak mondatnék, sem az ő betegsége vala orvosoknak miatta meggyógyulható. Vala e bánnak egy asszonya, ki vala macsó hercegnek felesége. E hercegné asszonynak tanácsával és egyéb barátinak tanácsával, egyebeknek is ő tanácsokkal, kik övele valának, kik mind könyörülnek vala ő nagy nehéz betegségén, e bán fogadást tön Szent Margit asszonynak koporsóját meglátogatni, mind e környüállóknak előtte avagy hallására fogadá; aki az ő életéről mindenestül kétségbeesett vala, Szent Margit asszonynak érdemébe ajánlá őmagát. Íme csodálatosképpen ugyanazon éjjel az isteni irgalmasságnak mivelkedeti miatt, és Szent Margit asszonynak érdemének segedelme hívása miatt, megszabadula ez úr, e bán a rettenetes dagadozásnak kezdetitől és minden fájaldalmának bántásitól;*

Este destul de ciudată⁷⁶ apropierea Albert–Ana deoarece el fusese printre credincioșii lui Ștefan al V-lea⁷⁷, iar Ana fugise, luând și tezaurul regal (*thesaurus regni*) cu ea, după moartea tatălui ei, Bela al IV-lea [†3.05.1270], la regele Ottokar Přemysl al II-lea, iar acesta a fost unul dintre motivele declanșării războiului din 1270–’71. Ultima menționare documentară a Anei este în actele păcii din 1271 dintre regii Ștefan al V-lea și Ottokar Přemysl al II-lea. În *Legenda Sfintei Margareta* găsim informația că ea s-a întors în Ungaria. Aici se menționează o boală gravă a regelui Ladislau al IV-lea «Cumanul», pe când acesta ar fi avut 13 ani⁷⁸ (deci, între .08.1274–.08.1275). Printre cei care au stat multe zile la căpătâiul regelui, baroni, nobili și călugări pioși, s-a numărat și *doamna Ana, soția unui oarecare duce*⁷⁹, care era sora tatălui tânărului⁸⁰ rege Ladislau, regele Ștefan⁸¹, alături de

teljességgel egészséghben egészen megmarada. Ennek utána e hercegné asszony, Anna asszony ez Albert bánnal együtt eljövénék Szent Margit asszonynak koporsójához és megesküvén megmondák e felül megmondott csodatételt. Ővelük bizonyíták e csodatételt Miklós prépost, sirimensisbeli prépost és bocsinai Ompud bán. Ezek meglevén hálát adának Úristennek és Szent Margit asszonynak és nagy békességgel hazamenének (SML, 1993; pentru textul original SML, 1990, pp. 413–417; folio 94v, 20–95v, 10).

Mulțumesc pentru ajutorul acordat în tălmăcirea textului concitadinilor mei, domnul ing. FAZEKAS György și doamna dr. SÜTŐ-UDVARI Magdalena.

76 chiar dacă fratele lui Albert, banul Erney, a fost unul dintre credincioșii lui Bela al IV-lea [† 3.05.1270], acesta nu a fugit la regele Ottokar al II-lea după moartea acestuia. Drept dovadă a unei reconcilierii între el și Ștefan al V-lea, Erney participă la războiul din 1270–’71 și se numără printre baronii menționați în diploma din 3.07.1271 emisă de Ștefan al V-lea, în care apare drept *Ernerius Banus, Comes Worosdiensis* (i.e. comite de Varaždin), demnitate pe care o îndeplinește între 3.07.1271–17.06.1272.

77 participă la războiul din 1270–’71 și se numără printre baronii menționați în diploma din 3.07.1271 emisă de Ștefan al V-lea.

78 Regele Ladislau al IV-lea “Cumanul” s-a născut la data de 5.08.1262.

79 ori *principe, prinț* (l.r.). Ana era văduva ducelui de Mačva, Rotislav Mihailović.

80 ori *băiat, adolescent* (l.r.).

81 Textul/editarea este confuz(ă); în textul original găsim *anna azzon nemetj herceheknek felesége*^a, dar în varianta editată este *Anna asszony némely hercegnék felesége*^b. O mână străină a corectat textul original transformând *nemetj* (nemțesc) în *nemeth*^c (neamț). Mie îmi pare că textul original “cere” *nemelyj* (i.e. *némely* (l.m.) = oarecare (l.r.)).

^a SML, 1993, p. 393 (178/89v).

Elisabeta⁸², soția palatinului Moys⁸³, banul Matia⁸⁴ și doica doamna Margareta, copila domnului Medus de Pedika⁸⁵. Spre deosebire de WERTEN Mór, care se plânge de grosolanele greșeli genealogice cuprinse în această simplă propoziție⁸⁶, eu găsesc informații corecte în acest pasaj al cronicii. Singura neconcordanță este faptul că Ana era deja văduvă de mai bine de un deceniu. Oricum, în sec. XIII a existat un singur Albert purtător al titlului de *banus*: Albert *cel Mare*, fiul lui Erdew, de *genere Ákos*.

Exemplumul din *Legenda Sfintei Margareta* îl indică pe Albert a fi ocupat demnitatea de *banatus* în momentul îmbolnăvirii sale. La începutul secolului XX, KARÁCSONYI János și WERTNER Mór au acceptat, într-un final^{70a}, ipoteza *chychetyj* ≡ Kučevo (l.s.; Kucsó - l.m.). Noi documente clarificatoare nu au apărut între timp. Nu putem exclude această ipoteză, chiar dacă știm, asemeni celor doi istorici pozitivști,

^b SML, 1900.

^c SML, 1993, p. 511: 178: ¹.

82 Elisabeta^a pare că a fost copila lui Andrei [* ~1210–’12; † 1234; duce al Haliciului între 1226–’29 și 1231–’33], fiul regelui Andrei al II-lea și Gertrud de Andechs-Meran. Acesta a fost căsătorit cu Ilona Rurik de Novgorod / Ielena Mstislavna. Pentru informații referitoare la consoarta palatinului Moys, *vide* și Fortiu, 2017, p. 2, nota 36 (cu indicații bibliografice).

^a numele este menționat în *Legenda Sfintei Margareta*.

83 Moys, fiul lui Moys a fost palatin între 13.05.1270 și <3.08.1272.

84 Matia, fiul lui Matia, de *genere Csák* a fost voievod între 13.06.1270 și <6.08.1272, apoi ban al întregii Slavonii între 27.11.1272–29.04.1273, pentru a redeveni voievod pentru o scurtă perioadă în 1274 (atestat 25 iunie) și între ~25–30.09.1272 și 27.09.1275.

^a Máté [Csák nembeli (trencsényi) Máté fia] (l.m.). Pentru cariera lui *vide* Zsoldos, 2011, p. 329.

85 *Mikoron ez ifjú László király volna tizenhárom esztendő, esék nagy nehéz kórságokba, sok napokban. És ezután esék oly nagy fejfájdalomba, hogy lón önnönmagának és okosságának kivüle, úgyhogy négy jeles orvosdoktorok, kik e királlyal bánnak vala, kétségbeesének e királynak életéről. Ott állnak vala Magyarországnak főjobbágyi és nemesi és némely jámbor szerzetes fráterek: ott vala Anna asszony némely hercegnék felesége, mely Anna asszony vala ifjú László király atyjának, István királynak húga. Ott vala Erzsébet asszony, Mójzes nádorispán felesége és Mátyus bán, ki vala erdélyi herceg és vala László királynak mestere és őrizője. Ott vala az ő dajkája is, Margit asszony Pedikai Medus úrnak leánya (SML, 1900; original SML, 1993, pp. 391 (177/89r)–393 (178/89v)).*

86 și pentru că are un alt (!) text (greșit!): *Körülte valának Anna, német hercegasszony, István király, az ifjú László atyjának ifjabb testvére* (Wertner, 1892, p. 472).

că Banatul de Kučevo a avut o existență efemeră (cu Grigore, fiul lui Marcu, *de genere* Péc purtând titlul în exercițiu de *banus* între 27.11.1272–14.05.1273 și Ștefan, fiul lui Tekes în decembrie 1279⁸⁷). Documentele sunt mute referitoare la ce s-a întâmplat în Banatul de Kučevo în perioada 1273–'79. Putem presupune că Albert a purtat titlul în exercițiu de *banus de Kuchou* după luna mai a anului 1273, dar parcă datele istorice pe care le avem ne împing spre cealaltă posibilitate (*chÿchetÿ* ≡ Severin; Szörény - l.m.)⁸⁸. Datarea *Legendei Sfintei Margareta* este prea laxă pentru a face lumină.

Miracolul referitor la banul Albert a fost consemnat deja de către fratele Marcellus în prima variantă a *Legendei Sfintei Margareta*⁸⁹, scrisă între

87 Zsoldos, 2011, p. 52 (pășind doar pe urmele lui WERTNER Mór -Wertner, 1909, pp. 478–480).

88 Altfel parcă nu putem explica dispariția bruscă a lui Albert dintre nobilii ocupanți ai unor demnități ale regatului imediat după moartea regelui Ștefan al V-lea, chiar dacă schimbări majore au avut loc printre deținătorii acestora prin accesarea la putere a răzvrătitului Ioachim Gutkeled. De exemplu, Laurențiu, fiul lui *Kemyn*, își păstrează demnitățile de palatin, jude al cumaniilor și comite de Sopron până în luna noiembrie 1272, iar ultima chiar până în luna mai 1273; Mihail, fiul lui Endre, *de genere* Rosd, rămâne comite de Nitra până la sfârșitul anului 1273; Erney, fratele lui Albert, din comite de Somogy avansează drept vistier și comite de Varaždin; Paul, stăpânul de la Șoimoș, din comite de Bač și de Srem, redevine ban de Severin (*vide* lista martorilor din eschatocolul diplomelor regale din 3.08.⁵³, 11.09.^a și 15.11.1272^b).

^a ... *Laurentio palatino comite Supruniensi et iudice Comanorum, Alexandro iudice curie comite de Vrbaz, Joachino bano totius Sclauonie, Nycolao voyuoda Transsiluano et comite de Zonuk, Paulo bano de Zeurino, Erne magistro tauarnicorum, Renoldo magistro dapiferorum, Vgrino magistro agasonum, Laurentio magistro pincernarum nostrorum comite Kewe et de Karasu, Emirico comite Symigiensi, Johanne comite Zaladiensi, Omodeo comite Castriferrei, Micahale comite Nytriensi ...* (Szentpétery, Borsa, 1987, pp. 48–50, (RA) 3737).

^b ... *Laurentio palatino, comite Supruniensi, Joachino bano totius Sclauonie, Nicolao woyawada Transsiluano, comite de Zonuk, Ladizlao comite Posoniensi, Erney magistro tawarnicorum, comite Worosdiensi, Alexandro iudice curie nostre, Emirico comite Simigiensi, Paulo bano de Sceurino, Ponyth bano comite Zaladiensi, Omodeo comite Castriferrei, Renoldo magistro dapiferorum, comite de Zobouch, Mychaele comite Nitriensi, Wgrino magistro agasonum ...* (Szentpétery, Borsa, 1961, pp. 22–23, (RA) 2314).

89 Vindecarea miraculoasă a lui Albert banul^a este consemnată în diferitele manuscrise ale *Legendei Sfintei Margareta: Legenda Vetus (Legenda Veche)*, cunoscută și drept *Marcellus legendája* (legenda lui Marcellus), scrisă între 1271–'75⁹¹ (1273⁹²) de către fratele Marcellus, care a fost *provincialis*

1271–'75⁹⁰ (ori în 1273⁹¹), dar episodul nu se regăsește⁹² printre cele adunate, între 23.07.–20.10.1276, de către legații papali⁹³ trimiși de Inocențiu al V-lea pentru verificarea⁹⁴ miracolelor, care aveau legătură cu Margareta ori mormântul ei, ocazie cu care printre cei care depun mărturie se numără și copila ducesei Ana⁷⁴, *Domina Margaretha*, călugăriță în mănăstirea dominicană de pe Insula Iepurilor, care nu amintește cazul⁹⁵. Poate că, între timp, banul Albert decedase deja, sau era prea bolnav pentru a mai mărturisi, ori ...

Documente din anul 1296 îl menționează pe *Magistro Moys filio Alberty Baronibus*⁹⁶. Cariera lui *Moys*⁹⁷ este chiar mai consistentă decât cea a tatălui său⁹⁸: comite de Ung (1284), poate voievod

al ordinului dominican în Ungaria (~1252–'69) și a devenit confesorul Margaretei, legenda lui Jorg Valder (*Jorg Valder legendája*), care este o traducere în limba germană a *Legendei vechi* realizată ~1454–'68 de către Jorg Valder, prior dominican de Wien și varianta călugăriței dominicane Ráskai Lea din anul 1510 (Lovas, 1941, p. 78: *Alberik* (sic! *Albert*^b - n.m.) *csicseti bán meggyógyul ...*, cu indicare bibliografică exactă).

^a considerată de către LOVAS Elemér a avea loc între 1271–74 (Lovas, 1941, p. 78).

^b formă care apare în manuscrisul călugăriței dominicane Ráskai Lea (1510). *Non vide* celelalte două manuscrise.

90 Lovas, 1941, p. 78.

91 *SML*, 1990, p. 15.

92 FRAKNÓI Vilmos atrage atenția că există diferențe între mărturiile existente în *Legenda Sfintei Margareta* și cele care au supraviețuit în manuscrisul pontifical de cercetare, iar explicația oferită este că acesta din urmă nu mai conține toate filele inițiale (Fraknói, 1896, p. LV–LVI / CXXIX–CXXX).

93 magiștrii *Umberto Blanco* (Bianchi), capelan papal și canonic al bisericii din Piacenza și *De la Corre*, doctor în teologie și canonic al bisericii Sfinților Apostoli din Verona (Fraknói, 1896, p. 160, 163, 384).

94 a doua verificare; prima fusese realizată de către o comisie locală^a în cadrul sanctificării cerute de regele Ștefan al V-lea papei Grigore al X-lea. Comisia și-a început lucrările în luna iulie a anului 1271 și nu și le terminase încă la începutul lui 1273. Rezultatele acestei prime cercetări încă nu ajunseseră la Roma în ianuarie 1276, când noul papă Inocențiu al V-lea solicită o nouă verificare (Fraknói, 1896, pp. CIX–CXI).

^a formată din arhiepiscopul Filip de Esztergom, care, după moartea sa [† .12.1272], este înlocuit de episcopul Lodomer de Oradea, episcopii Paul de Veszprém și Filip de Vacz și abatele mănăstirii cisterciene din Zirc (Fraknói, 1896, pp. CIX–CXI).

95 Fraknói, 1896, p. CXXI, 181–184.

96 ÁÚO, XII, pp. 585–587, doc. 470; ÁÚO, XII, pp. 587–589, doc. 471.

97 în istoriografia maghiară cunoscut îndeobște drept *Majos* ori *Majs*. Aș fi tentat să folosesc *Moiș* drept echivalent în limba română.

98 Albert a avut trei feciori de care știm – *Moys*, Ioan și

al Transilvaniei (~1287–'88)⁹⁹ și comite al secuilor (12.03.1291¹⁰⁰), vistier (10.12.1291) și vistier al reginei (1298–'99)¹⁰¹. Dar aici este deja o altă istorioară...

BIBLIOGRAFIE

ÁÚO = WENZEL Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus • Árpád-kori Új Okmánytár*, I–XII kötet, Monumenta Hungariae Historica • Magyar Történelmi Emlékek, Pest-Budapest, 1860–1874.

Bárány, 2004 = BÁRÁNY Attila, *Adalékok az Ákos-nemzetség bihari birtokainak településtörténetéhez*, În: *Publicationes Univer-sitatis Miskolcensis*, Sectio Philosophica, Tomus IX., Fasciculus 3., 2004, HU ISSN 1219-543X; pp. [5]–39.

BTOE = *Monumenta diplomatica civitatis Budapest / Budapest történetének okleveles emlékei*, Collectionem Desiderii CSÁNKY (sic! CSÁNKI - n.m.) auxit typoque paravit Albertus GÁRDONYI / CSÁNKY (sic!) Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte GÁRDONYI Albert, Tomus Primus / Első Kötet (1148–1301), A Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1936, XXII + 388 + XII planșe.

C. Tóth Norbert, 2000 = C. TÓTH Norbert, *Egy hatalmaskodás az Árpád-korban*, În: *Levéltari szemle*, 50 (2000), 4., pp. 31–38.

Carlyle, 1840 = Thomas CARLYLE, *On Heroes, Heroworship and the Heroic in History*, Chapman and Hall (Limited), London, 1840, 304 pg.

CD = FEJÉR György, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis • Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára*, I–XI tomus/kötet, Buda, 1829–1844.

CDP = *Codex Diplomaticus Patriae • Hazai Oklevéltár: 1234–1536*, NAGY Imre, DEÁK Farkas, NAGY Gyula, M[agyar]. Történelmi Társulat, Budapest, 1879, VIII + 491 + [1] pg.

Albert (Ákos (l.m.), Acoș (l.r.) ?) –, dar ultimii doi nu au ocupat vreo demnitate publică și sunt menționați singular doar în actul fratelui lor din anul 1278 (DL 29659; UB, 1857, pp. 114–115, doc CXVIII; DIR, XIII, C. Tr, II, p. 189, doc 207; EO, I, p. 247, doc 362).

⁹⁹ Documentul care-l atestă drept voievod este fals, dar acest lucru nu exclude irevocabil posibilitatea (vide Zsoldos, 2017, p. 234).

¹⁰⁰ Zsoldos, 2011, p. 239 coroborat cu Zsoldos, 2017, p. 234.

¹⁰¹ Zsoldos, 2011, p. 64, 239, 338.

DIR, C. Tr, I = *Documente privind istoria României*, Veacul: XI, XII și XIII, C. Transilvania, Vol. I (1075–1250), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1951, LVI + 430 pg.

DIR, XIII, C. Tr, II = *Documente privind istoria României*, Veacul: XIII, C. Transilvania, Vol. II (1251–1300), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Editura Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1952, C + 523 + [2] pg.

DL = *Magyar Országos Levéltár (MOL)*, Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.

DZ = T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / Svezak II–XIII, Zagreb, 1904–1915.

Engel, 2006 = Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-786 7-63-7, 978-973-7867-63-6.

EO = JAKÓ Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia / Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 40; 26; 47, Akadémiai Kiadó, Budapest, [vol.] I. 1023–1300, 1997, 481 + [3] pg., ISBN 963-05-7484-5; [vol.] II. 1301–1339, 2004, 622 + [2] pg., ISSN 0073-4055, ISBN 963-631-157-9; [vol.] III. 1340–1359, 2008, 638 pg., ISSN 0073-4055, ISBN 978-963-631-166-7.

Forțiu, 2017 = Sorin FORȚIU, *Magister Paulus banus de Severin și începuturile cetății Șoimoș*, În: *Morisena* (ISSN(-L) 2501-1359), Anul II, Nr. 4 (8) / 2017, pp. 1–10.

Fortiu, 2019 = Sorin FORȚIU, *Despre bani transilvani*, În: *ArheoVest*, Nr. VII: *In Honorem Sabin Adrian LUCA: Interdisciplinaritate în Arheologie: Timișoara, 23 noiembrie 2019*, Vol. 1: *Arheologie*, Vol. 2: *Metode Interdisciplinare*, Editor: Sorin FORȚIU, Coordonator: Dorel MICLE, DVD-ROM: Adrian CÎNTAR, WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA, JATE-Press Kiadó, Szeged, 2019, Vol. 1: pp. 1–578 + DVD-ROM, Vol. 2: pp. 599–1014, ISBN 978-963-315-419-9 (Összes/General), 978-963-315-417-5 (1. kötet/volumul 1), 978-963-315-418-2 (2. kötet/volumul 2); Vol. 2, pp. 837–877.

Fraknoi, 1896 = FRAKNÓI Vilmos (ed), *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis / A Veszpremi Puspokseg Romai Okleveltara*, I. Tomus/ Kotet: *1103–1276*, Budapest, Franklin-Tarsulat Könyvnyomdaja, 1896, CLVIII + [2] + 410 pg. + 6 reproduceri color; pp. 163–383: doc CXCVIII: 1276. *Julius 23 – Október 20. A Margit királyleány szentté avattatása ügyében foganatosított tanúkihallgatás jegyzőkönyve. * Inquisitio super vita, conversatione et miraculis beatæ Margarethæ virginis, Belæ IV. Hungarorum regis filia, sanctimonialis monasterii virginis gloriosæ de insula Danubii, ordinis Prædicatorum, Vesprimiensis diocesis.*

HO = *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár*, A M[agyar]. T[udományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomus/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.

Hobbes, 1983 = Thomas HOBBS, *De Cive: the Latin version entitled in the first edition Elementorum Philosophiæ Sectio Tertia De Cive, and in later editions Elementa Philosophica de Cive*, A Critical edition by Howard WARRENDER, The Clarendon Edition of the philosophical works of Thomas Hobbes, Volume II, At The Clarendon Press, Oxford [Oxfordshire], 1983 (*editio princeps* 1642^a), xiv + [4] + 336 pg.

^a T[homas] H[OBBS], *Elementorum Philosophiæ Sectio Tertia De Cive*, Per me Reges regnant et legum conditores iusta decernunt, Parisiis, 1642.

Kristó, 1994 = Kun László emlékezete, A bevezetőt írta, a forrásszövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította KRISTÓ Gyula, Szegedi

Középkortörténeti Könyvtár, 5, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1994, 278 pg., ISBN 963-482-002-6.

Kádár, 2013 = KÁDÁR Tamás, *Történeti valóság és manipulált, illetve meghamisított politikai emlékezet Magyarországon IV. László király uralkodása első éveiben*, În: *FONS* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, ISSN 1217-8020), XX. évfolyam (2013), 3. szám, pp. 525–539.

Kállay, 1908 = KÁLLAY Ubul, *Négy gyanus garamszentbenedeki oklevélről*, În: *Turul*, 1908-4, p. 185.

Kis, 1995 = KIS Péter, „A király hű bárója” (*Ákos nembeli Ernye pályafutása*), În: *FONS* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok, ISSN 1217-8020), II. évfolyam (1995), 3. szám, pp. 273–[316].

Klaniczay, 2002 = Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Translated by Éva PÁLMAI, Cummings Center series (ISSN 1365-3733), 16, Past and Present Publications, Cambridge University Press, 2002, 490 pg. ISBN 0521420180, 9780 521420181.

Karácsonyi, I = KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Első Kötet, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1900, X + 464 pg.

Karácsonyi, 1900 = Sándorhegyi (i.e. KARÁCSONYI János), *Kicsedi Albert bán*, În: *Századok*, 1900, X. Füzet, p. 949.

Karácsonyi, 1902 = Sándorhegyi (i.e. KARÁCSONYI János), *Albert a »chychety« bán*, În: *Századok*, 1902, VII. Füzet, pp. 678–681.

László, 2015 = LÁSZLÓ Balázs, *Gutkeled nembeli Joachim hűtlensége*, În: *Joghistória* (ISSN 2062-9699), XIX. Évfolyam (2015), 2. szám, pp. 31–37.

Lovas, 1916 = LOVAS Elemér, *B. Margit történetének részletes forráskritikája*, În: *A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola évkönyve az 1915-1916-iki tanévre*, Dr. ZOLTVÁNY Irén (ed), Pannonhalma, 1916, 434 + [2] pg.; pp. 203–346.

Lovas, 1941 = LOVAS Elemér, Árpádházi B. Margit első életrajzanak írója – Marcellus, În: *A Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola*

évkönyve, Az 1940/41-1 Tanévre, Új folyam., 1. szám, Pannonhalma, 1941, pp. [21]–85.

Makk, 1972 = MAKK Ferenc, *Megjegyzések II. Béla történetéhez*, In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta historica*, (40) (1972), pp. 31–49.

MT = HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula, *Magyar Történet*, I–VIII, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928 (*editio princeps*), on-line.

Nagy, Véghely, Nagy, 1886 = NAGY Imre, VÉGHELY Dezső, NAGY Gyula, *Zala vármegye története*, Oklevéltár, Első Kötet: 1024–1363, Budapest, 1886, [2] + 640 pg.

Pauler, 1899 = PAULER Gyula, *A magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt*, Második Kötet, Második, Javitit Kiadás, Athenaeum Irod[almi]. és Nyomdai R[észvény]. Társulat, Budapest, 1899, VI + 616 pg.

Popa-Lisseanu, 1937 = *Cronica pictată dela Viena / Chronicon pictum Vindobonense, Izvoarele istoriei românilor / Fontes historiae Daco-Romanorum*, Volumul / Fasciculus XI, Text, traducere și comentarii de G[heorghe]. POPA-LISSEANU, București, Tipografia «Bucovina», I. E. Totouțiu, 1937, L + 252 pg.

RV = *Regestrum varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum*, descripta effigie editionis A. 1550 illustratum, sumptibusque Capituli Varadinensis Lat[ini]. Rit[us]., Curis et laboribus Joannis KARÁCSONYI et Samuelis BOROVSZKY... Editum / *As Időrendbe szedett Váradi Tűzesvaspróba-Lajstrom*. Az 1550-oki kiadás hű másával együtt, KARÁCSONYI János és BOROVSZKY Samu... közreműködésével, Kiadja a Váradi Káptalan, Budapest, 1903, VI + [168] + 376 pg.

SML, 1990 = *Szent Margit élete: 1510*, DÖMÖTÖR Adrienne, PÓLYA Katalin, FARKAS Vilmos, † P. BALÁZS János (introducerea), BENKŐ Loránd (ed), Régi Magyar Kódexek, 10. szám, Budapest, 1990, 514 pg., ISBN 963-7501-96-7, ISSN 0237-644X.

SML, 1993 = *Források, legendák, intelmek*, Középkori Irodalom, Populart füzetek, 5., Diák és Házikönyvtar, Interpopulart Könyvkiadó, Budapest, Szikra Lapnyomda, 1993, 100 pg., ISBN 963 8069 06 6; on-line <http://mek.oszk.hu/00200/00246/00246.htm> (14.03.2017).

Szentpétery, I/2 = SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, I. kötet, 2. füzet., Budapest, 1927, pp. 177–352 + [2] pg.

Szentpétery, II/1 = SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzék / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. kötet, 1. füzet: 1255–1272, Budapest, 1943, X + 194 pg.

Szentpétery, Borsa, 1961 = SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. kötet, 2–3. füzet: 1272–1290, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 9., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 527 + [1] pg.

Szentpétery, Borsa, 1987 = SZENTPÉTERY Imre, BORSA Iván, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, II. kötet, 4. füzet: 1290–1301, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 13., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 336 pg., ISBN 963 05 4199 8.

Tatárjárás, 2003 = *Tatárjárás*, NAGY Balázs (ed) [*et alii*], Nemezet és emlékezet, Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 638 pg., ISBN 963 389 502 2, ISSN 1589-1658.

Theiner, 1859 = Augustino THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie shronologica disposita...*, Tomus Primus: *Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI: 1216–1352*, Romae, Typis Vaticanis, MDCCCLIX (i.e. 1859 - n.m.), XLII + [2] + 838 pg.

Tkalčić, 1873 = Joannes Bapt[ista]. / Ivan Krst[itelj]. TKALČIĆ (ed), *Monumenta historica episcopatus Zagradiensis Saec. XII. & XIII. / Povjostni spomenici Zagrebačke Biskupije XII. i XIII. Stoljeća*, Volumen Primum / Knjiga Prva, Zagrabiae / U Zagrebu, 1873, Velocibus Typis Caroli ALBRECHT / Tiskom Karla ALBRECHTA, XXII + [2] + 280 pg.

UB, 1857 = *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, Erster Theil: *Enthaltend Urkunden und Regesten bis zum Ausgang des Arpadischen*

Mannsstammes (1301). – Aus den Sammlungen des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Bearbeitet und Herausgegeben von G[eorg]. D[aniel]. TEUTSCH und Fr[iedrich]. FIRNHABER, Fontes rerum Austriacarum / Österreichische Geschichts-Quellen, Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Zweite Abtheilung, Diplomataria et Acta, XV Band, Wien, 1857, LXXXIII + 264 + [2] pg.

Wertner, I = WERTNER Mór, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig: Számos genealógiai táblával.*, I. Kötet: A–H, Temesvár, Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón., 1891., XIV + [2] + 328 pg.

Wertner, 1892c = WERTNER Mór, *Keményfia Lőrincz nádor és utódai*, În: *Századok*, 1892. Évi folyam (XXVI. Évfolyam.), [1. Szám], pp. 41–55.

Wertner, 1900 = WERTNER Mór, *Kicsedi Albert bán*, În: *Századok*, 1900, IX. Füzet, pp. [771]–777.

Wertner, 1901 = WERTNER Mór, *Levél a szerkesztőhöz*, În: *Századok*, 1901, I. Füzet, pp. 73–76.

Wertner, 1909 = WERTNER Mór, *Az Árpád-kori bánok: meghatározások és helyreigazítások* (I., II., III., IV., V. és befejező közlem), În: *Századok*, XLIII. Évfolyam, 1909 Évi Folyam, pp. [377]–397 (V. Füzet), [472]–494 (VI. Füzet), [555]–570 (VII. Füzet), [656]–668 (VIII. Füzet), [747]–757 (IX. Füzet).

Zichy, I = NAGY Imre, NAGY Iván, VÉGHÉLY Dezső, *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő / A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, Tomus Primus / Első Kötet, Magyar Történelmi. Társulat, Pest, 1871, XVI + 362 pg.

Zsoldos, 2003 = ZSOLDOS Attila, *Az özvegy és a szolgabírák*, În: *Századok*, 137. Évfolyam (2003.), 4. Szám, pp. [783]–808.

Zsoldos, 2011 = ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11, História • M[agyar] T[udományos] A[kadémia] Történettudományi Intézete, Budapest, 2011, 382 pg., ISBN 978 9627 38 3, ISSN 1217 310 X.

Zsoldos, 2017 = ZSOLDOS Attila, *Az erdélyi lázadó: Ákos nembéli Mojs*, În: *Erdélyi Múzeum-Egyesület*, IV, 2017, pp. 233–240.

Eusebiu Narai

Activitatea tineretului progresist din județul Caraș (1944-1947)

Abstract: *The setting up of Tineretul Progresist (The Progressive Youth) in Caraș County in the spring of 1945 faced many difficulties. It consisted of the youth organisations of the National Democratic Front (an alliance established in September 1944 and led by the communists from behind the scenes) and that of National Liberal Party–Tătărescu (separated from the National Liberal Party led by Dinu Brătianu in January 1945) and did not have enough support from P.C.d.R.*

The youth belonging to some national minorities joined PY only to continue their irredentist policy.

In Caraș, PY was very active. It guided cultural teams, task forces whose goal was to increase production and assistance teams that helped farmers, invalids and war widows; it spread hostile propaganda against the National-Peasant party and former Iron Guard members; it set up reconstruction groups; it supported the apprentices working at the plants in Reșița; it requested the change of the U.D.R. leadership; it was actively involved in the 1946 campaign and parliamentary elections; it was involved in helping the drought-affected areas etc.

At the beginning of 1947, PY consolidated its structure and intensified its activities, but the Conference for the setting up of the Union of Working Youth (14-15 March 1947) marked the end of the Progressive Youth.

In its short existence on the Romanian political stage, the Progressive Youth executed the orders given by the Union of Communist Youth and the Romanian Communist Party.

Keywords: Progressive Youth, Union of Communist Youth, Union of Working Youth, Union of Socialist Youth, Romanian Communist Party, National Democratic Front, Caraș County

* lect. univ. dr., Universitatea de Vest din Timișoara; eusebiu.narai@yahoo.com

Conform lui Marin Nedelea, la data de 21 ianuarie 1945 s-a înființat **Mișcarea Tineretului Progresist**, la care participau organizațiile de tineret ale grupărilor din Frontul Național-Democratic (constituit în septembrie 1944, la inițiativa comuniștilor, secondați de social-democrați) și cea a P.N.L.-Tătărescu (desprins din Partidul Național Liberal condus de către Dinu Brătianu, în ianuarie 1945), încercându-se, astfel, mascarea acaparării mișcării de tineret de către Partidul Comunist din România¹.

Trei luni mai târziu, în ziua de 12 aprilie 1945, participanții la Mișcarea Tineretului Progresist au hotărât crearea unei organizații unitare, intitulată **Tineretul Progresist din România**².

Constituirea Tineretului Progresist în județul Caraș întâmpina, însă, o serie de dificultăți. Astfel, Comitetul Județean T.P. nu se constituise nici în luna mai 1945, iar ajutorul dat de către P.C.d.R. era nesemnificativ³.

Tineretul aparținând unor minorități naționale s-a înscris în T.P. doar pentru a continua, în realitate, politica iredentistă. Spre exemplu, în comunele Socol, Câmpia și Zlătița (de pe raza Legiunii de Jandarmi Caraș) au funcționat – cu aprobarea F.N.D. – așa-zisele organizații **Frontul Antifascist Slav din România (secția Tineret)**; aceste organizații erau desființate încă din luna iunie 1945; în consecință, “întreg tineretul s-a înscris în T.P. – care ține ședințe sub această firmă și, în schimb, face propagandă iredentistă sârbă”⁴.

În vara anului 1945, Regionala Banat a Tineretului Progresist număra 7.623 membri⁵. În luna iulie 1945, numai în județul Caraș erau înregistrați 1.243 membri T.P.⁶. În luna august 1945, situația Tineretului Progresist era prezentată mult mai obiectiv: pe de o parte, T.P. a inițiat o serie de **adunări** în localitățile Reșița, Secul și Doman; pe de

altă parte, activitatea Tineretului Progresist din plasa Reșița “era îngreunată de propagandă manistă”⁷. O lună mai târziu apărea un **raport de activitate** întocmit de Resortul Tineret din cadrul Regionalei P.C.d.R. Banat, în care se subliniau următoarele *aspecte*:

a) “în județul Caraș sunt consemnați 1.901 membri T.P. repartizați pe categorii sociale astfel: 1.056 plugari, 705 muncitori, 144 pionieri și 96 elevi; T.P. cărășean dispune de echipe culturale în localitățile Doman, Anina și Reșița”;

b) “alături de echipele culturale, sub îndrumarea T.P. din județul Caraș activează echipe de șoc pentru ridicarea producției, precum și echipe de ajutor – pentru munca câmpului, invalizi și văduve de război, majoritatea în orașul Reșița”⁸.

M. Nedelea subliniază faptul că, în perioada 22-24 octombrie 1945, a avut loc **Congresul General al Tineretului Progresist**, adoptându-se, cu acest prilej, decizii importante pentru viitorul mișcării de tineret din țara noastră⁹.

În ajunul Congresului, Tineretul Progresist reșițean s-a întrunit, la data de 20 octombrie 1945, și a votat o **moțiune** în șase puncte:

a) “ne solidarizăm cu Congresul nostru Național... Vom munci, fără osteneală, pentru rezolvarea problemelor specifice tineretului și legate de viața tineretului”;

b) “vom activa intens pentru realizarea idealului nostru, unitatea tineretului sub steagul progresului, mobilizând toate forțele creatoare ale tineretului din orașul și județul nostru”;

c) “pentru desfășurarea și reeducarea tinerilor din regiunea noastră, infectați, încă, de otrava fascistă (aluzie la aderența sau simpatia față de Mișcarea Legionară, pe de o parte, ori acceptul tacit dat regimului antonescian - n.m.), pornim la o largă activitate de lămurire și luminare, contribuind la ridicarea nivelului cultural al maselor populare. Vom lupta, neconținut, contra șovinismului, a urii de rasă și a uneltirilor de dezbinare de orice natură, ale reacționarilor”;

d) “vom concentra toate forțele noastre la munca de reconstrucție. Pentru aceasta, am pus bazele unei brigăzi de reconstrucție a T.P., care va purta numele de «Brigada de reconstrucție Congresul

1 Nedelea, 1997, p. 43.

2 Nedelea, 1997, p. 48.

3 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș (în continuare A.N., S.J.T.), fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat-Timișoara (1944-1947)* (în continuare CR PCR B-T (1944-1947)), d. 7/1945, f. 49-50.

4 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș) (în continuare A.N., S.J.C.S.), fond *Legiunea de Jandarmi Caraș (1935-1948)* (în continuare LJC (1935-1948)), d. 4/1945, f. 59.

5 Bunescu, 1987, p. 220.

6 A.N., S.J.C.S., fond *P.M.R. Caraș-Oravița (1945-1948)* (în continuare PMR C-Or (1945-1948)), d. 7/1945, f. 153.

7 A.N., S.J.C.S., fond *PMR C-Or (1945-1948)*, d. 2/1945, f. 5.

8 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 7/1945, f. 2-5.

9 Nedelea, 1997, p. 48.

Național». Vom urmări și vom demasca pe speculanții de la bursa neagră, pe pescuitorii în apă tulbure, pe toți sabotorii care îngreunează traiul poporului”;

e) “vom apăra, cu sfințenie, drepturile tineretului... contra oricărei încercări de sabotare pornită de dușmanii guvernului și ai tineretului”;

f) “sprijin pentru guvernul Groza”¹⁰.

Referitor la **activitatea** depusă de T.P. Caraș, în luna octombrie 1945, există informații contradictorii. Neconcordanța dintre datele furnizate de Comitetul Județean Caraș al P.C.d.R. (P.C.R., din 21 octombrie 1945) și, respectiv, Regionala Banat a aceleiași formațiuni politice indică, pe de o parte, posibilitatea unei neînțelegeri între cele două organisme zonale, iar, pe de altă parte, o supraestimare a activității Județenei Caraș a T.P. tocmai pentru a masca neputința de care dădeau dovadă propagandiștii organizației județene, precum și eșecul programului expus de T.P. într-o zonă industrială, cu un tineret „muncitor” destul de numeros. Astfel, în **raportul** întocmit de Județeană Caraș a P.C.R. se preciza faptul că existau, la acea dată, 1.945 membri T.P.¹¹ În schimb, **raportul** semnat de responsabilul Resortului Tineret al Regionalei Banat a P.C.R. preciza câteva *aspecte* foarte importante:

a) “Regionala Banat a Tineretului Progresist numără 11.697 membri”;

b) “Numărul real al membrilor T.P. din județul Caraș este de aproximativ 500; T.P. a rezolvat aprovizionarea cu mâncare și îmbrăcăminte a ucenicilor din comune”;

c) “T.P. cărășean a organizat o brigadă de reconstrucție; această brigadă – în colaborare cu primăria – aduce nisipul, nivelează drumurile și astupă adăposturile”¹².

La sfârșitul anului 1945 și în cursul anului 1946, conflictele dintre T.P. și Tineretul Național Țărănist (Maniu) se acutizează în întreg județul Caraș.

În luna noiembrie 1945, **activitatea** Tineretului Progresist s-a dovedit mult mai intensă. Spre exemplu, la data de 13 noiembrie 1945, cu ocazia unui *miting*, Frontul Național Democratic din Reșița “a înfierat acțiunile huliganice ale bandelor conduse de Maniu și Brătianu, săvârșite la 8 noiembrie 1945

(aluzie la demonstrația promonarhistă și anticomunistă desfășurată cu prilejul onomasticii regelui Mihai I, reprimată brutal de forțele de ordine, aflate în subordinea Ministrului Afacerilor Interne, comunistul Teohari Georgescu - n.m.)”; președintele T.P. Caraș, Romeo Dăscălescu, a vorbit la miting. Anterior, profesorul Dăscălescu, angajat al Societății U.D.R. (Uzinele și Domeniile Reșița - n.m.), director al școlii industriale U.D.R. și director al căminelor de ucenici, a fost forțat să demisioneze din această funcție. De asemenea, T.P. reșițean solicita, printre altele, “îndepărtarea elementelor reacționare din conducerea U.D.R.” și reabilitarea profesorului Dăscălescu¹³.

În luna decembrie 1945 apar, din nou, informații contradictorii despre activitatea Tineretului Progresist. Astfel, Regionala Banat a P.C.R.-ului raporta următoarele: “T.P. din Regionala Banat are 11.024 membri; Județeană Caraș a T.P.-ului numără 654 membri și este o organizație foarte slabă, datorită sectarismului”¹⁴. Județeană Caraș a Tineretului Progresist preciza o serie de *aspecte pozitive* ale **activității** sale:

a) “există comitete de plasă în toate plasele din județ (6)”;

b) “din totalul de 133 – doar 12 comune sunt organizate: Reșița, Secul, Doman, Călnic, Nermet, Carașova, Bocșa Română, Ocna de Fier, Iersig, Oravița, Anina, Cacoveni”;

c) “numărul membrilor T.P. se ridică la 654, repartizați pe sexe – 573 băieți, 81 fete – și pe naționalități – 484 români, 61 maghiari, 44 germani ș.a.”;

d) “sub îndrumarea Tineretului Progresist funcționează o școală de cadre, care ține conferințe săptămânale; de asemenea, sunt în curs de organizare comitetele de clase (în școli) – formate din 519 muncitori, 84 elevi și 51 țărani”¹⁵.

Activitatea depusă de T.P. s-a intensificat în cursul anului 1946. Astfel, în luna ianuarie 1946 erau semnalati – în întreg județul Caraș – 1.523 membri, dintre care 400 făceau parte și din P.C.R.; aceștia erau structurați pe sexe – 1.198 băieți, 325 fete, pe categorii sociale – 644 muncitori, 616 plugari, 177 pionieri, 86 elevi, și pe naționalități – 679 români,

10 *Luptătorul bănățean*, Timișoara, anul II, nr. 337, 22 octombrie 1945, p. 3.

11 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 7/1945, f. 157.

12 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 7/1945, f. 26-27.

13 *Luptătorul bănățean*, Timișoara, anul II, nr. 373, 7 decembrie 1945, p. 3.

14 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 7/1945, f. 51.

15 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 7.

670 slavi, 106 germani, 63 maghiari, 5 evrei. Tot acum, *situația politică* era destul de delicată, conform unor informații: “*avem de luptat cu spiritul rămas în sufletul tineretului nostru de pe vremea Gărzii de Fier, când tineretul a fost crunt înșelat*”. T.P. a obținut și unele succese pe plan economic: “*am reușit să obligăm Societatea U.D.R. să întrețină toți ucenicii în cămine proprii, iar Căminul de Stat să fie pus la dispoziția ucenicilor particulari*”. Situația culturală a Tineretului Progresist cărășean era mult mai bună:

a) “*săptămâna sunt organizate serate culturale, însoțite de dans, cu intrarea gratuită*”;

b) “*brigada de reconstrucție «Dr. Petru Groza» a lucrat 210 ore, în valoare de 1 milion lei: a realizat coborârea lemnului din pădure și încărcarea lor în vagoane, necesare pentru aprovizionarea orașului și a fabricii*”; de asemenea, “*brigada a ieșit la muncă, mobilizând tineri care nu fac parte din T.P., de exemplu U.T.S. (Uniunea Tineretului Socialist, organizația social-democrată de tineret - n.m.)*”;

c) “*există o Brigadă de reconstrucție în comuna Belobreșca (plasa Moldova) (de fapt, plasa Moldova Nouă - n.m.), care a lucrat mai multe ore, în valoare de 600.000 lei*”¹⁶.

O lună mai târziu, *acțiunile cu caracter politic* inițiate de T.P. deveneau tot mai evidente: unii directori de licee erau acuzați de sabotaj – precum profesorul Molin (Reșița) și profesorul Buzea (Oravița), la care se adaugă inspectorul Bena (Oravița); acțiunile T.P. erau susținute de profesorul Săndulescu din Reșița; în Banat erau semnați 13.277 membri T.P.¹⁷. De asemenea, într-un *raport de activitate* pe luna februarie 1946, redactat de Județeană Caraș a Tineretului Progresist, se precizau câteva *aspecte* mai importante:

a) “*numărul total al membrilor este de 1.635, repartizați pe sexe – 1.273 băieți, 362 fete, pe categorii sociale – 699 muncitori, 632 plugari, 178 pionieri, 126 elevi, și pe naționalități – 846 români, 543 slavi, 175 germani, 63 maghiari, 8 evrei*”;

b) “*s-a introdus T.P. în școlile secundare*”¹⁸.

În luna martie 1946, în județul Caraș numărul membrilor T.P. s-a menținut constant, în timp ce

Regionala Banat cuprindea 13.424 membri¹⁹. În aceeași perioadă, situația Tineretului Progresist cărășean era prezentată foarte amănunțit:

a) “*există legături numai cu trei plăși*”;

b) “*pe teren economic, tineretul are situație bună; mai ales, căminele de ucenici din localitate au o situație foarte bună față de celelalte cămine din țară*”;

c) “*avem puține cadre*”;

d) “*tineretul nostru este mult mai apropiat de partid (mai ales, în plasa Moldova); în comunele sârbești, conducătorii de partid și cei mai buni tovarăși sunt tinerii*”;

e) “*organizația noastră a reușit să facă o unitate a întregului tineret din Reșița, formând o Federație în cadrul «Săptămânii Tineretului Antifascist Mondial»*”;

f) “*întâmpinăm greutăți din partea învățătorilor reacționari, care se camuflează sub masca de social-democrați; la Oravița, profesorii reacționari au îndemnat tineretul să manifesteze împotriva Armatei Roșii; la Reșița, directorul Molin nu a dat voie ca organizația noastră să se înființeze în liceu*”²⁰.

În luna aprilie 1946, numărul membrilor T.P. din județul Caraș se ridica la 1.730 persoane, dintre care 1.000 erau, în același timp, membri P.C.R. Pe plan politic, situația era mai complicată: “*tineretul manist a început o activitate mai intensă, mai ales în plasa Reșița, unde este sprijinit de către marele capital*”; “*în fruntea T.P. stau tinerii comuniști*”. Erau menționate, cu acest prilej, și câteva *realizări* ale Tineretului Progresist reșițean: constituirea unui Comitet de Colaborare cu Uniunea Tineretului Socialist, Tineretul Sindicalist și Tineretul Uniunii Populare Maghiare (U.P.M.), precum și participarea organizației la «Săptămâna Tineretului Antifascist». De asemenea, se propunea desemnarea – în fiecare plasă – a câte unui responsabil din rândurile Tineretului Progresist (față de P.C.R.)²¹. În aceeași perioadă, Comitetul Școlar de pe lângă Liceul de Fete «Regina Maria» din Oravița, beneficiind de sprijinul Tineretului Progresist, a început lucrările de clădire a unui etaj, “*actuala școală fiind neîncăpătoare*”; mai mult, Tineretul Progresist de

16 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 37-38.

17 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 10/1946, f. 18-20.

18 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 40-41.

19 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 10/1946, f. 21.

20 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 42-43.

21 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 44.

pe lângă Liceul de Fete «Regina Maria» urma să clădească un liceu de fete²².

Nouă dintre cele mai „importante” organizații: Tineretul Plugăresc (organizația de tineret a Frontului Plugarilor), Tineretul Progresist (T.P.), Uniunea Tineretului Socialist (U.T.S.), Tineretul Național-Liberal (organizația de tineret a P.N.L.-Tătărescu, din cadrul Blocului Partidelor Democratice – B.P.D.), Tineretul Național-Țărănesc (organizația de tineret a P.N.Ț.-Alexandrescu, din B.P.D.), Tineretul Confederației Generale a Muncii (C.G.M.), Organizația Sportul Popular (O.S.P.), Tineretul Uniunii Populare Maghiare (U.P.M.) și Tineretul Comitetului Democratic Evreiesc (C.D.E.) au propus convocarea *primului Congres Național al Tineretului Democrat din România*, la Brașov (10-15 august 1946); astfel s-a constituit **Federația Națională a Tineretului Democrat**²³.

În luna septembrie 1946, T.P. cărășean a elaborat un *plan* foarte amănunțit *în vederea campaniei electorale și alegerilor*:

a) s-au ținut ședințe numeroase în fabrică la Reșița; s-au constituit trei echipe de agitație pentru Reșița și alte trei pentru mediul rural;

b) au apărut trei ziare de stradă, care propovăduiau activitatea Tineretului Progresist;

c) acțiunile inițiate de T.P. erau popularizate prin megafoane (Oravița, Anina);

d) difuzarea de dispozitive în favoarea T.P., la toate cinematografele și o intensă campanie de afișaj;

e) constituirea Frontului Unic Muncitoresc al Tineretului (până la 5 septembrie 1946);

f) constituirea de Comitete F.U.M. în fabrici, unde există U.T.S. (până la 25 septembrie 1946); de asemenea, desfășurarea a două ședințe de activ U.T.S. și T.P.;

g) ținerea unor ședințe săptămânale cu organizațiile apropiate Tineretului Progresist (O.S.P., U.P.M., Slavi, Frontul Democratic Universitar, Frontul Plugarilor, Confederația Generală a Muncii, C.D.E.), precum și a unui mare miting în favoarea Tineretului Progresist;

h) răspândirea a 1.500 afișe și 6.000 broșuri din Platforma-Program;

i) împiedicarea difuzării ziarelor «Dreptatea» și «Liberalul»; formarea a două echipe, în gara Reșița – pentru contraafișaj și pentru

distrugerea lozincilor „reacționare”;

j) stabilirea de legături permanente cu Comitetul Județean al Frontului Plugarilor și cu centrele de plasă (punerea de activiști ai Tineretului Progresist la F.P.), precum și trecerea a trei tineri progresiști la F.P.;

k) formarea a 8 echipe culturale, pentru deplasări comune cu F.P., la sate;

l) pregătirea a 30 tineri propagandiști, pentru deplasarea – în fiecare duminică – la sate;

m) prestarea a 2.000 ore de muncă, în valoare de 600.000 lei;

n) ajutorarea unei regiuni din țară, cu un vagon de grâu; Județeană urma să acorde – în acest sens – 2 500 kg grâu;

o) Județeană va primi 200 noi membri și va reactiva alți 1.000; de asemenea, numărul membrilor se va ridica de la 1.870 la 2.100;

p) stabilirea de legături cu Căminele de Ucenici; construirea a trei cămine, la Reșița și a unui cămin, la Anina;

q) organizarea a 7 echipe pentru mărirea producției; mărirea numărului de brigăzi de reconstrucție, de la 3 la 4; intensificarea muncilor cu program săptămânal;

r) numirea unei responsabile pentru fetele din mediul rural, precum și a unei fete pentru Reșița – până la 10 septembrie;

s) lucrarea pământului, la Secul; procurarea de cărămidă, pentru ridicarea Casei de Cultură din Belobreșca; repararea drumurilor, la Reșița; repararea de drumuri și poduri la Bocșa Română, Bocșa Montană și Moldova Nouă;

t) o reprezentație pe săptămână; două echipe artistice volante; 12 ziare de perete și 4 ziare de stradă; 20 pancarde pentru manifestări; două ședințe cu elevii de liceu;

u) până la 10 septembrie – numirea unui corespondent la fabrică și a unui responsabil județean; până la 11 septembrie – înscrierea a 5 elevi la Școala Regionalei P.C.R.; până la 15 septembrie – constituirea unei biblioteci, cu 200 cărți;

v) pregătirea și aprovizionarea activiștilor, pentru iarnă, cu lemne și alimente;

w) organizarea de tabere și echipe sportive în toate ramurile, într-o strânsă legătură cu O.S.P.;

x) organizarea a 4 ceaiuri dansante și 4 excursii;

y) crearea – pe lângă fiecare Județeană – de echipe de fotbal, volei, ping-pong și atletism²⁴.

²² *Viața bănățeană*, Timișoara, seria a II-a, anul I, nr. 25, 5 aprilie 1946, p. 3.

²³ Fătu, 1979, p. 297.

²⁴ A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d.

În aceeași lună erau atestate 32 de **organizații** T.P. în întregul județ, iar colectivul Resortului Administrativ-Financiar cuprindea 6 „tovarăși”; P.C.R. a asigurat o motocicletă și 300 bilete gratuite pentru reprezentării cinematografice. De asemenea, se consemnau o serie de **incidente** între T.P. și «maniști»: „bandele maniste” au atacat o echipă de aprovizionare a brigăzii de reconstrucție «Erou slt. Nicolae Ionescu», care lucra la viaductul C.F.R. Brebu (21 septembrie 1946)²⁵.

În luna octombrie 1946, **activitatea** Tineretului Progresist era foarte intensă:

a) la mitingul de deschidere a Săptămânii Tineretului Bănățean (13 octombrie 1946) au fost mobilizați peste 800 tineri;

b) T.P. cărășean avea membri în 29 localități din zonă, numărul real al membrilor – la nivelul întregii țări – fiind de 1.303;

c) T.P. exercita o reală influență la Liceul de Fete din Reșița, “unde am putut introduce o muncă conspirativă”;

d) “singurul care sprijină T.P. este P.C.R. și B.P.D. – cubani și material. P.C.R. sprijină organizația cu o sumă de 1.500.000 lei lunar – pentru deplasări și salariu la 7 activiști. În plășile Reșița, Moldova [Nouă], Bocșa și Bozovici, P.C.R. sprijină organizația noastră. În plășile Oravița și Sasca, până în prezent, nu s-a dat niciun sprijin, nu avem organizație, ci numai membri izolați. Elevii sunt reacționari în școli, precum este și Directorul Cocârlan Paul, [care] pune piedici organizației, maltratând tinerii din organizația noastră. Tot așa, avem elemente, în diferite secții ale Uzinei, care – împreună cu Direcțiunea U.D.R. – pune (sic!) piedici în calea noastră, subminând munca pe care o depunem în uzină”;

e) s-au înființat Comitete de F.U.M. (Frontul Unic Muncitoresc, format – la 1 mai 1944 – din Partidul Social-Democrat și Partidul Comunist din România - n.m.), la Reșița și Moldova; la Moldova se constată o veritabilă colaborare cu U.T.S. și B.P.D.; la Reșița există o colaborare strânsă cu U.P.M. și cu resortul de tineret sindicalist; la sate se constată colaborarea cu F.P.;

f) s-a desfășurat un miting, pentru aniversarea a doi ani de strângere a legăturilor de prietenie cu U.R.S.S. (20 octombrie 1946);

g) au avut loc 47 campanii de afișaj în întreg județul: la Reșița – 7 campanii (7-10 tineri); în plasa Moldova Nouă – 8 campanii (15-30 tineri); la Dalboșeț – două campanii (6 tineri); la Bozovici – două campanii (3 tineri); la Slatina-Nera și Bogodiniți – 15 campanii (4-5 tineri); la Bocșa Montană – două campanii (7 tineri); la Bocșa Română – două campanii (6 tineri); la Anina – 4 campanii (8 tineri) și o campanie (5 tineri); la Oravița – 4 campanii (3 tineri). În cadrul campaniei s-au lipit 500 afișe ale Blocului Partidelor Democratice;

h) la Reșița “se rup, zilnic, diferite lozinci reacționare ale lui Maniu, Brătianu și Titel Petrescu, respectiv Garda de Fier, punând – în locul lor – semnul «Soarele»”;

i) dintre realizările mai importante: Brigada «23 August», care funcționa în cadrul B.P.D., nu a depus nicio activitate; “suntem în fața realizării unui proiect, cu 7 brigăzi, în Județeană Tineretului Progresist, cu care avem plan de lucru de 4.500 ore”;

j) pentru Comitetul de Ajutorare a Regiunilor Secetoase (C.A.R.S.): la Reșița, tinerii muncitori au hotărât să contribuie, cu salariul pe o zi, în fiecare lună, până la noua recoltă; la Bocșa s-a colectat suma de 102.000 lei; la Anina a avut loc un bal, care a adus un venit de 300.000 lei; la Moldova Nouă și Belobreșca au fost colectate 160 kg grâu, 100 kg porumb și 117 kg ovăz; la Dalboșeț s-a organizat un bal, care a adus un beneficiu de 150.000 lei²⁶. În aceeași lună, T.P. din județul Caraș desfășura o **activitate** redusă pe *plan cultural*: la Reșița era consemnată o singură echipă culturală, care funcționa pe lângă P.C.R. (formată și din tineri progresiști) și care făcea deplasări, în fiecare duminică, în mediul rural; la Slatina și Reșița exista o echipă culturală, în fiecare localitate; în plasa Moldova Nouă activau 6 echipe culturale²⁷.

În lunile noiembrie și decembrie 1946, T.P. cărășean s-a implicat și mai mult în **acțiunea** amplă **de ajutorare a regiunilor secetoase**. Astfel, în luna noiembrie 1946 s-au afirmat – în acest sens – plasa Bocșa Montană și localitatea Reșița: în plasa Bocșa Montană au fost colectate 50 kg castane și s-au făcut donații în valoare de 100.000 lei; la Reșița s-a organizat un mare bal, care a adus un venit de 350.000 lei, dar “nu s-a putut face colectă de îmbrăcăminte

26 A.N., S.J.C.S., fond PMR C-Or (1945-1948), d. 13/1946, f. 49-54.

27 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 10/1946, f. 98-100.

10/1946, f. 65-80.

25 A.N., S.J.T., fond CR PCR B-T (1944-1947), d. 10/1946, f. 81-90.

și alimente”²⁸. În luna decembrie 1946, situația, în județul Caraș, se prezenta astfel:

a) “s-au trimis, în Comitetul C.A.R.S., doi tineri”;
b) “s-a prelucrat – cu tineretul din fabrici – importanța ajutorării Moldovei”;

c) “s-a proiectat un diapozitiv, la Cinematograful Muncitoresc, în favoarea C.A.R.S.”;

d) “la Anina s-a desfășurat un bal, al cărui beneficiu (300.000 lei) a fost predat, în totalitate, C.A.R.S.-ului”;

e) “s-au întreprins o serie de colecte: în plasa Reșița – 2.824.500 lei, 1.520 kg făină, 300 kg slănină, haine și tutun; în comuna Bocșa Română – 1.279.500 lei, 200 kg făină, 45 kg ceapă, 25 kg cartofi, 2 kg 800 g slănină, 1 kg unt, 1/3 șuncă, 2 kg cârnați, 6 perechi ghețe, 5 obiecte de îmbrăcăminte (toate acestea au fost predate la Primărie, de unde au fost trimise la C.A.R.S. Reșița)”²⁹. În aceeași lună, T.P. a sprijinit foarte mult C.A.R.S.: a confecționat un pom de Crăciun, a distribuit diferite alimente tinerilor săraci și a îmbrăcat complet trei copii săraci; de asemenea, “influența Tineretului Progresist a crescut, inclusiv în plasa Moldova (unde există tineret slav)”³⁰. Tot acum erau consemnați 654 **membri** T.P. și funcționa o **școală de cadre**³¹.

La începutul anului 1947, T.P. și-a consolidat structurile organizatorice și și-a intensificat activitatea, conform documentelor vremii; nimic nu prefigura desființarea sa, într-un viitor apropiat. În luna ianuarie 1947, T.P. a continuat **campania de ajutorare în cadrul C.A.R.S.-ului**³²; acum erau semnați – la nivelul județului Caraș – 1.303 **membri**, majoritatea (1.009) fiind înscriși și în Partidul Comunist³³. În luna următoare, **numărul membrilor** T.P.-ului cărășean înregistra o ușoară scădere (1.292); în același timp, Județeană Caraș a Tineretului Progresist avansa o serie de **propuneri** pentru luna martie 1947:

a) reorganizarea secțiilor din Reșița, inclusiv responsabilul;

b) reorganizarea Plasei Oravița și „punerea la punct” a Comisiei Locale;

c) reorganizarea Plasei Moldova Nouă și formarea Comitetului de Plasă;

d) asigurarea sprijinului pentru formarea U.T.M.-ului (Uniunea Tineretului Muncitoresc, noua organizație comunistă de tineret - n.m.) județean³⁴.

În intervalul 14-15 martie 1947 s-a desfășurat **Conferința de constituire a Uniunii Tineretului Muncitoresc**, eveniment care marca desființarea Tineretului Progresist³⁵. În luna martie 1947, o mică parte din T.P.-ul cărășean s-a încadrat în U.T.M., deoarece “T.P. a fost dezorganizat și membrii lor au fost numai pe hârtie”³⁶.

În scurta sa existență pe scena politică românească, Tineretul Progresist a executat – de fapt – ordinele venite de la Uniunea Tineretului Comunist și, respectiv, Partidul Comunist Român.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș), fond *Legiunea de Jandarmi Caraș (1935-1948)*.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Caraș-Severin (Caransebeș), fond *P.M.R. Caraș-Oravița (1945-1948)*.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș, fond *Comitetul Regional P.C.R. Banat-Timișoara (1944-1947)*.

Bunescu, 1987 = Traian BUNESCU, *Rolul organizațiilor de masă și obștești din Banat, sub conducerea P.C.R., în susținerea războiului antihitlerist (23 august 1944-9 mai 1945)*, În: *Studii de istoria Banatului*, XIII, 1987, pp. 220.

Fătu, 1979 = Mihai FĂTU, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român (1944-1947)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 370 pg.

Luptătorul bănățean, Timișoara, 1945.

Nedelea, 1997 = Marin NEDELEA, *Istoria României în date (1940-1995)*, Ed. Niculescu S.R.L., București, 1997, 464 pg., ISBN 973-568-141-2.

Viața bănățeană, Timișoara, seria a II-a, 1946.

28 A.N., S.J.C.S., fond *PMR C-Or (1945-1948)*, d. 15/1947, f. 150.

29 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 10/1946, f. 121-124.

30 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 7/1945, f. 15-16.

31 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 10/1946, f. 152.

32 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 2/1947, f. 12.

33 A.N., S.J.T., fond *CR PCR B-T (1944-1947)*, d. 2/1947, f. 31.

34 A.N., S.J.C.S., fond *PMR C-Or (1945-1948)*, d. 13/1946, f. 94-95.

35 Nedelea, 1997, p. 72.

36 A.N., S.J.C.S., fond *PMR C-Or (1945-1948)*, d. 15/1947, f. 169.

Tiberiu Ciobanu

Despre cruzimea lui Dracula, dar și despre respectul și dragostea de care s-a bucurat acesta din partea poporului său

Abstract. *Regarding the very bloody deeds of Vlad the Impaler, these were undoubtedly exaggerated on purpose by the German version of the stories related to the deeds of the Romanian fiery voivode, which is known to have been launched by its opponents, it having a special passing among the ordinary population, who at that time proved to be a big fan of cruelty. Undoubtedly, upon a serious analysis, the phantasmagoric image created to Vlad the Impaler by the Saxon stories appears today even in the eyes of the readers of Bram Stoker's grotesque novel as an unreal one and often even hilarious for the most well-informed among them. At the same time, it is becoming more and more clear to everyone that this terrible punishment of impaling on a spike, applied with predilection by the Romanian voivode to those who are disputed with the laws, as well as the other procedures used to execute those sentenced to death, as well as various and cruel tortures, not only that they were not free gestures or simple acts of revenge on his part, but they were dictated by high political reasons, such as strengthening the power of the ruler, the correct application of justice, creating a climate of security in the country, the organization and the economic-social and cultural-religious development, ensuring the conditions conducive to the prosperity of all its inhabitants and not ultimately, the restoration, strengthening and expansion of the defensive system of the medieval South-Carpathian Romanian state and also the constitution, endowment and training of its armed forces in order to confront the Ottoman Empire.*

Keywords: Vlad the Impaler Dracula, Middle Ages, Wallachia, chroniclers, narrations, intransigence, justice, cruelty, torture, executions, impalement, anti-Ottoman struggle.

* E-mail: tiberiuciobanu_vt@yahoo.com

Referitor la isprăvile deosebit de sângeroase ale lui Vlad Țepeș¹, acestea au fost fără îndoială exagerate cu bună știință de varianta germană a povestirilor referitoare la faptele aprigului voievod român, variantă care se știe că a fost lansată de adversarii săi, ea având o trecere deosebită în rândul populației, care, nevoită să se confrunte la acea epocă cu o serie de curențe ale societății în care trăia (precum anarhia feudală, fanatismul religios și tendințele instaurării în fruntea statelor creștine occidentale a unor guvernări absolutiste, bazate pe teroare), s-a dovedit a fi o mare amatoare de cruzimi.

Indiscutabil că la o analiză serioasă, imaginea fantasmagorică făurită lui Vlad Țepeș de narațiunile săsești apare astăzi, chiar și în ochii cititorilor grotescului roman al lui Bram Stoker², ca una ireală și de multe ori

1 Supranumit și Dracula, Vlad al III-lea Țepeș a fost fiul lui Vlad al II-lea Dracul (la rândul său fecior nelegitim al lui Mircea cel Bătrân [ce a cărmuit statul medieval românesc sud-carpatic între 1386 și 1418 [*Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1972, p. 567], acesta a condus Țara Românească între 1436-1442 și din 1443 până în 1447 [*Ibidem*] și, pentru că a făcut parte din Ordinul cavaleresc al Dragonului, calitate în care purta la gât un colan de care era atârnat un medalion din aur ce avea gravat pe el un dragon [Ștefan Andreescu, *Vlad Țepeș Dracula între legendă și adevăr istoric*, ediția a II-a, revăzută, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 190], a primit porecla de "Dracul", de unde și supranumele "Dracula", purtat de fiul său, care are semnificația de "fiul Dracului" [*Ibidem*, p. 187]) și al doamnei Anastasia (una dintre fiicele lui Alexandru cel Bun [Virgil Ciocâltan, *Între sultan și împărat: Vlad Dracul la 1438*, În: *Revista de istorie*, XXIX, nr. 11, București, 1976, p. 1777, 1782], domnul Moldovei între 1400-1432 [*Istoria lumii în date*, p. 569]), el fiind, prin urmare, nepot al celor doi mari voievozi, care au desăvârșit stăruința românească de la miazăzi și răsărit de Carpați. Născut, probabil, în Transilvania (la Sighișoara), ori în Germania (la Nürnberg), prin 1430 (Radu Ștefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Țepeș*, Editura Sport-Turism, București, 1979, p. 47), Dracula a domnit asupra Țării Românești în trei rânduri, și anume din octombrie (înainte de 17-19) până la începutul lunii noiembrie (sigur după 31 octombrie) 1448; din iulie (înainte de 3) 1456 până în noiembrie (înainte de 26) 1462 și din octombrie (după 7)/noiembrie (înainte de 8) până la sfârșitul lunii decembrie a anului 1476, posibil chiar până la începutul lunii ianuarie (sigur înainte de 10) 1477 (Constantin Rezachevici, *Enciclopedia domnilor români. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, vol. I [*Secolele XIV-XVI*], Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 101, 103, 115, 117, 801, 802).

2 Abraham (Bram) Stoker a fost un scriitor de origine irlandeză, născut la Dublin, în 8 noiembrie 1847, și decedat la Londra, în 20 aprilie 1912. În anul 1897, el a publicat romanul *Dracula*, care l-a consacrat drept un clasic al genului "povestiri gotice de suspans", Stoker fiind considerat de specialiști un

chiar ilară pentru cei mai avizați dintre aceștia.

Vlad Țepeș (portret realizat de un autor necunoscut, aparținând Școlii franceze, după o gravură în lemn datând din secolul al XV-lea).

Totodată, devine tot mai clar pentru toată lumea că această cumplită pedeapsă a trasului în țeapă, aplicată cu predilecție de voievodul român celor certați cu legile, ca de altfel și celelalte procedee folosite pentru executarea celor condamnați la moarte, precum și diversele și crâncenele suplicii la care își supunea adversarii, nu numai că nu au fost niște gesturi gratuite sau simple acte de răzbunare din partea sa, ci ele au fost dictate de înalte rațiuni politice,

cum ar fi consolidarea puterii domnești, aplicarea corectă a justiției, crearea unui climat de siguranță în țară, organizarea și dezvoltarea economico-socială și cultural-bisericească a acesteia, asigurarea condițiilor propice dobândirii prosperității de către toți locuitorii ei și, nu în ultimă instanță, refacerea, întărirea și extinderea sistemului defensiv al statului medieval românesc sud-carpătin, precum și constituirea, în-

deschizător de drumuri în acest gen literar. Romanul *Dracula* a fost practic capodopera sa (“cea mai faimoasă povestire de groază din toate timpurile, care a înspăimântat mereu cititori de atunci încolo”) [Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 287]), căci cele câteva lucrări publicate de el ulterior, deși au devenit destul de populare, nu au atins notorietatea ei. În total, Bram Stoker a scris treisprezece romane, o serie de nuvele incluse în trei colecții și, de asemenea, mai multe povestiri, genurile acestora fiind gotic horror, fantezie, aventură, comedie și romantism. Stoker a mai scris articole și două volume de memorii (ro.wikipedia.org/wiki/Bram_Stoker). Celebritatea de care se bucură încă și astăzi Vlad Țepeș în întreaga lume o datorează mai ales romanului scris de Stoker, deși cartea acestuia, având ca erou principal pe contele vampir din Transilvania (care, indiscutabil, dacă respectăm adevărul istoric, nu poate fi identificat cu marele domnitor român), a determinat, din păcate, receptarea pe plan mondial în mod eronat a apurului descendent al Basarabilor, acesta apărând în fața omenirii ca o ființă de coșmar (mai ales după ce grotescul roman al lui Stoker a fost adaptat pentru a fi jucat pe scenele teatrelor și pe ecranele cinematografulor, iar mai apoi [odată cu apariția radio-ului și a televiziunii] pe calea undelor și prin intermediul micilor ecrane).

zestrarea și instruirea forțelor sale armate în vederea confruntării cu Imperiul Otoman.

De fapt, Vlad Țepeș nu a dat dovadă de cruzime din cauza temperamentului său, aceasta fiind specifică tuturor stăpânilor din epoca sa³, el dovedindu-se ce-i drept de o intransigență ieșită din comun și de o fermitate și rapiditate în luarea și punerea în aplicare a unor decizii deosebit de dure (de altfel o atitudine foarte necesară în împrejurările ostile prin care trecea țara sa, atitudine ce i-a permis ca în numai trei ani să o transforme, potrivit spuselor contemporanilor săi, în “pământul cinstei și al dreptății”⁴), care au contribuit la răspândirea cu iuțea a veștilor cu privire la acestea și la conturarea pe seama lui, într-un interval de timp relativ scurt, a binecunoscutei și nedrepte faime de om draconic⁵ de care a avut parte atât în vremea sa cât și mai târziu.

De remarcat este și imparțialitatea de care a dat dovadă Vlad Țepeș, care, având un ascuțit simț al dreptății, nu și-a cruțat nici propriile rude, dacă acestea s-au dovedit a fi neloiale față de el și interesele

3 De exemplu, vărul primar* al lui Dracula, Ștefan cel Mare (domnul Moldovei între 14 aprilie 1457 și 2 iulie 1504 [*Istoria României în date*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 457]), a folosit, la rândul său, și el o serie de măsuri extrem de aspre față de o seamă de mari boieri moldavi (care nemulțumiți de politica sa autoritară l-au trădat), dar și față de prizonierii de război pe care, nu o dată, i-a înălțat în țepe, așa cum s-a întâmplat și cu cei 2.300 de oșteni turci și munteni, capturați în urma bătăliei ce a avut loc, în 28 noiembrie 1473, între armata marelui Ștefan și cea turco-munteană (alcătuită din 13.000 de războinici otomani și 6.000 de luptători munteni), care urmărea reinstalarea lui Radu cel Frumos** ca domn în Țara Românească (*Ibidem*, p. 103-104).

* Fiind fiu al lui Bogdan al II-lea (care a cărmuit statul medieval românesc est-carpătin din 12 octombrie 1449 până în 15 octombrie 1451 [*Ibidem*, p. 457]) și nepotul lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare se înrudea îndeaproape cu Vlad Țepeș, deoarece mama acestuia din urmă, doamna Anastasia, era la rândul ei fiică a lui Alexandru cel Bun și, deci, soră (cel puțin pe linie paternă) cu tatăl celui dintâi (Virgil Ciocâltan, *op. cit.*, p. 1777, 1782).

** Fiu al lui Vlad Dracul și, prin urmare, frate al lui Dracula, acesta a domnit între 1462-1475, cu trei întreruperi (*Istoria lumii în date*, p. 568).

4 *Călători străini despre Țările Române*, vol. I (îngrijit de Maria Holban), Editura Științifică, București, 1968, p. 506.

5 Termenul «draconic» provine de la Dracon, care a fost un legiuitor grec din Atena Antică, care a trăit în secolul VII î.Hr. Codul său de legi, de o asprime rămasă proverbială, pedepsea cu moartea cele mai neînsemnate delictе, de aici provenind și expresia “legi draconice” (*Dicționar enciclopedic*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 137).

țării sale⁶, aplicându-le aceleași „tradiționale” pe-

6 Vezi cazul vărului său Dan. Acesta a fost un pretendent la tronul Țării Românești între anii 1456-1460. El era fiul lui Dan al II-lea cel Viteaz (ce a domnit asupra Țării Românești între 1420-1431, cu patru întreruperi [*Istoria lumii în date*, p. 567]) și nepotul lui Dan I (1385-1386 [Constantin Rezachevici, *op. cit.*, p. 801]), fiind cunoscut în istoriografie sub numele de Dan al III-lea pentru a se face distincție între el, tatăl și, respectiv, bunicul său, iar în cronicile vremii apărând ca Dan cel Tânăr, desigur tot din aceleași considerente. După ce fratele său, (ce a cărmuit Țara Vladislav al II-lea Românească între 1447-1456, cu o scurtă întrerupere petrecută în 1448, an în care tronul a fost ocupat pentru prima oară de Vlad Țepeș [*Istoria lumii în date*, p. 568]) a fost ucis, în vara anului 1456, de vărul lor, Vlad Țepeș (tatăl celor doi, Dan al II-lea cel Viteaz, era văr primar cu Vlad Dracul, părintele lui Dracula, iar bunicul lor, Dan I, frate cu Mircea cel Bătrân, bunicul patern al lui Țepeș), Dan s-a stabilit în Brașov. În afară de el, au mai revendicat tronul Țării Românești (uneltind împotriva lui Dracula), Vlad Călugărul (care era fiul lui Vlad Dracul și, prin urmare, frate cu Țepeș, însă doar după tată, el domnind, în cele din urmă, în 1481 și între 1482-1495 [*Ibidem*, p. 568]) și Laiotă Basarab (fiu al lui Dan al II-lea și, în consecință, frate, la rândul său, cu Dan al III-lea și cu Vladislav al II-lea, acesta a domnit între 1473-1477, cu mai multe întreruperi [*Ibidem*]). Susținut de boierii pribegi, adversari ai lui Țepeș, și de negustorii sași, nemulțumiți de politica economică protecționistă promovată de acesta, Dan cel Tânăr va reuși să-și încropească un corp expediționar, alcătuit îndeosebi din mercenari, și va pătrunde în Țara Românească, prin martie-aprilie 1460, cu intenția de a-l alunga de la domnie pe vărul său și de a prelua tronul Basarabilor (el intitulându-se, deja, într-un document datat 2 martie 1460, “*Noi Dan voievod al Țării Românești și domn al Țării Amlaşului și al Făgărașului*” [Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV-XVI*, vol. I, 1413-1508, București, 1905, p. 325-327], în realitate însă Dan al III-lea neexercitând vreodată vreun control asupra Țării Românești, doar în Amlaş și în Făgăraș [teritorii ce au constituit de-a lungul timpului un permanent motiv de conflict între domniii munteni și Coroana maghiară] bucurându-se de o oarecare autoritate). Va fi, însă, învins de oastea lui Dracula și capturat într-o bătălie derulată înainte de 22 aprilie 1460, în apropiere de Rucăr (jud. Argeș). Înainte de a porunci executarea prin decapitare a rivalului său, Vlad Țepeș l-a silit pe acesta să asiste, fiind deci încă în viață, la propriul prohod (adică la propria slujbă de înmormântare) și să-și sape singur mormântul (*Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 354; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 82-83; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, ediția a II-a, vol. IV, *Cavalerii*, [volum îngrijit de Stela Cheptea și Vasile Neamțu], Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 96; Ioan Bogdan, *Vlad Țepeș și narațiunile germane și rusești asupra lui. Studiu critic cu cinci portrete*, București, 1896, p. 92-93; Constantin I. Karadja, *Incunabile* povestind despre cruzimile lui Vlad Țepeș*, în volumul *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 ani*, Editura Cartea Românească, Cluj, 1931, p. 203). Așa cum aflăm dintr-un

depse, lucru care îl singularizează printre toți ceilalți voievozi români, care, în general, și-au văzut de propriul interes sau de cel al partidei boierești care i-a propulsat la domnie.

De altfel, lichidarea hoției (prin utilizarea terifiantei pedepse a trasului în țeapă) și a atacurilor tâlhărești (care împiedicau comerțul și munca pașnică a locuitorilor), “*severitatea și justiția sa neîngăduind ca vreo fărădelege să rămână nepedepsită*”⁷, l-au făcut pe cronicarul german Sebastian Münster⁸ să-l considere pe Vlad Țepeș “*de o dreptate nemaipomenită*”⁹. Drept urmare, la scurt timp, a avut loc răspândirea în întreaga Europă a unei serii de legende care vorbeau despre

izvor documentar de epocă (o scrisoare datată 22 aprilie 1460 și expeditată la curtea regală ungară de către conducătorii sași, care îl sprijiniseră pe defunctul pretendent la sceptrul Basarabilor), “*dintre oamenii voievodului Dan, numai șapte au scăpat de cea mai ticăloasă moarte și, Dan, însuși, căzând în robie, Drăculea acela a pus să-i taie capul. De asemenea, pentru grozăvia lui, Drăculea acela a pus îndată să tragă în țeapă pe oamenii lui Dan voievod care căzuseră în luptă*” (Nicolae Iorga, *Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*, În: *Convorbiri literare*, XXXV, nr. 2, 1901, p. 152, 159; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen [Documente referitoare la istoria germanilor din Transilvania]*, tom. V [îngrijit de Gustav Gündisch], Editura Academiei R.S.R., București, 1975, doc. nr. 3210, p. 74-75).

* *Incunabul* = exemplar dintr-o carte tipărită în primii ani ai introducerii tiparului (care a fost inventat de tipograful german Johannes Gutenberg [1398-1468], în jurul anului 1440); prin extensie, carte foarte veche și valoroasă; termenul provine din latinescul *incunabulum*, care înseamnă “*leagăn, început, obârșie, locul unde s-a născut cineva*”, aici având sensul de “*carte de început*” (dexonline.ro/definiție/incunabul; ro.wikipedia.org/wiki/Incunabul).

7 Jan Dlugosz, *Historia Polonica Libri XII (Istoria Polonă, cartea XII)*, tom II, Lipsiae/Leipzig, 1712, col. 417.

8 Geograf, cartograf și ebraist (adică specialist în limba și cultura ebraică [dexonline.ro/definiție/ebraist]) german ce a trăit între 1488-1552. Thomas Münster a fost inițial membru al Ordinului monahal romano-catolic franciscan, însă mai târziu s-a alăturat Reformei Luterane, convertindu-se la protestantism. Între 1524-1527, el a predat limba ebraică și a slujit ca predicator principal la Universitatea din Heidelberg (Germania), iar din 1528 a devenit profesor la Universitatea din Basel (Elveția). De asemenea, Münster este considerat a fi primul german care a publicat Biblia Evreiască (Vechiul Testament) în limba ebraică (în două volume, apărute în 1534-1535), însoțită de o traducere în latină și un mare număr de adnotări. Printre scrierile sale se numără în principal lucrarea geografică *Cosmographia universalis*. Întocmită în anul 1544, aceasta este cea mai veche descriere germană a lumii (en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_Münster).

9 *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, p. 506.

incredibila cinste a supușilor săi¹⁰.

Că folosind mijloace înspăimântătoare¹¹, Dracula a înlăturat foarte repede lenea, hoția¹², necinstea și toate celelalte tare ale societății românești din vremea sa (printre care mai pot fi amintite nestatornicia boierimii și abuzurile negustorilor sași), reușind să impună ordinea, cinstea, dreptatea, siguranța și bunăstarea printre ai săi¹³, rezultă și din substanțialele venituri pe care vistieria Țării Românești le-a înregistrat în timpul domniei sale, venituri cu care a renovat, zidit și dăruit o seamă de lăcașuri de cult, a reparat, lărgit și înălțat numeroase și puternice fortificații și a organizat o oștire

10 *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI. Publicate de Ioan Bogdan* (ediție critică de P. P. Panaitescu), Editura Academiei R.P.R., București, 1959, p. 209; *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, p. 506.

11 “Conform detractorilor (calomniatorilor, defăimătorilor, denigratorilor, ponegritorilor - n.n. T.C.) sași din Transilvania, el ordona deseori ca osândiții să fie jupuiți de piele, fierți, decapitați, orbiți, strangulați, spânzurați, arși, fripiți, ciopârțiți, bătuți în cuie, îngropați de vii etc. De asemenea, punea să li se taie victimelor nasul, urechile, organele genitale și limba. Însă supliciuul favorit era trasul în țeapă, de la care provine de altfel porecla de «Țepeș», care are semnificația de «cel care trage în țeapă». Această formă de execuție a folosit-o și împotriva negustorilor transilvăneni (în anii 1457, 1459 și 1460), care nu respectaseră legile sale comerciale, incursiunile pe care le făcea împotriva sașilor din Transilvania fiind, în același timp, atât acte de protecționism menite să promoveze activitățile comerciale din Țara Românească, cât și o formă de represalii, căci în acea perioadă era ceva obișnuit ca pretendenții la tronul Țării Românești să găsească sprijin în Transilvania, unde așteptau momentul potrivit pentru a acționa” (ro.wikipedia.org/wiki/Vlad_Țepeș).

12 În acest sens, deosebit de grăitoare este legenda conform căreia oamenii deveniseră atât de cinștiți, sub cârmuirea sa, încât nimeni nu îndrăznea să fure o cupă mare de aur așezată de voievod la o fântână aflată într-un loc pustiu (*Istoria Românilor*, vol. IV, p. 352).

13 Printre altele, Vlad Țepeș a încercat să lichideze, definitiv și total, “elementele declasate (adică oamenii decăzuți din punct de vedere moral sau social [dexonline.ro/definiție/declasat]) sau plebeiene” (*Ibidem*), mai exact pe toți cei care nu aparțineau unei comunități rurale sau urbane, din aceștia formându-se de regulă cei mai mulți dintre infractori (*Ibidem*). Pe aceeași linie s-au înscris și măsurile dure inițiate de el împotriva cerșetorilor și infirmilor simulați (prefăcuți), măsuri ce “se încadrau [de fapt] în seria de acțiuni similare întreprinse atunci și de alți suverani europeni, vizând înlăturarea celor care puteau constitui un pericol pentru societate” (*Ibidem*). Vlad Țepeș a promovat o politică extrem de aspră față de vagabonzi, hoți, tâlhari și, în general, față de toți indivizii certați cu morala și legea, răufăcători, care se ascundeau sub false identități și înfățișări, precum cele de cerșetori și invalizi prefăcuți.

profesionistă la care s-a alăturat la ceas de restriște și “oastea cea mare” a țării.

De asemenea, așa cum bine se știe, excesiva severitate a fost aplicată față de toți cei care se făceau vinovați de vreun delict (fie el oricât de minor), fără ca acesta să facă vreo discriminare de ordin social, adică indiferent dacă era vorba de un “boier mare, sau preot ori călugăr, sau om de rând, ba chiar dacă cineva ar fi avut mare bogăție”¹⁴, căci Vlad Țepeș “ura așa de mult răul în țara sa, că dacă săvârșea cineva vreun rău, fie hoție sau tâlhărie sau vreo minciună sau nedreptate, acela nu era chip să rămână viu [...], nu putea [în nici un fel] să se răscumpere de la moarte”¹⁵.

Faptul că întregul “norod” a răspuns cu

Dracula asistând personal la cumplitele execuții poruncite de el (tablou realizat după o gravură în lemn din anul 1500 și aflat la Muzeul Național din Nürnberg, Germania).

promptitudine la apelul lansat de voievodul său, pentru a se ridica la luptă împotriva invadatorilor turci, dovedește că cele îndeplinite de el au fost pe placul acestuia, de vreme ce, deși nu mai fusese chemat sub arme din timpul lui Mircea cel Bătrân, acum se va mobiliza cu entuziasm, căci cu mic cu mare toți locuitorii Țării Românești conștientizaseră faptul că doar bravul lor domn era în stare să-i ducă la izbândă.

14 *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, p. 209.

15 *Ibidem*.

De altfel, Dracula era foarte respectat și, chiar, iubit de către popor, “o mărturie a dragostei de țară a oamenilor simpli din armata lui Țepeș și, totodată, a devotamentului lor față de aprigul domn”¹⁶ reprezentând-o și un episod dintr-o scurtă povestire relatată atât în *Povestirile românești despre Dracula*, cât și într-o variantă a lucrării cronicarului greco-bizantin Laonic Chalcocondil¹⁷.

Dovedindu-se deosebit de semnificativă pentru faima de care se bucura în lume la acea vreme Dracula, dar mai ales “pentru bărbăția [și loialitatea] de care au dat dovadă oștenii lui”¹⁸, povestirea respectivă redă următoarele informații: “Vestea vitejiei și a faptelor lui mărețe (ale lui Vlad Țepeș - n.n. T.C.) ajunseseră până departe peste hotare. Sultanul turcilor, care dorea să-i supună țara, veni cu oaste numeroasă și într-una din lupte a fost prins un soldat de-al lui Țepeș, ce fusese dus înaintea sultanului. Acesta voia să afle planurile de luptă ale lui Țepeș, să afle câtă oaste are și cum ar putea să-l prindă mai repede. Puse atunci o mulțime de întrebări soldatului și-l iscodi în fel și chip ca să afle tot ce dorea. Îi promise averi peste averi, îi promise boierie, ba chiar că-l va face domn în locul lui Țepeș. Soldatul tăcea însă, rămânând mut la toate întrebările. Văzând sultanul că nu poate afla nimic cu vorba bună și făgăduieli, porunci să se înceapă cu amenințările. Îi spuse că-l va frânge pe roată, că-l va jupui de viu de piele și că-l va îngropa de viu. Soldatul, însă, tăcea întruna. Știind că viața îi este în mâinile sultanului, răspunse așa ca să vorbească și el ceva: «Știu că viața mea este în mâinile măriei voastre, știu că veți porunci să fiu omorât poate, dar despre domnul Vlad Țepeș nu veți afla nimic de la mine. Vreau să mor, pentru țara mea, cu tot sufletul, decât s-o vând și să trădez pe domnul meu». Sultanul auzind aceste cuvinte se-ncruntă cu mânie și, întorcându-se către soldat, îi spuse:

16 Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 199.

17 *Ibidem*, p. 198. Laonic Chalcocondil a trăit între 1423 și 1470 sau, potrivit altor specialiști, el ar fi decedat “mult mai târziu, abia către 1490” (Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 197). Cronică sa, intitulată *Expuneri istorice. Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine*, a fost editată în limba română de către Vasile Grecu și a apărut la Editura Academiei R.P.R. din București, în anul 1958.

18 Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 198.

«Dacă domnul tău are mulți soldați ca tine, în scurtă vreme are să cuprindă lumea întreagă și are să mă gonească și pe mine din părțile astea»”¹⁹.

De asemenea, prin intermediul memoriei colective, s-a păstrat, din zona Arefu-Câmpulung Muscel-Pitești²⁰ (regiune geografico-culturală, unde, pe “la mijlocul veacului al XVIII-lea, circulau [o serie de] povestiri orale despre Vlad Vodă”²¹), o altă povestire din care răzbate cu claritate loialitatea oamenilor din popor față de Dracula, dar și generozitatea cu care acesta îi răsplătea pe cei ce se dovedeau demni de a beneficia de recunoștința sa.

Este vorba despre cea în care este relatată întâlnirea acestuia cu șapte frați, meșteri fierari, al căror nume de familie era Dobrin și care l-au ajutat într-o împrejurare destul de critică pentru aprigul voievod. Prin urmare, “se spune că atunci când a fugit din cetatea Poenari (unde se refugiase după celebrul atac nocturn întreprins cu succes împotriva taberei turcești de lângă Târgoviște, în vara anului 1462 - n.n. T.C.), urmărit de otomani, Țepeș a ajuns într-o poiană”²² unde a dat peste frații amintiți mai sus. Văzând cu ce se ocupau, Țepeș “a poruncit imediat să-i schimbe potcoavele la cai (lui și însoțitorilor săi - n.n. T.C.). Însă ele trebuiau să fie așezate invers pentru ca urmăritorii să creadă că a mers în sens opus celui real [și...] intenția lui Vlad s-a transformat în realitate”, căci atunci “când au ajuns turcii în poiană și i-au întrebat pe fierari încotro s-a îndreptat domnul, [iar] aceștia au răspuns că nu știu”²³, păgânii s-au luat după urme, care însă “i-au înșelat pe turci [și] astfel domnul a scăpat [și] a putut să ajungă să se odihnească un timp în posesiunea sa transilvăneană – Făgăraș”²⁴.

Mai departe, aflăm că “după terminarea luptei cu sultanul, Țepeș a răsplătit pe cei șapte frați

19 *Ibidem*, p. 198-199.

20 Zona Arefu-Câmpulung Muscel-Pitești este cuprinsă între satul Arefu (localitate de reședință a comunei omonime din nord-vestul județului Argeș [ro.wikipedia.org/wiki/Arefu,_Argeș]), orașul Câmpulung Muscel (municipiu situat în nord-estul aceluiași județ [ro.wikipedia.org/wiki/Câmpulung]) și orașul Pitești (municipiu de reședință al județului Argeș, aflat în partea centrală a acestuia [ro.wikipedia.org/wiki/Pitești]), delimitare care face ca teritoriul respectiv să aibă forma unui triunghi.

21 Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 265.

22 *Ibidem*, p. 200.

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*.

*fierari cu moșii mari, care au cuprins munții până în Făgăraș [și] de atunci înainte s-a consolidat în satul Arefu puternica familie a Dobrineștilor*²⁵.

Cu toate că *“legenda nu are caracter și conținut singular, având un nucleu similar cu alte povestiri medievale, cum ar fi, de pildă, cea a Vrâncioaiei²⁶ sau a Mănăstirii Arnota²⁷, ea are totuși o pondere specială permițând, în oarecare măsură, înlăturarea misterului care înconjură anumite momente din domnia lui Țepeș, ce nu se datorește numai sărăciei și ambiguității documentelor, ci și denaturării lor*²⁸. În consecință, *“actele au putut fi suplinite și completate cu datele din legendele păstrate de memoria colectivă*²⁹.

De altfel, cele mai binevoitoare producții literare ce au circulat și circulă încă în formă orală, în proză sau în versuri (fiind povestite la șezători, la sărbători sau cu alte ocazii), pe seama lui Vlad Țepeș, sunt indiscutabil narațiunile populare

25 *Ibidem*.

26 Este vorba despre Tudora Vrâncioaia, celebra mamă a celor șapte frați, care, la îndemnul acesteia, i-au strâns, din ținutul Vrancei, o mică oștire lui Ștefan cel Mare (care, înfrânt de turci, își găsisse refugiul peste noapte în casa vrednicei moldovence), cu care vajnicul voievod român va reuși să-i înfrângă, în cele din urmă pe invadatori. Pentru ajutorul primit și pentru vitejia dovedită pe câmpul de luptă, feciorii Vrâncioaiei au fost răsplătiți de marele Ștefan cu întinse moșii (care cuprindeau cei șapte munți ai Vrancei), fiecare dintre fiii generoasei mame întemeind cu timpul câte un sat, care s-a dezvoltat în jurul gopodăriilor fiecăruia dintre ei, cele șapte așezări fiind botezate după numele lor. La rândul său, Tudora Vrâncioaia v-a intra în legendă pentru vrednicia și curajul de care a dat dovadă la ceas de cumpănă pentru Moldova și vrednicul domnul al acesteia, pentru inima generoasă și pentru marea sa iubire de neam și țară (www.țara-vrancei.ro/legenda-babei-vrâncioaia.html).

27 Este vorba despre legenda potrivit căreia, această mănăstire din județul Vâlcea a fost întemeiată și botezată astfel de către Matei Basarab (ce a domnit asupra Țării Românești între 1632-1654 [*Istoria României în date*, p. 455]), ca urmare a faptului că, pe locul unde se află astăzi sfântul lăcaș de cult, marele voievod român a fost salvat de la pieire de către un arnăut (soldat mercenar de origine albaneză [dexonline.ro/definiție/arnăut]; *arnăut* = Arnota) din garda sa, care, schimbându-și hainele cu ale sale (pe când era urmărit de o numeroasă ceată de războinici turci, care primiseră din partea sultanului Murad al IV-lea [1623-1640 – *Istoria României în date*, p. 455] misiunea de a-l ucide), l-a scăpat de la o moarte sigură (<https://turismistoric.ro/istoria-și-legenda-mănăstirii-ar-nota-cum-a-scăpat-matei-basarab-de-asasinii-turci>).

28 Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 200-201.

29 *Ibidem*, p. 201.

românești, care evidențiază mai ales bravura și spiritul de dreptate de care a dat dovadă acesta. Calitățile sale excepționale de conducător de oști, impresionanta lui forță fizică, inegalabila sa dibăcie în mânăuirea armelor, curajul său neobișnuit și incredibila-i vitejie, cunoscute în toată Europa, dar cu deosebire în sud-estul acesteia (care se afla în permanență în calea atacurilor turcești și într-un iminent pericol de a fi cucerit și încorporat Imperiului Otoman, așa cum s-a și întâmplat, de altfel, în cele din urmă), au făcut ca Vlad Țepeș Dracula să dobândească o faimă nepieritoare de luptător neobosit pentru menținerea neatârării țării sale, dar și pentru apărarea întregii creștinătăți împotriva primejdiei otomane.

Cu certitudine că la baza narațiunilor referitoare la Vlad Țepeș și la remarcabilele sale realizări politico-militare s-au aflat în primul rând povestirile medievale românești, deoarece, *“privind constelația creațiilor literaților și istoricilor medievali, care s-au inspirat din faptele adevărate ale domnului român, prezentate în cuvinte meșteșugite de barzi³⁰ populari anonimi sau cărturari cu nume ilustre, sesizăm că, în funcție de proveniența și atitudinea autorilor, ele pot fi grupate în [mai multe] serii fundamentale*³¹, care, însă, încep tocmai cu povestirile românești și continuă abia apoi cu povestirile slave, cronicile și scrierile unor învățați bizantini, anumite fragmente din consemnările cronicarilor otomani și povestirile germane, precum și cu un număr impresionant de lucrări literare (în versuri și în proză) și științifice (istorice și nu numai), întocmite de o seamă de scriitori și savanți umaniști de marcă, originari, îndeosebi, din centrul și vestul Europei (maghiari, germani, italieni), majoritatea dintre ei contemporani cu el sau născuți la doar câteva decenii distanță de trecerea lui la cele veșnice³².

30 La vechii celți, poet, muzician (compozitor și cântăreț), care compunea și recita poezii și cântece religioase și războinice în care îi glorifica pe zei și pe eroi (mai exact le elogia, celor dintâi, puterile supranaturale și înfăptuirile supraomenești, iar celor din urmă, isprăvile vitejești); poet eroic și liric. Prin generalizare, poet. Prin extensie, poet național, adică de interes național. Provine din termenul francez *barde*, și din cel italian *bardo*, ambii derivați din latinescul *bardus*, care, la rândul său, are la bază cuvântul celtic *bardas* (dexonline.net/definiție-bard).

31 Radu Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 260.

32 *Ibidem*.

Constantin-Tufan Stan

Coriolan Brediceanu – slujitor la altarul aspirațiilor românilor bănățeni și ardeleni

Abstract: *This paper draws the portrait of tribune Coriolan Brediceanu, the “Lion of Banat”, under the strong impression made by his untimely end in January/February 1909. The panegyrics and the letters of condolences sent not only by his friends and admirers of various ethnic groups and denominations, but also his political adversaries create the profile of a man of the most modern European structure, with an impeccable attitude, dedicated to tolerance and multiculturalism, in seeming contradiction to his tireless efforts to promote the social, political and cultural rights and liberties of the Romanians living in Banat and Transylvania.*

His last year was a true synthesis of the professional activities he conducted especially on a national scale. “Equipped” with the constitutional provisions, insofar as they were available and allowed in the age of dualism, Coriolan Brediceanu was an exceptional orator, capable of highly persuasive logical reasoning that had a great impact on his fellows, the congregation, the Diet, the authorities and the common citizens. He became a personality surrounded by a legendary aura, a symbol of national identity with the value of a myth. He increased the social awareness of his conationals and inspired them with the spirit of national resistance. He fought his battle with peaceful means and moderation, but with firmness and determination at the same time.

Keywords: Coriolan Brediceanu, Lugoj, Banat, patriotism, moderation, cosmopolitanism, multiculturalism.

La 25 ianuarie/7 februarie 1909, un anunț, inserat în coloanele periodicelor bănățene și ardeleni, avea să întristeze inimile românilor de pretutindeni: „Coriolan Brediceanu nu mai este!” Articole

* E-mail: c.tufan.stan@gmail.com

evocatoare, încadrate în chenar cernit, străbătute de sfântul fior al neputinței în fața eternei despărțiri – ceasul trist, dezolant al ireversibilei treceri în lumea de dincolo – aveau să se reverse generos, în ample reverberații, însăilate cu adâncă pietate, în paginile gazetelor de slovă și simțire românească, dar și în publicațiile de expresie maghiară și germană. Coriolan Brediceanu fusese privit, de-a lungul carierei sale, cu cele mai profunde sentimente de afecțiune, cu manifestări de o elegantă reverență, de colegi și prieteni, indiferent de convingerile lor politice, etnie sau confesiune. Spiritul său moderat, electrizantele interpelări, alocuțiuni, discursuri și pledoarii rostite în limbile română, maghiară sau germană (nu de puține ori, colegii săi maghiari din Dietă achiesaseră la logica discursului său politic, rostit cu o impecabilă elocință oratorică, într-o nuanțată și expresivă maghiară – semn aristocratic de respect profesional), manifestându-și adeziunea prin entuziaste aplauze, gesturi aprobatoare și chiar însuflețite voturi *pro*.

„Prin cultura largă, prin munca dezinteresată și prin darul de vorbă limpede și hotărâtă, Brediceanu a știut să se ridice repede deasupra vieții strâmte și goale a unui orașel și să-și merite rolul de conducător pe care i-l încredința un ținut întreg”, se sublinia, patetic, în periodicul arădean *Biserica și Școala*¹, amintindu-se rolul său în constituirea și demersurile Partidului Național Român (membru în Comitetul Central până în 1892) – forul politic care a conferit expresie, legitimitate și substanță persuasivă aspirațiilor românilor bănățeni –, dar și febrila și rodnică sa activitate în Congregația Comitatensă. Era evocată, totodată, cu o nedisimulată umbră de regret, retragerea sa din activitatea parlamentară – așa-numitul „pasivism” (după eșecul candidaturii din 1884 în cercul electoral Bocșa), apoi, în perioada post-Memorandum, după încetarea activității PNR, până în 1906, anul debutului său de parlamentar dietal, reprezentant al cercului electoral Oravița (după invalidarea alegerilor din cercul Bocșei²).

În *Tribuna* arădeană erau rememorate câteva reperi din îndelungata și prodigioasa sa activitate politică, fiind subliniat, în același timp, profilul său intelectual și moral, dar și atașamentul pentru valorile spirituale naționale, care-i conferiseră aura unui

1 *Biserica și Școala*, Arad, XXXIII, 1909, 5, p. 6-7.

2 Constantin-T. Stan, *Alegeri în Cercul electoral Bocșa la 1906*, în: *Morisenă*, V, 1 (17), 2020, p. 36-39.

tribun providențial și, implicit, treziseră o neobișnuită empatie în rândul alegătorilor:

„După constituirea clubului parlamentar românesc, Brediceanu fu ales vicepreședinte. Câte lupte s-au dat în parlament, din toate și-a luat parte bogată și nu s-a ținut în Bănat adunare poporală la care să nu fie invitat. Cuvântând în dulce grai bănățnesc, Brediceanu era o mândrie și mângâiere a poporului. Coardele sufletului bănățnesc nimeni nu le-a știut atinge mai cu duioșie. Era adevărat măiestru întru a exprima cugetul și simțirea bănățeanului. Secretul popularității sale se explică poate tocmai prin faptul acesta: Brediceanu era reprezentantul tipic al notei bănățenești între fruntașii noștri. Prin firea sa, prin temperamentul său totdeauna vioi, vorbăreț, vesel și expansiv, el era expresia însăși a românului bănățean. El era bănățean fiindcă nu putea fi altfel, și dacă ar fi încercat, de pildă, să vorbească altfel decât în dialectul Bănatului, am fi avut impresia că nu-i natural”³.

O anumită genuinitate a discursului, sufletul său cald și deschis constituiau un adevărat imbold pentru curatele aspirații sociale, culturale și politice ale românilor, care formau majoritatea în ținutul Banatului:

„La prima impresie, dificil și aproape tranșant la vorbă, după o scurtă convorbire, sub crusta asta aspră, găseai un om plin de umor și de un fin duh natural și spontan, descopereai în fundul inimii o adevărată comoară de bunătate și curățenie naivă a acestui suflet fără strâmbătate, fără viclesug. Inima lui avea acel avânt, acea generozitate largă a adevăraților idealști, care-i dădeau o tinerețe de copil bun și naiv”⁴.

În cuprinsul aceluiași periodic era inserată o relatare despre împrejurările decesului tribunului:

„Aflu următoarele amănunte despre împrejurările în cari s-a săvârșit moartea lui Coriolan Brediceanu. Defunctul suferise în zilele din urmă de o boală gravă. Simțindu-se mai bine, a hotărât să plece la Budapesta, pentru a i se face o operație. Ieri dimineața, bolnavul a fost transportat într-o lectică la gară. În jurul lui se aflau soția lui, Cornelia, dr. Gheorghe Dobrin, dr. Ștefan Petrovici, deputat, dr. Valeriu Braniște, medicii dr. Ignea și dr. Neumann. În momentul când era să fie urcat în tren, a avut un atac la inimă și în câteva clipe își dădu nobilul său suflet. Cei doi medici cari se aflau pe lângă el nu au putut să

constate decât agonia. Moartea i-a fost instantanee. Se afirmă că, până în ultimele clipe, Brediceanu a fost de o dispoziție bună, și în momentul când era să fie urcat în tren ar fi făcut glume către suita ce-l însoțea”⁵.

Gazetarii de la *Drapelul*, foaia lugojeană care, prin moderație și obiectivitate, se impusese în peisajul presei românești din cuprinsul Banatului și Transilvaniei, subliniau amploarea ceremoniilor funerare (un convoi de un kilometru, 8-10 mii de oameni îndoliați participanți în cortegiu), subliniind meritele excepționale ale celui trecut la Domnul:

„De abia acum s-a putut vedea întru adevăr că cine a fost. Mai elocvent decât discursuri și aprecieri au demonstrat faptele. Nu numai ai săi, ci și cei pe cari, în întreaga sa viață, i-a considerat de adversari, au venit să dea tribut sincer de admirație mărimii ce a apus”⁶.

Prin neostoitele sale diligențe, Coriolan Brediceanu reprezenta un adevărat simbol pentru năzuințele populației românești din întregul Banat, fiind profund implicat în toate manifestările culturale din urbea sa natală.

„N-a fost lucru românesc pentru care să nu se fi știut însufleși și pentru care n-ar fi știut transmite însuflețirea sa și asupra altora. Unde privim, în tot locul îl vedem. Ca președinte și, totodată, corist la Reuniunea de Cântări, pentru a cărei susținere și înflorire a jertfit nespuse de mult, la biserică, la școală, la Casină, la aranjarea petrecerilor și întrunirilor; la recepția oaspeților și găzduirea lor; de i-a ieșit veste ospitalității bănățenești, la serbări și la acte triste, aproape la toate înmormântările bărbaților noștri mai de seamă, precum și la gregarii care s-au distins în serviciul public cu credință, el a rostit ultimul adio, storcând lacrimi și îndemnând la urmarea exemplelor bune”⁷.

Funeraliile, desfășurate la Lugoj, capitala culturală *de facto* a românilor bănățeni, au avut o desfășurare impresionantă, rezervată, de obicei, doar marilor personalități laice și religioase ale neamului. Largi ecouri au reverberat în toate ținuturile românești, care și-au trimis, cu emoționante mesaje de bunăramas, reprezentanți de seamă.

„Un mulcom zvon de clopote se împarte azi în unduiri de jale peste capitala românească a Banatului, și vântul le poartă departe, le duce din deal în deal, le împărtășie în tot cuprinsul românesc de la Murăș până

⁵ *Ibidem*, p. 5.

⁶ *Drapelul*, Lugoj, IX, 1909, 12, p. 1.

⁷ *Drapelul*, Lugoj, IX, 27 ianuarie/9 februarie 1909.

³ *Tribuna*, Arad, XIII, 20, 1909, 1-2, p. 3.

⁴ *Ibidem*.

la Dunăre, le fărâcă în mii de șoapte stânse de durere de-a lungul văii împădurite a Carașului. Pretutindeni, prin satele românești, străbate în suflete fiorul pierderii amare ce-a îndurat Banatul prin moartea celui mai bun fiu al său. «Taica Brediceanu nu mai este» – e vestea ce cutremură azi inimile românești pretutindeni. Cu sufletele încleștate de durere stau azi în preajma sicriului, acoperit de cununi, miile de români, veniți să dea cinstea cea mai de pe urmă lui Brediceanu. Din cele mai îndepărtate unghiuri ale țării au sosit trimișii neamului, să însoțească la groapă osămintele celui ce a străjuit o viață întregă, neînfrânt, altarul nădejilor noastre”⁸.

Au venit să aducă un ultim omagiu ilustrului dispărut o deputațiune din Oravița (în frunte cu av. I. Nedelcu și Gh. Jianu), o delegație a Partidului Național German (Ungarländische Deutsche Volkspartei), condusă de Viktor Orendi-Hommenau⁹, membrii Comitetului Național al PNR (deputații Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suci, Ștefan Petrovici și George Popovici), în atmosfera sublimată de acordurile celor șase corale sosite din satele limitrofe.

Prohodul, oficiat de părintele Traian Badescu, protopopii George Popovici, Andrei Ghidiu și Ioan Pepa, de preoții Ștefan Sciopoane, Iosif Tempea, Nicolae Bireescu, Simeon Blajovan, Nicolae Groza și diaconul Mihail Gașpar, a fost intercalat cu răspunsurile Reuniunii Române de Cântări și Muzică, dirijată de Ioan Vidu, doinitorul Banatului, cel care, și în aceste momente de cumpănă, își revărsa aleanul prin mijlocirea strunelor lirei.

Au rostit discursuri funebrele George Popovici, protoprezbiterul tractului Lugoj, deputat dietal (va fi ales membru corespondent al Academiei Române la puțin timp după funestul eveniment), Vasile Lucaciu, avocatul Iosif Haus (Hausch Károly), decanul baroului Lugoj (*„oricât principiile politice l-au despărțit pe Brediceanu de mulți dintre colegii săi advocați, la mormântul lui ei își închină steagul ca în fața unui mare luptător pentru idealul poporului său”*¹⁰),

⁸ *Ibidem*.

⁹ Viktor Orendi-Hommenau (1870-1954), poet, jurnalist și politician, militant pentru emanciparea șvabilor și sașilor și rezistența în fața politicii de maghiarizare a etnicilor de limbă germană.

¹⁰ *„Procesul, reclamația au amuțit. În apărarea nevinovăției, nu mai auzim puternicul tău veto, opritor de acuze.*

preotul și compozitorul Aurel Popovici-Racoviță¹¹, paroh greco-catolic la Ticvanu Mic, iar în fața mormântului, Valeriu Braniște, în numele societăților culturale din Lugoj (*„A fost stâlpul Casinei Române [...], a pus temelie Reuniunii de Cântări, și dacă astăzi ne mândrim cu vestitul nostru cor, nu putem să nu recunoaștem nepieritoarele merite ale aceluia care, atât ca și corist, cât și ca prezident, cârmuitor și slugă a tuturor, n-a pregetat, din anii tinereții până la ultima răsufletare, să facă totul ca viața Reuniunii să propășească ferită de zguduiri”*¹²), Ioan Văsâi, în numele țaranilor români, și Ion Ștefan Paulian¹³, fondatorul și dirijorul Societății Corale „Doina” din Turnu Severin (*„El era simbolul tuturor românilor, bunătatea lui era mângâierea inimilor, înțelepciunea lui era cârma minților. La glasul lui, și prieteni, și dușmani își plecau frunțile, la gestul lui, porneau femeii și copiii, bătrâni și tineri”*¹⁴). Au transmis mesaje de condoleanțe familiei: av. George Dobrin (fost practicant în biroul avocațial al defunctului), Ioan Mețianu, mitropolitul Ardealului, Roman Ciorogariu, directorul Institutului Pedagogic-Teologic din Arad,

De câte ori ne-am măsurat armele în lupta veșnică a părerilor și principiilor! Luciul spiritului tău strălucitor a vărsat aureolă de raze asupra luptei! Adversar întrepid în serviciul vocațiunii tale fără preget, n-ai fost niciodată dușman. Deși, în lupta principiilor, am stat atât de departe unul de altul, ca cele două poluri ale globului pământesc, inima ta a fost totdeauna aproape de noi. Și revărsările calde ale acestei inimi ne-au cucerit, ne-au captivat și ne-au legat de tine totdeauna și în toate. E foarte aspră inima omenească. Câtă căldură, câtă bunătate, câtă jertfă se reclamă ca, din această asprime a inimii, să putem storce scânteia dragostei.” (Drapelul, Lugoj, IX, 12, 29 ianuarie/11 februarie 1909, p. 1)

¹¹ Aurel Popovici-Racoviță (1879, Racovița-Timiș – 1942, Arad), preot greco-catolic în satul Ticvanu Mic, protopop, profesor la Preparandia Greco-Catolică de Fete și dirijorul Corului Catedral „Lira” din Lugoj, profesor de muzică la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, compozitor, dublu laureat (în 1913 și 1940) al Premiului Național de Compoziție „George Enescu” (Constantin-T. Stan, *Aurel C. Popovici-Racoviță. Preotul-compozitor și profesorul*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010).

¹² *Drapelul*, Lugoj, IX, 12, 1909, p. 2.

¹³ Ion Ștefan Paulian (1864-1936), cu studii muzicale la Conservatorul din București, a cântat în corul ceremonial al Bisericii „Domnița Bălașa” din București, a predat muzica la Gimnaziul din Slatina (unde a fondat corul catedral), la Școala Normală de Învățători din Craiova și a fondat Societatea Corală „Doina” din Turnu Severin. Pentru activitatea sa națională a fost întemnițat de către autoritățile ungare, în lagărul de la Seghedin.

¹⁴ *Drapelul*, Lugoj, IX, 12, 1909.

av. arădean Nicolae Oncu¹⁵, deputat dietal, Alexandru Mocioni (peste câteva luni, la 1 aprilie, își va da și el obștescul sfârșit), Veturia și Lazăr Triteanu, Onisifor Ghibu, Ioan Borcia, Ghenadie Bogoevici (președintele Sinodului parohial din Budapesta), Sextil Pușcariu, profesorul și lingvistul Iosif Popovici, redactorii publicațiilor *Lupta* și *Poporul Român*, arhimandritul Filaret Musta, protopopul caransebeșean Andrei Ghidiu, Sebastian Olariu (prota Făgetului), părintele Iosif Traian Badescu (viitor episcop al Caransebeșului), av. Alexandru Birăescu (Panciova), Aurel C. Popovici, Octavian Goga, Constantin Stere, Corneliu Diaconovich¹⁶.

Un poem-omagi, dedicat avocatului lugojean, a fost încredințat spre publicare, de Simeon Dessean, membru în comitetul cercual al ASTREI din Bocșa Montană, periodicului *Gazeta Transilvaniei*¹⁷. Dincolo de tonul exaltat-naiv, marcat totuși de anumite veleități lirice, răzbat franchețea și delicatetea unei conștiințe închinată idealului național. Stihurile pot avea însă relevanță pe plan lingvistic, Banatul fiind, la acea dată, un spațiu vitregit în anevoiosul proces de cultivare instituțională a limbii literare române.

*Teribilă simțire, dureri consumătoare,
Surprindere grozavă săgeată pieptul meu,
La vestea consterninte și plină de teroare
Că-i mort care crezusem c-ar fi un semizeu!*

*În vârsta bărbăției, lucind în demnitate,
Cu-o inimă nobilă și-un geniu de-admirat,
Speranțele-i nobile în sânul său lăptate
Ah! Moartea prea crudelă subit le-a secerat.*

Ah! Unde-i a ta voce sonoră și potinte,

15 Nicolae Oncu (1843, Rișca - 1914, Arad) a urmat studii gimnaziale la Beiuș, Lugoj și Oradea (unde a susținut și bacalaureatul), studii universitare la Viena și Bruxelles. Avocat la Arad, în 1906 este ales deputat în Dieta de la Budapesta. A activat ca deputat sinodal în eparhia Aradului și în Congresul Național Bisericesc. „*Character integru, om în deplina accepțiune a cuvântului. Totdeauna și-a apărat principiile sale, din care cauză a și suferit atacuri, cari l-au făcut să se retragă din viața publică și să grijască de sănătatea destul de șubredă*” († Dr. Nicolae Oncu, În: *Foaia diecezană*, Caransebeș, XXIX, 1914, 3, p. 5).

16 Vezi *Scrisori către Coriolan Brediceanu și Cornelia Brediceanu*, În: Ioan Stratan, *Dor de frați. Epistolar lugojean*, Editura Facla, Timișoara, 1977, p. 51-63.

17 *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXXII, 1909, 39, p. 1.

Ce-nvoacă continuu dreptate și-adevăr!?
Ah! Unde-ți e limbagiul măreț și elocinte
Uscând torenți de lacrimi, muind inimi de fier!
.....
Avem o mângâiere, că nobilul tău suflet,
Cu glorie deplină, la cer se va sui,
De unde, în mărire, cu al tău dulce zâmbet,
Pe cerul națiunei ca stea va străluci!

Drept prinos de recunoștință, la puțin timp de la funeralii, a fost instituit Fondul „Coriolan Brediceanu” „*pentru masa studenților români din Brașov*”¹⁸, iar chipul său a fost immortalizat plastic de către pictorul academic lugojean Virgil Simonescu¹⁹, un ulei pe pânză destinat „saletului” Casinei. Inițial, „*portretul a fost expus în vitrina Palatului Poporul, și, până târziu seara, trotuarul era ocupat de mulțime. Tabloul îl reprezintă pe Brediceanu în adevăratul lui teren de luptă, la masa verde a comitatului, vorbind. [...] Adormitul leu al Banatului stă în picioare, cu o mână la șold, în vreme ce cu cealaltă razimă creionul de cartea legii, pe ai cărei paragrafi bazându-se a reclamat pururea drepturile poporului român*”²⁰. Caius Brediceanu, care tocmai își susținuse censura de avocat la Budapesta, va prelua cabinetul tatălui său²¹.

După vacantarea postului de deputat cercual, Clubul deputaților naționali l-a desemnat drept candidat la viitorul scrutin electoral pe George Pop de Băsești, președintele *de iure* al PNR. Comitetul Central pentru afacerile electorale din comitatul Caraș-Severin, întrunit la Lugoj, sub prezidiul viceșpanului Aurel Issekutz, a fixat ziua de 2 martie st.n. ca dată pentru desfășurarea alegerilor dietale din cercul Oravița. După o campanie maculată de numeroase incidente (agresiuni fizice, invective și acțiuni de intimidare din partea autorităților, cu implicarea forțelor de ordine), Iosif Siegescu, preot greco-catolic, profesor la Universitatea din Budapesta, reprezentant al partidului guvernamental,

18 *Drapelul*, Lugoj, IX, 1909, 24, p. 3.

19 Virgil Simonescu (1881, Gladna Română - 1941, Lugoj), absolvent al Academiei de Arte Frumoase din München, a pictat Catedrala Greco-Catolică din Lugoj, frescele sale, adevărate capodopere, împodobind numeroase alte locașuri de cult din Banat - la Boldur, Buziaș, Coșteiu Mare, Făget, Ferendia, Gruni, Mehadia, Orșova, Șiștarovăț, Vârșeț, Vlaicovăț și Voivodinț.

20 *Portretul lui Coriolan Brediceanu*, În: *Drapelul*, Lugoj, IX, 1909, 32, p. 3.

21 *Drapelul*, Lugoj, IX, 38, 1909, p. 3.

a ieșit victorios, întrunind o lejeră majoritate.

Cercetând Biblioteca muzicală „Tiberiu Brediceanu”²², am identificat câteva mesaje de condoleanțe inedite transmise familiei îndoliate, precum și o ultimă epistolă, adresată de Coriolan Brediceanu, înainte de obștescul sfârșit, lui Tiberiu, în care își prezintă opiniile asupra libretului icoanei într-un act *La șezătoare*, după prima reprezentare (Sibiu, 1908).

*

Meine anfricklige Beileidsbezeugung über den Verlust Ihrer so hervorragenden Herren Vater.

Victor von Heldenberg (profesor de muzică la Conservatorul din București)

15.II.[19]09,

Hermannstadt (Nagyszeben, Sibiu)

*

Dragă Tiberiu!

Cruda soartă nu te-a cruțat nici pe tine și ți-a răpit părintele bun, care ți-a fost mai scump în viață. E drept, pierderea cea mare nu se mai poate repara, că familia întristată și-a pierdut capul, iar nația română, un conducător. Fie-ți barem spre mângâiere că și alți mulți [cuvânt ilizibil] ei, familia noastră întreagă e pătrunsă de durerea cea mare prin moartea tatălui tău. Primește dar din partea familiei noastre condoleanțele [cele] mai profunde. Servus, dragă!

*Dr. [Eugen] Truția*²³

Reghinul Săsesc, 20/II.[1]909

*

Vă rog de a primi din parte-mi espresiunea sincerei mele condoleanțe la pierderea ireparabilă ce ați îndurat prin trecerea din viață a scumpului D-Voastră părinte.

Cu deosebită stimă,

Sibiu, în 10/II.[19]09

*Dr. Vasile Preda*²⁴, avocat

*

Andreiu Bârseanu (profesor, membru al

22 Fondul documentar, aflat în custodia Sandei Brediceanu, văduva dirijorului Mihai Brediceanu (fost director al Filarmonicii „George Enescu” din București), a fost donat, între timp, Bibliotecii Academiei Române din Capitală.

23 Dr. Vasile Truț(i)a (1879, Reghinul Săsesc – 1968), prefect al județului Satu-Mare, prim-pretor al plășii Reghinul de Jos, notar public.

24 Membru al PNR, deputat de Sibiu în prima legislatură după Marea Unire.

Academiei Române)

Vă roagă să primiți adânc simțita sa împărtășire la doliul ce a cuprins familia D-Voastră, prin trecerea din viață a neuitatului D-Voastră Tată. Jalea familiei D-Voastre este jalea întreg neamului românesc.

31 ian. v. (13 faur n.) 1909

*

Tiberiu dragă!

Din incidentul atât de trist, te rog primește condolințele mele. Numai timpul și împăcarea cu soarta neînconjurată îți poate alina durerea.

Te salută cordial,

Al tău,

*Dr. Ilie Carol Barbul*²⁵

Brașov, la 9 faur 1909

*

Paris, 11 februarie 1909

Domnule Tiberiu!

Tocmai era să espediez asta alăturată, când am aflat din *Temesvarer Zeitung* vestea nespuse de tristă despre pierderea ce ați îndurat și îți trimit sincera mea condoleanță.

*Lucia Cosma*²⁶

*

Dragă Tiberius!

De mai multe ori, am luat condeiul în mâni ca să-ți scriu și eu vreo câteva cuvinte de mângâiere, dar n-am putut. Ce cuvinte ar fi în stare să-ți poată alina durerea grozavă ce o simte omul în astfel de împrejurări și ce cuvinte ar putea să și exprime părerea de rău a mea și a noastră, a tuturor, pe care am simțit-o când am auzit de pierderea mare ce ai îndurat. Tot timpul cât au ținut zilele grele, am fost cu gândul la voi, luând parte la durerea voastră, căci și noi n-am fost cruțați, de soartă, de astfel de supărări și știm ce însemnează pierderea unui tată iubit.

Dar acum, că te-ai despărțit de iubii tăi și te-ai întors acasă, luând eu firul ocupațiunii de toate zilele, vin să te rog să nu te lași pradă durerii – să zâmbești la iubita ta mamă, care de la tine și de la Caius așteaptă să-i redați tot sprijinul care l-a pierdut. Și dacă poate să-ți fie, în câțva de mângâiere, să te gândești că tot ai avut norocul de a ajunge la vârsta bărbăției, înconjurat

25 Dr. Ilie Carol Barbul (1881, Lipău - 1926, Carei), deputat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, membru al Marelui Sfat Național, subprefect și prefect al județului Satu Mare (1921-1926), deputat în Parlamentul României.

26 Lucia Minodora Cosma (1875, Beiuș – 1972, Sibiu), cântăreață de operă, profesoară.

de dragostea unui bun și nobil părinte, până când alții nici n-au cunoscut fericirea de aceasta sub îngrijirea unui tată iubitor.

Sărmanul dl Brediceanu, pare că inima dânsului, nobilă și simțitoare, s-a încordat și a slăbit, bătând așa puternic și cu căldură în lupta pentru poporul său iubit, decât să mai fi avut putere să învingă boala trupului și să-i lungească firul vieții. Dar dragostea și mulțumita poporului pentru care s-a jertfit nici nu ar avea vreodată sfârșit.

Pe tine te rog încă o dată să fii tare și să nu te dai singurătății și gândurilor triste, căci niciodată nu pot fi priincioase sănătății. Vino cât de curând la noi. Noi toți ținem așa de mult la tine și la ai tăi, vom încerca să-ți ajutăm să treci, cu ajutorul lui D-zeu și al timpului, ce vindecă toate ranele, peste supărarea ta mare.

Deci îți zic la revedere, în curând.

În nestrămutată prietenie,

*Nora*²⁷,

Sibiu, 2/15 feb. 909

*

Dragă Tiberius!

E de necrezut, dar adevărat că abia ieri seara târziu, după înmormântarea scumpului D-tale părinte, am primit cele dintâi știri despre decedarea-i atât de regretabilă. Zguduită până în adâncul inimii, nu găsesc cuvinte să îmbrac în ele ceea ce simțesc în aceste zile grele de jale pentru Dta, dragul meu bun prietin!...

Mă simt nenorocită că stau prea departe și îți sunt prea străină, decât să am dreptul a te mângâia, cum mă trage inima, atât doar pot să-ți spun că, după tatăl meu, nu cunosc om pe care să-l fiu iubit și adorat mai mult decât pe bătrânul Dtale, pe neuitatul nostru „Taica Brediceanu”.

Rog fierbinte pe Dzeu să-ți dea tăria de care ai lipsă pentru a înfrânge durerea proprie, ca să poți mângâia și întări pe mama și surorile Dtale, sărmanele...

În gând mereu cu Dta și cu [cuvânt ilizibil, hârtia fiind deteriorată] mare...

Riți [Mia Cerne]²⁸

10 II [1]909

*

²⁷ Eleonora Borcia (1876-1965), poetă, traducătoare din limba germană, sora poetului și traducătorului Ion Borcia (1880-1912).

²⁸ Mia Cerne (Maria Florescu), (1883-1940), poetă.

„Generală”, Societatea Română de Asigurări Generale

București, 24/9 februarie [19]09

Iubite prietene,

Aflu din ziare pierderea ce suferi prin ruperea firului vieții a iubitului D-tale tată. E o durere nespuse de mare pentru o inimă de fiu, durere ce am încercat și eu, de aceea cu toată inima împărtășesc cu D-ta această durere.

Dacă D-ta pierzi pe iubitul tău tată, românii din țara ungurească pierd pe protectorul lor sufletesc, de aceea pot spune că românii toți sunt în doliu. Fie ca regretele noastre, ale tuturor românilor buni, să-ți fie de ușurare în aceste clipe de durere.

Dumnezeu să-ți dea putere să urmezi calea începută de bunul D-tale părinte pentru binele românilor asuprași.

Primește o călduroasă îmbrățișare de la prietenul devotat,

Colar Theodorovich,

Str. Filaret, 19

*

Societatea Muzicală „Armonia” din Cernăuți²⁹
13 faur [1909]

Stimate d-le [Tiberiu] Brediceanu,

Ne-a venit știrea dureroasă că ați îndurat o lovitură grea: d-voastră v-a răpit nemiloasa moarte pe părintele mult iubit, iar neamul românesc, îndeosebi asuprași și greu încercatul neam românesc de sub coroana Sf. Ștefan a pierdut în el un luceafăr luminos, un luptător neînfricoșat în greaua luptă pentru lege, limbă și moșie, ce o poartă cu atâta abnegațiune și entuziasm în contra vrednicilor urmași ai lui Attila.

Primiți, vă rugăm, și din partea noastră, condoleanțele cele mai sincere: ne sângeră și nouă și – fiți încredințat – fiecărui român de bine inima de când ne-a izbit știrea asta dureroasă. Asigurarea aceasta aducă-vă pentru moment puțină alinare, iar pe câmpul frumos și mirositor al muzicei noastre naționale veți afla, cu ajutorul lui Dumnezeu, o mângâiere deplină.

Ștefan Scarlat, v-președinte

²⁹ Societatea Muzicală „Armonia” a fost înființată în 19 iulie 1881 datorită îndemnurilor și diligențelor mitropolitului Silvestru Morariu-Andrievici. Președinția i-a fost atribuită lui Leon Goian, bagheta dirijorală fiind preluată de Hans Hörner. A promovat, în Bucovina, creațiile bănașenilor Ioan Vidu și Tiberiu Brediceanu (*La șezătoare*).

Emil Poraicu, secretar

*

Reuniunea Română de Lectură din Recița Montană

Mult stimată doamnă!

Pierderea ireparabilă a soțului D-Voastră e pierderea întregului neam românesc.

Reuniunile noastre, al căror membru onorariu a fost marele răposat, să alătură cu toată inima la doliul D-Voastră, carele este al tuturor românilor, dorindu-vă ușurare și mângâiere, în partea mare ce-și ia neamul din durerea D-Voastră.

Primiți, mult stimată doamnă, esepresiunea sincerului nostru devotament, în numele Reuniunii de Lectură și a Reuniunii de Cântare și Muzică.

Recița Montană, în 11 februarie 1909

Ioan Popovici, prezident onorariu

Petru Bandu, secretar

Iosif Velceanu, dirigentul Reun. de Cânt. și Muzică

*

Lugoj, 27 ianuarie 1909³⁰

Iubite Tiberiu!

Cetind, în fine, Șezătoarea³¹, am aflat că partea primă are acțiune – trecerea la deznodământ e prea fără cauză plauzibilă. Când intră tinerii – ar putea să întrebe o fată de la flăcăul ei. „*Sorin nu e cu voi [?]*”. Flăcăul: „*Nu – șede în cârciumă cu un străin și-și petrece*”. Străinul acela e „cuconășul” cu floarea dată Ilenei, care (din întâmplare, trecând prin Săliște, s-a oprit la cazarmă și își dă în vorbă cu Sorin) află că cest din urmă e supărat pe Ileana – și pentru ce. El [ii] spune lui Sorin că cu nici un gând rău [n-a] dat, s-a mâniat pe Ileana – se împacă –, și apoi urmează încheierea.

„Conașul” merge către [cuvânt ilizibil] și,

30 Ultimul răvaș al „leului” Banatului.

31 *La șezătoare*, icoană de la țară într-un act, pe un libret de Constantin Sandu-Aldea și Ion Borcia (în regia lui Iuliu Enescu și sub bagheta lui Tiberiu Brediceanu), s-a jucat în premieră în 2/15 iunie 1908, la Sibiu, pe scena de la Gesellschaftshaus. Spectacolul, dedicat comemorării unui pătrar de veac de la moartea lui Ciprian Porumbescu, a debutat cu un Parastas, oficiat în Catedrala Arhidiecezană, cu concursul corului Seminarului Andreian. Matineul de la Gesellschaftshaus a cuprins și reprezentarea operetei *Crai-Nou*, capodopera lui Ciprian Porumbescu (la pupitru: Augustin Bena), din distribuție făcând parte și Lucia Vlad, una dintre surorile lui Victor Vlad Delamarina, în rolul orfanei Anica.

apucând o ceteră, cântă și el.

Această acțiune lucrată în cadrul piesei ar face să pregătească sfârșitul bun al piesei.

Eu nu ți le-am scris ca să schimbi ceva, doar simplu, părerea mea.

[semnătura]

Activitatea lui Coriolan Brediceanu cu un an înainte de „marea trecere”

La începutul anului 1908, elita politică românească bănățeană și ardeleană era conectată la dezbaterile unui subiect care inflamase firești sensibilități: intențiile privind maghiarizarea armatei, o nouă etapă în mai amplul proces de alienare identitară a instituțiilor și a membrilor comunităților de altă etnie din cuprinsul Ungariei. Astfel, într-o polemică dietală, Coriolan Brediceanu intervenea prompt, exprimându-și dezacordul pentru gestul lipsit de tact de a mobiliza recruții de rit răsăritean (ortodocși și greco-catolici) chiar în ajunul Crăciunului:

„*Deputatul naționalist pretinde ca în rapoartele despre starea armatei să se pună separat datele care se referă la recruții români. Protestează contra abuzului că au fost chemați la oaste recruți români tocmai în ziua de Crăciun. Nu votează proiectul*”³².

Au fost și voci, din tabăra politică guvernamentală (deputatul Lengyel Zoltán), care, înțelegând stângăcia demersului, au cerut retragerea proiectului de pe ordinea de zi. Pledoaria avocatului lugojean³³, tranșant, persuasiv, sublinia tarele și grotescul proiectului, solicitându-se, în final, eli-minarea practicilor (invectivele verbale și umilința) cu care erau tratați oștenii români:

„*Cea mai frumoasă podoabă a unei țări, fala fiecărui stat, este armata sa. Drept aceea, armata trebuie să se bucure de cea mai mare considerație și cinste. Nu trebuie ca în armată să prindă rădăcini răul obicei de a se da preferință soldaților de o anumită naționalitate. Armata e a patriei, deci a tuturor. Toți fiii patriei, fără deosebire de naționalitate și religie, trebuie să o servească, dar, iarăși, toți au dreptul să beneficieze de scutul, precum și de carierele pe care ea le deschide. Dl ministru de honvezi ar face bine să arate câți dintre fiii naționalităților se împărtășesc*

32 *Se cere maghiarizarea armatei*, În: *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 4, p. 2.

33 vezi *Discursul deputatului Coriolan Brediceanu. Naționalitățile și armata*, În: *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 4, p. 2.

de bursele pentru școlile militare? Să arate raportul în care fiecare dintre acești tineri beneficiază de aceste burse. Dl ministru, în raportul său despre sinuciderile din armată să arate motivele care au îndemnat pe soldați să se sinucidă. Aceste date ar da dlui ministru, ca și opintiri publice, deslușiri surprinzătoare. Ministrul de honvezi să intervină ca să înceteze odată înjurăturile și vorbele urâte, ca epitetul cu care, de obicei, sunt întâmpinați soldații români, «büdös» [puturos, împuțit]. Să intervină ca politica să fie izgonită cu totul din armată. Să se respecte legea și datinile strămoșești ale soldaților. Anul acesta, recruți români de confesiune ortodoxă și gr[eco].-cat[olică]. au fost chemați la serviciu tocmai în ziua de Crăciun. [...] Să se respecte sărbătorile tuturor confesiunilor; să nu se ia în deșert sentimentul religios al soldaților, căci religia este baza existenței fiecărui popor, precum și a fiecărui stat”³⁴.

În același timp, Coriolan Brediceanu activa intens și pe tărâm social, fiind implicat în activitățile asociațiilor și societăților culturale lugojene. Într-un apel semnat de reprezentanții Reuniunii Române de Lectură (Casina Română), Coriolan Brediceanu (președinte) și Romul Dimboiu (secretar) au convocat Adunarea Generală a Reuniunii (26 ianuarie 1908). Casina, întemeiată la 1864, devenise, de-a lungul timpului, o instituție fundamentală pentru

34 Mentalitatea privind problematica naționalităților în perioada respectivă prezenta similitudini cu cea întâlnită în Parlamentul României. Într-o dezbateră din Cameră, pe marginea Legii pentru înființarea armatei permanente în România și reducerea serviciului militar de la 3 la 2 ani (la punctul 1, în care se prevedea că toți locuitorii României vor efectua serviciul militar), Nicolae Iorga a solicitat imperios interdicția evreilor de a accede în armată: „Dacă dl Sturdza vrea în armată o frăție de cruce, aceasta nu se poate face cu evreii în oaste. Domnitorii n-au lăsat să intre în armată evreii. Nu se poate să avem conducători, caporali, sergenți și ofițeri evrei. Nici n-avem nevoie de ei în oaste. N-au niciun talent pentru armată. [...] Apoi, ei au o boală de ochi molipsitoare. În fine, sunt un element periculos, și în armată corup pe superiori. Cei din clasa conducătoare a evreilor doresc să intre în armată pentru ca apoi să poată pretinde drepturi cetățenești pentru masele evreiești. Evreii în armată nu au nicio legătură sufletească cu românii. Mai sunt și alți străini în armată, de pildă turcii din Dobrogea, o rasă minunată pentru armata noastră. Evreii sunt însă o primejdie [...]”. În intervenția sa, prim-ministrul Dimitrie Sturdza, considerând că Iorga „vorbește fără răspundere”, exagerând („Domnul acesta trăiește în grandomanie și vorbește nemăsurat [...]”). Nu putem suferi să ne vină dl Iorga cu pericole imaginare”), l-a determinat pe Iorga, care s-a simțit insultat, să părăsească ședința (*Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 30).

cultivarea tradițiilor culturale românești într-un burg eminent cosmopolit, în care conviețuiau, în proporții relativ egale, entități habitaționale diverse: maghiari, germani, evrei. În cuvântul său de deschidere, C. Brediceanu a subliniat importanța Casinei, care are darul de a atrage ca un magnet aspirațiile românilor bănățeni, și a prezentat un raport, cuprinzând o sinteză a cronologiei celor mai importante evenimente din istoria Reuniunii, prefigurând, astfel, jubileul de 50 de ani care urma să fie marcat în 1914. Membrii comitetului de conducere au decis achiziționarea colecției complete a periodicului timișorean *Luminătorul* (1880-1893 – „care, ca ziar [...], cuprinde toată activitatea politică și culturală a românilor din Lugoj și comitatul Caraș-Severin”³⁵). Au fost aleși ca membri în comitetul Casinei: Coriolan Brediceanu (președinte), Dimitrie Florescu (vicepreședinte), Constantin Manea (secretar), Alexandru Onae (bibliotecar), iar ca membri ordinari și supleanți, o pleiadă de intelectuali de frunte ai comunității locale, avocați (foști pledanți în Procesul Memorandului), fețe bisericești, cărturari, artiști: Titu Hațieg, George Popovici, Iulian Ianculescu, Isidor Pop, Valeriu Braniște, Ioan Boroș, George Dobrin, Ștefan Petrovici, Nicolae Bireescu, Aurel Vălean, Isidor Chirița, Fabiu Gheleșian, Coriolan Grădinar, Virgil Simonescu, Dimitrie Soceneanțu³⁶.

Convocarea adunării de constituire a despărțământului Lugoj al ASTREI (16 februarie), document semnat de Coriolan Brediceanu, delegatul Comitetului Central al Asociațiunii³⁷, a fost un prilej de a reuni toate forțele puse în slujba intensificării eforturilor de afirmare identitară: membrii asociației – fondatori, membri viageri și ordinari (în 1896, Banatul se afiliase ASTREI, în urma memorabilei consfătuiri și a grandioaselor manifestări culturale organizate la Lugoj). În acele zile se stingea din viață învățătorul pensionar Vasile Nicolescu, primul comisar școlar al Reuniunii Învățătorilor a școlilor confesionale ortodoxe române din dieceza Caransebeșului, fondator și membru în direcțiunea Institutului de Credit și Economii „Lugojana”, membru fondator al Casinei Române din Lugoj. Așa cum proceda de fiecare dată când un fruntaș român trecea la cele veșnice, printr-un înflăcărat, pilduitor și însuflețitor panegiric, Coriolan

35 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 7, 1908, 2.

36 *Ibidem*.

37 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 13, p. 3.

Brediceanu a subliniat, prin cuvinte meșteșugite, meritele defunctului³⁸:

„Precum găzdărița bună ne dă grâul, fie cât de bombat și frumos, de la arie de-a dreptul la moară, îl spală, îl curăță, căci numai atunci el va fi făină și pită frumoasă – așa și sămânța bună de român și creștin dată pe mână și în școala răposatului Vasile Nicolescu, numai în mână și școală bună a ajuns făcându-se mai curată, mai întărită cu însușiri bune”³⁹.

Un memorabil panegiric a fost rostit și cu prilejul trecerii la viață veșnică a unui alt fruntaș român, Iulian Ianculescu⁴⁰, participant, la Lugoj, în 1848, la Marea Adunare de pe Câmpul Libertății, în prezența lui Eftimie Murgu.

Ca urmare a organizării Partidului Radical Burghez din Ungaria și în urma înăsprii regulamentului de funcționare a Dietei, cu scopul de a menține așa-numita „domnie de clasă”, C. Brediceanu și-a expus, așa cum proceda de obicei în astfel de situații – cu promptitudine și aplicație – punctul de vedere:

„Adevăratul patriot e cel ce se luptă pentru egalitatea de drept, și nu cel ce apără interese exclusiviste de clasă și despoaie, în același timp, milioane de cetățeni de drepturile lor”⁴¹.

În continuarea interpelării sale, Brediceanu a motivat starea de pasivitate politică a românilor („prigonirile, infestările și corupțiunile electorale”⁴², nenumăratele procese de presă ale foilor naționaliste), la care se raliase el însuși. În final, propunea ca proiectul înăsprii regulamentului să fie scos de pe ordinea de zi, și în locul lui să se asigure, prin legi, libertatea presei și dreptul de întrunire și asociere. Dorind să ofere câteva exemple concludente pe marginea acestei spețe, a adus în discuție chestiunea

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Ca eveniment cultural în viața obștii, de remarcat concertul susținut, cu mare succes, de soliști de la diferite instituții lirice italiene (au fost prezenți la spectacol și membri ai coloniei italiene): Maria Frezzi (soprană), de la Opera Regală din Torino, Delle Fornacci (tenor), de la Opera Constanza din Roma, Daniil Erso (bariton) și Antimo Natili (bas), de la Opera San Carlo din Napoli, cu arii din *Trubadurul* și *Traviata* (v. *Drapelul*, Lugoj, VIII, 16, 1908, p. 3). Tiberius Grachus Brediceanu (cum apare numele său în certificatul de botez), fiul cel mare al lui Coriolan Brediceanu, se căsătorise cu Eugenia Mazzuchi, fiica unui inginer italian venit în Banat pentru a contribui la construirea căilor ferate.

⁴⁰ *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 10.

⁴¹ *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 24.

⁴² *Ibidem*.

limbii de protocol din comunele Murani și Șag. În Murani se introdusese și limba română, iar în Șag, germana, în dezacord cu autoritățile, care se străduiau să zădărnicească însă aceste inițiative, bazându-se pe vetusta și anacronica lege a naționalităților.

În ședințele din 19-20 ianuarie (stil nou) 1908, PNR a definitivat regulamentul și proiectul de organizare a partidului, decretând înființarea secției române a PNR din Clubul dietal al naționalităților. Președinte a fost desemnat George Pop de Băsești, iar Coriolan Brediceanu, vicepreședinte, alături de Teodor Mihali și Nicolae Oncu, secretar general Vasile Lucaciu, secretari Alexandru Vaida-Voevod și Ioan Suci, „cassar” Vasile Goldiș. Cu vot unanim, Aradul a fost declarat ca centru de organizare a PNR, fiind instituit, sub prezidiul deputatului Nicolae Oncu, și biroul central cu reședința în burgul de pe Mureș⁴³. Pe ordinea de zi a dezbaterilor naționale era ridicată și problema înscripțiilor de pe frontispiciul școlilor confesionale românești, care, deși erau formal admise – potrivit unui paragraf al Legii Apponyi –, în urma unor interpretări, marcate de ambiguități, precum și a unor ordine, prevederea devenise inaplicabilă (*ibidem*). În această perioadă sensibilă (începând cu 2/15 martie), ciclul de conferințe susținute de Valeriu Braniște în pavilionul Hotelului „Concordia” au avut darul de a cultiva și a menține viu sentimentul apartenenței identitare: *Individualitatea națională a poporului român, Locul și timpul formațiunii poporului român, Românii macedoneni*.

O altă ingerință a autorităților ungare în viața politică a reprezentanților comunității românești a constituit-o propunerea comisiei dietale de imunitate, prin care se solicita suspendarea imunității deputaților Nicolae Oncu, I. Suci, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop, dați în judecată de căpitanul de poliție din Arad (Scarlat Domokos), pe motiv că inițiaseră organizarea PNR fără a ține seama de o ordonanță a guvernului, care interzicea orice asociere fără o aprobare prealabilă⁴⁴.

La „Adunarea poporală” a germanilor, românilor și sârbilor, ținută în 15 noiembrie 1908 în comuna Giarmata, în vecinătatea Timișoarei, s-a semnat o rezoluție prin care se protesta împotriva „proiectului monstruos” (cum se titra în *Gazeta Transilvaniei*⁴⁵) promovat de ministrul Andrassy, prin care se îngreădea

⁴³ *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 7, p. 1.

⁴⁴ *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 30.

⁴⁵ *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, LXXV, 1908, 274, p. 1.

asocierea culturală și politică pe criterii etnice. Înțelegerea deputaților celor trei naționalități fusese perfectată în Dietă, unde se luase hotărârea de a răspunde, printr-un manifest adresat naționalităților, „*tuturor inepțiilor și perversităților ce se cuprind în vorbirea ministrului Andrassy, a cărei afișare pe ziduri a decis-o strânsura șovinistă*”⁴⁶. Coriolan Brediceanu, privit ca un „apostol”, și-a ținut discursul în limba germană:

„*Ca fu din poporul român, viu la voi, fii ai marelui popor german, ca să ne înțelegem, să legăm frăție. Precum vecin la vecin se duce dacă vrea să se înțeleagă, așa vine și popor la popor. Și faptul că suntem cetățenii unei țări, ai unui stat în care trăim și toți împreună îl susținem, și legea firii și principiile din 1848 ale libertății și frățietății ne leagă popor de popor. Și primejdia care și la animale adună toate puterile, caii, mirosind lupii, rânchezează, se adună cap la cap și, cu copitele înapoi, toate stau gata de apărare, așa și noi, toate popoarele din patrie în fața primejdiei ce ne amenință viața și influența politică, trebuie să ne adunăm și să ne apărăm*”. Încheind, în aclamațiile entuziaste ale participanților, români și germani, vorbitorul a rostit: „*Hoch dem Deutschen Volk!*”, la care, din mii de piepturi a răsunat o memorabilă lozincă: „*Hoch die Rumänien, Hoch die Nationalitäten Parteien!*”⁴⁷.

Coriolan Brediceanu a avut prilejul să participe, în toamna lui 1908, la Congresul Interparlamentar pentru Pace desfășurat la Berlin, alături de alți 17 parlamentari români din București, în frunte cu C. Disescu, președintele comitetului român. Cu acest prilej, a fost adoptată moțiunea lui Disescu, care prevedea ca la cea de-a III-a conferințe de pace, care urma să aibă loc la Haga, să se dezbată problema modificării dreptului public internațional⁴⁸.

O problemă care revenea cu obstinție pe agenda lui Brediceanu era insistența cu care guvernul ungar aproba colonizările maghiarilor în ținuturi locuite cu preponderență de țărani români, ce-și vedeau, astfel, periclitare islazarile pentru pășunat. Într-o intervenție în Dietă, ținută în 19 mai, erau enumerate câteva dintre comunele din comitatul Caraș-Severin (Răchita, Mănăștiur, Leucușești, Cutina, Cladova, Belint), „*rămase aproape fără o brazdă de pământ, din cauză*

că guvernul a făcut colonii pe pământul erariului din jurul comunelor”. Erau amintite și avantajele pe care coloniștii maghiari le primeau din partea guvernului, care atribuia credite avantajoase pentru procurarea de animale și utilaje, cu scadență la cinci ani. „*Oare când va veni odată și rândul nostru? La noi nu veți întâlni un singur român care să fi căpătat un pui de găină măcar de la guvern*”, concluziona Brediceanu⁴⁹. Dezbaterile pe această temă au continuat în Dietă și în ședința din 6 iunie:

„*A făcut furoare vorbirea dlui C. Brediceanu în cursul dezbaterii, care, folosindu-se de ocaziune, a vorbit despre modul și rostul colonizării la noi. Cu toate că bătrânul luptător nu a cruțat pe nimeni, din contră a «țesălat» de-a binelea, a fost ascultat cu o rară paciință și atențiune de către întreaga Dietă. Și, judecând după tăcerea ce a urmat vorbirii dlui Brediceanu, să pare că deputații, în interiorul sufletului lor, au dat dreptate vorbitorului, la auzul că acum se colonizează la noi și ce roade dau aceste colonizări. Drept ilustrare, d-sa aduce cazurile din vecinătatea Lugojului, unde bieții români băștinași au fost lipsiți cu totul de islaze, așa că în acele comune creșterea vitelor s-a redus la grajduri*”⁵⁰.

Întronizarea pe scaunul episcopal a lui Filaret Musta (după moartea lui Nicolae Popea), invalidată însă de guvernul ungar (discursul lui Coriolan Brediceanu, membru în sinodul eparhial, a fost inclus în procesul-verbal), și discursul la adunarea din Ecica Română s-au numărat printre ultimele manifestări la care a participat tribunul bănățean.

În 30 iunie 1919, dr. Victor Bîrlea, comisar al Consiliului Dirigent din Sibiu, a organizat preluarea oficială a fostului Gimnaziu de Stat Maghiar lugojean (inaugurat în 1895), convocând, în acest scop, corpul profesoral pentru depunerea jurământului de credință față de statul român. Șase profesori s-au conformat dispozițiilor, patru au refuzat, un cadru didactic fiind absent. Refuzând susținerea jurământului, unul dintre profesori a părăsit Lugojul⁵¹. Instituției i-a fost atribuit numele tribunalului bănățean, Coriolan Brediceanu, care va deveni patronul spiritual al venerabilului liceu. Victor Bîrlea, primul director după desăvârșirea Marii Uniri, a compus un poem-omagiu, transpus

46 *Tribuna*, Arad, X, 1908, 217, p. 1.

47 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 126, p. 1.

48 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 102, p. 2, și *Tribuna*, Arad, XII, 1908, 214.

49 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 54, p. 2.

50 *Drapelul*, Lugoj, VIII, 1908, 71, p. 2.

51 *Drapelul*, Lugoj, XIX, 1919, 61, p. 2.

muzical de Ioan Vidu, „omul celor mai dulci cântări românești”⁵².

Omagiu Patronului Liceului „Coriolan Brediceanu”

*Din membre oțelite,
În lipsuri și nevoi,
Răsare veșnic neamul
Slăviților eroi.*

*Din țărna voastră scumpă,
Când mulți vă cred uitați,
Răsar, o, scumpe umbre,
Ai țării mari bărbați.*

*Iar noi, din focu-ți sacru,
Nemuritor Patron,
Ne vom nutri iubirea
De țară și de Tron.*

*Slăvită amintirea,
De-a pururi s-o aveți
Voi, ce-ați purtat în suflet
O lume de vieți.*

*

Ultimul an din viața și activitatea tribunului Banatului s-a constituit într-o adevărată sinteză a preocupărilor sale desfășurate, vreme de-o viață, pe plan profesional, dar mai cu seamă pe tărâm național. „Înarmat” cu prevederile constituționale, atâtea câte îi erau disponibile și permise în epoca dualismului, posesor al unei neobișnuite elocințe oratorice și a capacității de a elabora raționamente logice cu un deosebit impact persuasiv asupra colegilor de breaslă, din congregație sau Dietă, a autorităților, dar și în rândurile simplilor cetățeni, indiferent de etnie sau confesiune, Coriolan Brediceanu a devenit o personalitate cu aură legendară. Un simbol identitar cu valoare de mit care a iradiat în conștiința conaționalilor săi, inoculând spiritul de rezistență națională, o luptă purtată pașnic, cu moderație, dar fermitate și consecvență. În același timp, a fost un exemplu pentru entitățile habitacionale alogene din cuprinsul vestului de plai mioritic, ai căror reprezentanți l-au respectat și l-au privit, uneori, chiar cu admirație.

⁵² *Drapelul*, Lugoj, XX, 1920, 25, p. 2.

Hans Dama

Apologetul și schismaticul: Omul în centru – Paroh dr. teol., dr. honoris causa în științe politice: Adolf Fugel

Abstract: *This paper reveals the ordeal of the theologian of Banat who, due to his efforts and steadiness, resisted the pressure of the Securitate (secret police) to become their informant. Neither the belittling, nor the torture, nor his expulsion from the country made him betray his calling and profession as a priest. The paper also speaks of the priest's zeal and path to success after his forced emigration. He was rewarded with honours for his pastoral work and multilateral activities, which were always focused on man and the desire to help the needy. He helped the population of Banat and other European states especially after the fall of the Iron Curtain.*

Keywords: theologian of Banat, ordeal, stability, fierceness, international succes

Într-o duminică după-amiază din luna iulie 1963, pe la orele 15, în timpul vacanței de vară, Adolf Fugel, pe atunci student în semestrul 5 la Facultatea de Teologie Catolică din Alba Iulia, a fost ridicat din casa părintească de pe strada *Comloșului* din Sânnicolau Mare de către organele de miliție și dus la comisariatul lor din oraș.

Sus-numitul a fost avertizat că intenționează să devină preot al unei biserici subversive antistatale, dar în calitate de preot va trebui să preia activități servile statului, iar ca om al bisericii va fi nevoit să-și arate loialitatea față de acesta.

Intenția organelor de atunci ni se pare astăzi limpede, însă evoluția evenimentelor avea să devină alta decât cele închipuite de organele în cauză, căci Adolf Fugel n-a fost o persoană ușor manipulabilă.

Născut la 23 iulie 1943 la Sânnicolau Mare (Banat), într-o familie sătmăreană (originară din

* E-mail: hans.dama@gmx.at

Socond) cu foarte mulți copii, Adi – cum îl strigam noi, camarazii din copilărie – a urmat școala generală locală (1950-1957), era un copil vioi și isteț, devenind un ministrant înflăcărat, luând parte la slujbele bisericești, la reculegerea prin mătâni, pe Drumul Crucii sau de Armindeni.

În afara slujbelor liturgice, noi, ministranții, umblam din subsolul până în podul bisericii, descoperind diferite obiecte prăfuite, chiar și un revolver vechi turcesc prin colțurile întunecate, nefrecventate de om, de la cripta familiei nobililor de Náko până în turla bisericii, de unde ni se deschidea o privire

panoramică superbă prin împrejurimi.

Dar, în curând, drumurile ni s-au despărțit datorită pregătirii noastre în cadrul învățământului mediu și universitar, Adi frecventând din 1957 gimnaziul catolic pentru muzică bisericească din Alba Iulia, unde predarea lecțiilor se făcea în limba maghiară.

În vacanțele de vară însă stăteam de vorbă ore și chiar zile întregi în casa lui părintească din Sânnicolau Mare, discutând despre diferite subiecte religioase și filosofice.

Odată cu diploma de bacalaureat, Adi obținuse și calificativul de organist, dedicându-se în continuare studiului filosofiei și teologiei catolice la Alba Iulia, absolvindu-le în 1967, fiind hirotonisit în 2 aprilie de episcopul Aaron Márton și destinat diecezei de Timișoara.

Adi își începe activitatea ca pastor spiritual în calitate de vicar, din 1 octombrie 1967 până în 31 iulie 1969, la Aradul Nou și la Sântana din județul Arad. Rezultatele acestei activități sunt reprezentate din punct de vedere literar, cartea sa *Vicar in patria lui Dracula / Vikar in der Heimat Draculas*¹, fiind o oglindă a relațiilor sociale din acea vreme a României comuniste din perspectiva unui tânăr teolog la începutul carierei sale ecleziastice.

Începând cu 1 iulie 1969, până la expulzarea sa de Securitate², la data de 12.12.1973, a activat la Uivar

¹ Freiburg, Schweiz (Elveția) și Konstanz, Editura Kanisius, 1987.

² vezi capitolul *Das Ende des Kreuzweges / Sfârșitul Drumului Crucii* din volumul său *In die Zeit gesprochen / Grăite*

(dieceza Timișoara). După expulzarea sa și o scurtă ședere la Viena (25.01-30.07.1974) funcționează ca vicar lângă Linz. Nu-i e de mirare că spiritul său combativ atacă din amvon sistemul comunist cu legile lui antiomane aplicate în practică și aversiunea contra ecleziaștilor catolici. Adi nu cedase însă niciun milimetru din poziția și concepția sa. A riscat absolut totul rămânând fidel eticii sale fără nicio urmă de frică. El își aduce bine aminte:

“[...] În fiecare semestru din timpul studiilor, 30-40 de studenți au fost citați la Securitatea din Alba Iulia. Unii dintre ei erau luați la ochi spre a fi «racolați» pentru interesele Securității. Se pare că și moi-même eram printre cei «aleși», ceea ce însemna că soarta vieții mele era pecetluită.

Cu cât mă apropiam de termenul hirotonisirii, cu atât creștea presiunea organelor de stat asupra mea în vederea semnării unui «angajament» prin care m-aș fi obligat să «trăiesc cu ochii deschiși în viitoarea mea parohie», informând fără tăgădnare organele de stat despre posibile tendințe antistatale.

Pe lângă acestea, aș fi fost nevoit să-l «observ» și pe un alt informator, ceea ce însemna și că eu însumi eram observat de alții.

După ce se considerase că între timp aș fi fost informat suficient în această cauză, știind de acum înainte care ar fi obligația mea de «bun cetățean al țării», mi s-a prezentat o hârtie pe care urma s-o semnez. Și exact asta n-am făcut-o. Am fost amenințat, palmuit, fiind apostrofat ca trădător; în continuare am fost tratat împăciuitor, părintește. Fusesem eliberat și convocat din nou, fiind tratat de fiecare dată cu aceleași procedee. Eram deja foarte aproape de termenul hirotonisirii, iar o împiedicare din partea «lor» ar fi însemnat un scandal deschis, ceea ce «domnii în civil» s-au străduit să-l evite.

Ultima propoziție era întotdeauna aceeași: «Ceea ce am discutat aici să fie păstrat doar în inima d-tale. Sunt lucruri pe care numai d-ta trebuie să le știi și vai dacă le auzim din partea altcuiva».

Desigur că acestea nu corespundeau cu adevărul, adică știam ceva ce alții nu știau, dar astfel băgau frica în tine. Însă nici pe vremea aceea nu-mi dădeam încă seama ce intenționau cu mine, la ce se așteptau din partea mea.

în vremuri.

Lucrurile au luat o întorsătură când, pe 21 ianuarie 1971, un ofițer în civil a sunat pentru prima dată la ușa mea parohială din Uivar, prezentându-se ca persoană a Securității însărcinată cu probleme clericale în Județul Timiș, trecând imediat la subiect, propunându-mi «colaborarea» cu Serviciul Securității, colaborarea constând *a priori* prin iscălitura mea sub «angajamentul» meu, scadent de mult timp, pe care însă l-am refuzat încă din timpul studenției.

Acesta însemnase începutul perioadei celei mai oribile, de doi ani și jumătate, din viața mea.

Lună de lună, fără întreruperi, am fost citat, înștiințat prin cărți poștale, în anumite locuri: la Serviciul Pașapoarte, la Serviciul Biroul Populației (buletine), la Serviciul Regional al Sănătății, la vreun spital (la «vizitarea unor bolnavi» !!!), la Bancă... Și întotdeauna mă așteptau aceiași ofițeri de Securitate...

La început am fost tratat respectuos, dar cu timpul s-a impus brutalitatea, cu amenințări etc., revenindu-se apoi la un «tratament» prietenos. Ar fi indicat să descriu câteva situații de atunci dacă-mi mai aduc aminte de ele. Era însă groaznic că nu puteam să mă împărtășesc nimănui. Un cuvânt «pierdut» pe undeva însemna probabil moartea mea sigură.

Astfel s-au petrecut lucrurile până în septembrie 1973.

În primăvara anului 1971 treburile luaseră o întorsătură, încât moartea mea părea *certă*.

Într-o conversație cu o persoană cunoscută am subliniat cu aproximație problemele mele cu Securitatea, dar, cum n-am recepționat nicio reacție, mi-am dat seama că acest subiect era pentru interlocutorul meu fără importanță. Se pare însă că soția dumisale a știut unde să plaseze vorbele mele.

În cartea mea *Christen unterm Roten Stern / Creștini sub Steaua Roșie*, Herder Verlag 1984, am descris câteva scene care au avut loc în casa parohială căutând un pretext pentru arestarea mea, acuzându-mă de «prozelitism» (adică botezarea copiilor necatolici, respectiv a copiilor greco-catolici).

Cum se scurgea timpul – e vorba de câteva luni – cu atât mai acut simțeam că această «luptă» inegală putea fi câștigată doar de o singură parte: adică de Securitate. Astfel stând lucrurile, stăteam vreo zece zile într-o stare încordată, așteptând proxima convocare, tremurând încă și timp de zece zile după aceste «întâlniri». Oare cât timp

voi rezista încă acestor încercări? întrebare pe care mi-o pusesem de fiecare dată, deoarece fiecare «ședință» se derula după același scenariu: pe la ora 15 își făceau apariția șase persoane în civil, luând loc împreună cu mine în jurul unei mese. Subiectul era mereu același: «angajamentul», apoi am fost învinuit cum că am botezat copiii familiilor greco-catolice, ceea ce ar fi însemnat o încălcare a constituției. Am fost amenințat, prezentându-mi din nou «angajamentul»... Uneori aceste amenințări au fost realizate energic, cu pistolul la tâmplă-mi: «Ori Roma d-tale», ori «Statul d-tale, în care trăiești și care te hrănește!»

Așadar eram tânăr, iar cei zece ani la Alba Iulia, cu idealuri etc. Răspunsul meu laconic era în situația prezentată mai sus: «Hai, trageți! Atunci voi fi un martir, iar voi asasini.» Odată, după unul din aceste răspunsuri ale mele, un ofițer m-a lovit cu dosul palmei și cu pistolul din mână peste obraz, glonțul declanșându-se, dar «colegul» de lângă trăgător i-a direcționat arma în sus. Păcat! Aș fi devenit cu adevărat un martir!

Interogatoriile se întindeau de regulă până seara la ora zece. Din când în când am fost închis într-o odaie întunecoasă, singur, de multe ori până la o oră. Să fi fost oare o bandă de magnetofon sau chiar realitate? De multe ori se auzeau voci umane chinuite și schingiuite. Stăteam tremurând, iar timpul parcă nu s-ar fi urnit din loc.

După un an parcă începeam să-mi regret rezistența, dându-mi seama că existau colegi care – probabil (accentuez *probabil*, nevrând să învinuiesc pe nimeni) – ar fi capitulat față de acești călăi, semnând acel «angajament» – și care o duceau poate destul de bine... Până la urma urmei obțineau chiar și cele mai bune parohii, pe când eu mă mulțumeam în anii mei tineri cu parohii de 300 de suflete ...

E de la sine înțeles că am continuat cu rezistența mea, știind că anumiți colegi duceau o viața mai bună, unii din ei însă renunțau cu timpul la activitatea lor de paroh.

În primăvara anului 1973 am început cu un șir de cinci predici despre *Adevărata față a comunismului*. Astăzi îmi dau seama că acestea izvorau din naivitatea mea tinerească. Dar nu puteam altfel, văzând cum oamenii mureau de foame. Erau oameni cărora li se confiscaseră proprietățile și averile fără niciun fel

de despăgubire, fără șanse la vreo pensie. De câte ori nu i-am întâlnit la ungera bolnavilor pe oamenii bătrâni numai piele și oase! Nu trebuia să vorbesc în predicile mele despre această stare de lucruri. Printre altele, le spuneam enoriașilor să nu le fie rușine să-și recupereze de pe propriile lor holde cât le era nevoie să-și asigure pâinea cea de toate zilele.

«Vă rog însă să nu-mi veniți cu de-astea la spovedanie, cum că ați fi furat. Statul v-a furat întâi!» În plină zi m-am deplasat cu un cărucior în incinta Gospodăriei Agricole Colective, luându-mi îngrășămintele necesare, de care aveam nevoie pentru cele trei grădini pe care le avusesem în îngrijire, pentru a putea supraviețui – și naturalmente și pentru enoriașii mei.

După deja două predici au venit doi oameni ca să mă informeze că trebuiau să întocmească săptămânal un raport despre cele auzite la predici. Deci știam că de acum înainte voi putea spune tot ceea ce să ajungă la «destinație» – adică la auzul organelor de stat.

Pe de altă parte, și interogatoriile deveneau din ce în ce mai brutale. Din februarie până în septembrie 1973 nu avea loc nicio «ședință» fără bătaie sau umilințe. Pare-se că acești oameni au învățat meseria umilințelor la universitate... De multe ori stăteam în pielea goală în fața lor, fiind confruntat cu înjosiri grosolane, încasând lovituri cu nuiele și fiind apostrofat ca «purcel al Domnului», «scroafă», trădător și alte expresii.

Bineînțeles că înjurăturile tipice nu le redau aici. În continuare au fost prezentate fel și fel de mijloace posibile de tortură (de multe ori însoțite de fotografii documentare ale corpurilor de morți sau muribunzi: șocuri electrice, spânzurătoare – într-o pânză umedă, atârând într-o cisternă, cerând grațiere. Fiecare dintre călăi era interesat să-i întrecă pe colegii săi în prezentarea acestor metode care-i așteptau pe cei inculpați, care erau dușmani ai orânduirii progresiste socialiste. De multe ori trebuia să-mi adun – gol cum eram – hainele pe coridor.

Cea mai îngrozitoare „ședință” de acest fel a avut loc în 30 iulie 1973. Pe 28 iulie trebuia să fiu în Timișoara, dar chiar în aceeași zi mama mea a fost redată țărâni la 60 km de capitala Banatului. Aproape 4 ani a locuit mama la mine în casa parohială. Astfel am neglijat „obligăția mea cetățenească” luând parte, bineînțeles, la înmormântare.

În 30 iulie am fost ridicat cu un jeep al miliției și dus în Timișoara, direct la sediul central al Securității, fiind confruntat cu următoarele: neîncadrarea în dispozițiile organelor de Stat în ziua de 28 iulie 1973. Unul dintre călăi mi-a smuls hainele de pe mine, iar o ofițereasă m-a lovit peste tot – de sus în jos, din față și în dos cu o nuia cu lovituri deosebit de puternice pe corpul meu gol. Urlam – însă nu de durere, ci ceream uciderea mea.

De obicei nu spuneam niciodată nimic, indiferent cât de bestial m-au torturat. Era vorba altă dată doar de câteva lovituri cu nuiele care urmăreau înjosirea mea. Însă de data asta a mers foarte departe, prea departe. Se intenționase, pare-se, a-mi grăbi sfârșitul ... Și astăzi îmi tremură tot corpul, gândindu-mă la aceste scene ...

În momentul respectiv simțeam lipsa unei femei dragi, căreia m-aș fi putut împărtăși, lipsa unui om, apropierea căruia ar fi avut înțelegere și care ar fi fost în stare să-mi emane căldura omenească atât de necesară. Numai cine a trecut prin iadul Securității poate înțelege sensul acestor cuvinte ...

Stresul căruia i-am fost expus în acele zile se anunța în repetate rânduri. Aproape lunar mă cuprindeau depresii, insomnii și imposibilitatea de a întreprinde ceva util – toate aceste consecințe ca urme ale celor relatate mai sus.

În ziua de 11 septembrie, seara târziu, și-a făcut apariția un domn, un ofițer de Securitate din Timișoara, la parohia din Uivar, aducându-mi un pașaport. Cine a fost în posesia unui pașaport în acele vremuri? A-l obține era un act de milă a regimului. Pașaportul prezentat era pe numele meu, dotat cu o fotografie de-a mea. Mi s-a pus în vedere vizitarea surorii mele din Austria: o călătorie deci într-o țară vestică – ce chestie!

Am refuzat argumentând că bănuiam o imposibilă întoarcere a mea, luând pașaportul, rupându-l în doua părți, înapoiindu-l «tovarășului ofițer». Norocul meu că ne-am aflat în casa parohială și nu la Securitate. Dar știam ce mă va aștepta data viitoare acolo, gândindu-mă cu spaimă la această întâlnire. Și aveam dreptate.

În octombrie a urmat o altă «ședință» ... ca cea din iulie ... Mă miram însă că în noiembrie nu fusesem «convocat» ... Însă pe 12 decembrie apăruse din nou un domn la casa parohială. Era seara târziu. A scos

un teanc de hârtii prezentându-mi-l pe biroul meu, scoțând și citindu-mi ba dintr-o foaie, ba dintr-alta: pe 16 ianuarie 1974 urma să mi se intenteze procesul: uneltire împotriva statului, prozelitism etc. Tot ceea ce avocatul meu, procurorul și chiar eu însumi puteam citi era stabilit *a priori* la acel proces intentat. Era pur și simplu un *proces înscenat*.

I-am spus domnului H că acel proces este un proces înscenat de tip stalinist. Răspunsul era simplu: «Tovarășe Părinte, Statul Român n-are niciun interes să-i intenteze unui preot romano-catolic un proces», de aceea dumnealui ar fi astăzi prezent aici. Auzeam ceva din partea dumisale despre care habar n-aveam!...

În același timp, Statul Român cu Vaticanul. Conform spuselor tovarășului H., era vorba de reluarea relațiilor diplomatice, întrerupte unilateral în 1950.

Ceașescu avusese nevoie (pentru lumea vestică) de un nou succes ca să dobândească devize.

Ca atare, explica domnul H, vă veți prezenta pe 16 ianuarie, la ora 8, la tribunal, unde veți primi 5-7 ani, iar seara, pe la ora 6, nu veți mai fi în viață. Astfel grăind, îmi azvârlise hârtiile în față, cerându-mi să mă uit prin ele, ceea ce am și făcut.

După 15 minute le-a strâns și s-a pregătit de plecare.

Pe plecate, îmi spusese că înainte de termenul procesului ne vom vedea încă o dată, ceea ce într-adevăr se va întâmpla, însă atunci când ... am fost escortat la graniță. A intenționat oare să mă dea gata? Nu știu și nu-mi pot da seama cum s-ar fi sfârșit treaba, dacă aș fi rămas acolo ...

Pe 13 ianuarie 1973, seara, am fost escortat la Aradul Nou, mai bine zis, am condus mașina mea proprie, un Peugeot 8, fiind escortat de ei ca să n-o iau cumva într-altă direcție. Traseul mi-a fost indicat de către milițienii de la marginea șoselei, care mă opreau din când în când.

În ziua de 14 ianuarie 1973, pe la ora 3,30, mă aflam cu un geamantan mic și înzestrat cu un pașaport emis pe numele meu, în trenul direcția Budapesta-Viena!

Înainte de a părăsi trenul în stația de frontieră Curtici, “însoțitorii” mei îmi spuneau în mod grav și serios: “E în avantajul d-tale dacă nimeni nu află ceva, fiindcă brațele noastre ajung pretutindeni. Și mulțumește-i domnului Poggi că altfel mâine ai fi deja un om mort”. Poggi era pe vremea aceea Ministrul de Externe al Vaticanului, care se afla la București în

vederea negocierilor legate de cele amintite mai sus.

Datorită faptului că Vaticanul insista asupra restabilirii drepturilor bisericii greco-catolice suprimate la cererea lui Stalin, tratativele în cauză se târăgănu. Pe deasupra, și situația mea era discutată în legătură cu încălcarea constituției din partea mea, pentru că mă ocupam de îngrijirea enoriașilor greco-catolici, predicându-le în fiecare duminică, botezându-le copiii etc. Le făceam pe toate astea cu toate că era de așteptat să-i alung pe acești enoriași din biserică.

Mă îndreptam spre Viena, neștiind unde să mă duc, cui să mă adresez. Nu vroiam niciodată să ajung în VEST, deci nu avusesem informații pe cine să contactez după sosirea mea. Câteva zile am rămas în capitala Austriei, după aceea m-am îndreptat spre Schärđing – la Granița cu Bavaria – la sora mea.

Pe 25 ianuarie m-am prezentat la episcopul Alois Wagner din Linz (Austria de Sus).

Deja în ziua următoare mă aflam în orașul Lenzing (lângă lacul Attersee), fiind instalat în parohia locală în calitate de cooperador – un fel de capellanus, deci ajutor al preotului paroh. Iar în luna august 1974 m-am prezentat în R.F.G., la Nürnberg, la Centrul de înregistrare a emigranților de etnie germană din țările est-europene în vederea obținerii unei parohii în Germania.

La 1 august 1974 îmi începeam deci viața și activitatea în Germania. Abia ajuns, i-am adunat pe conaționali originari din Sânnicolau Mare, fondând HOG-ul (Heimatsortsgemeinschaft Gross-St. Nikolaus / Comunitatea locului natal Sânnicolau Mare), inițiind prima întrunire a acestora, fiind în același timp și fondator al acestei organizații.

Ajuns în Germania, începea însă oribilul joc cu refularea evenimentelor trăite în patria care nu mă acceptase. În februarie 1976 eram internat în spitalul din Rottweil, cu o criză de nervi, crize care s-au repetat de-a lungul anilor. În anul 1981 m-am stabilit în Elveția, însă situația mea fizică și psihică nu se ameliorase. Medicii diagnosticau o neliniște interioară și o epuizare fizică. Organele clericale superioare mi-au conferit generos în 1881 un timeout de jumătate de an, însă nimeni nu s-a interesat nici până în ziua de azi, nici în R.F.G., nici în Elveția, de cauzele, de proveniența situației maladiei mele.

Și în prezent mă doare auzindu-i pe conaționali bănățeni cum că aș fi părăsit parohia mea, luând-o

razna ... în Vest. Drumul stâncos al reparării acestor întâmplări groaznice n-a ajuns nici acum până la capăt. Trebuie să pășesc înainte, ceea ce nu e deloc ușor. Cu fiecare cuvânt deschis despre cele pățite în anii dictaturii, mă îndepărtez oleacă de mormanul de dărâmături «moștenit» de la Securitate”³.

După stabilirea sa în R.F.G. și după obținerea cetățeniei germane, Adi fusese între 18.10.1974 și 12.03.1981 administrator de parohie în sud-vestul Germaniei, la Irslingen, pe valea râului Neckar (Dieceza Rottenburg-Stuttgart), lângă orașul Rottweil. Din interes profesional, se mută însă în Elveția, funcționând între 13.03.1981 și 1.10.1984 ca administrator parohial la Wangen, lângă Olten (dieceza Basel), unde, la începutul lui octombrie 1981, a fondat Gebetsgemeinschaft “Lebendiger Rosenkranz” / Comunitatea “Rozariul viu”, iar în 7.10.1983, prin Decretum incarnationis, a primit accesul în dieceza Basel prin episcopul dr. Otto Wüst.

După studii de specialitate la Facultatea de Teologie a Universității din Fribourg (Elveția), Adi a obținut diploma de Licentiat in Theologia cu lucrarea de diplomă *Scrisoare către o comunitate diaconică / Brief an eine diakonische Gemeinde*, funcționând din 1.09.1985 până la 30.09.1989 ca asistent la catedra pentru științe liturgice a Universității din Fribourg, la prof. dr. Jakob Baumgartner.

În 10.12.1986 i s-a conferit lui Adolf Fugel în S.U.A. titlul de *Doctor honoris causa în științe politice / Doctor of Political Science honoris causa*, Pacific Western University of California, Los Angeles, după ce în perioada 1981-1985 prezentase peste 40 de conferințe cu subiectul *Bolșevismul – Comunismul – Drepturile omului în blocul estic*, care au fost publicate în cartea sa *Christen unterm Roten Stern*, apărută în 1984 la editura Herder din Freiburg i. Br. (R.F.G.).

Din 1.07.1987 până la 30.09.1994, Adi a funcționat ca redactor-șef al ziarului “*Schweizerisches Katholisches Sonntagsblatt*” / *Foaia catolică elvețiană de duminică*, în care publicase 200 de coloane și o mulțime de articole. Concomitent a activat ca administrator parohial la Utzenstorf, în dieceza Basel.

După fondarea Asociației Fatima în 12.09.1988,

3 Adolf Fugel, *In die Zeit gesprochen. Ausgewählte Texte und Meinungen. Eine Relecture / Grăite în vremuri. Texte și opinii alese. O relectură*, Benedetto-Verlag, 2013, p. 17 și următoarele.

Adi activase până în anul 2005 și ca președinte al acestei asociații, după ce a fost numit, de către episcopul dr. Otto Wüst, responsabil religios al Apostolatului Mondial FATIMA din Elveția germanofonă.

Din 28.10.1988 până în 29.08.1991, Adi fusese membru fondator și primul președinte al Asociației Jurnalistice Catolice Elvețiene “Franz von Sales”, patronat de episcopul prof. dr. Eugenio Corecco, Lugano.

Deja în 1989 i s-a conferit din partea Uniunii Scriitorilor din R.F.G. titlul de “scriitor”, iar în 3.03.1989 a fost promovat ca *Sacrae Theologiae Doctor / Doctor în teologia sacră* (cu teza disertației *Doctrina și liturgia botezului la Huldrych Zwingli / Tauflehre und Taufliturgie bei Huldrych Zwingli*).

Tot în anul 1989, la 25 martie, a avut loc fondarea Asociației de Rugăcini “Rosariul viu al Elveției” / Gebetsgemeinschaft “Lebendiger Rosenkranz Schweiz” cu 6.000 de membri în R.F.G., Austria, Elveția și în Tirolul de Sud (Nordul Italiei), asociație aprobată de episcopul Kurt Koch, președintele *Conferinței Episcopale Elvețiene*.

Annual a fost publicată o circulară despre activitatea asociației.

După căderea Cortinei de Fier, Adi organizase între 1990 și 1995 transporturi de ajutoare în Albania, Lituania, România și Ungaria, predând orfelinatelor, parohiilor, școlilor, grădinițelor, ordinariatelor episcopale și seminarelor teologice bunuri de tot felul în valoare de peste un milion de franci elvețieni.

În plus, organizase între 1991 și 1993 transportul de colete cu un microbuz la domiciliul familiilor nevoiașe din România.

Sub denumirea de “Ajutoare pentru Europa de Est”, Adi finanțase un șofer și un camion de 7,5 t, transportând din două în două săptămâni bunuri de tot felul în diferite țări. Astfel a fost înființată în Albania stația de misiune într-una din cele mai sărace zone ale țării – Fushe-Arrez, în nord-estul Albaniei – care funcționează și în prezent, transformând buncărele (cazematele) în adăposturi utile.

La Kaunas, în Lituania, fusese adaptat un seminar teologic în așa fel încât activitatea de predare putea fi începută imediat. O coloană de 6 microbuze însoțită de un camion cu remorcă a transportat, trecând prin Germania și Polonia, în timp de 2 luni, materialele la Kaunas, unde au fost predate câteva microbuze și

camionul ordinariatului episcopal rămânându-le ca donație. De aici porneau alte ajutoare și în Estonia.

Ordinariatelor și parohiilor din România le-au fost înmânate peste 40 de camioane. Cu prețul obținut prin vânzarea acestor camioane în România, s-a finanțat în mare parte construcția noii biserici (în cinstea Sf. Theresia de Lisieux) la Ordorhei în Ardeal.

Adi adunase zilnic cu un microbuz tot felul de bunuri care erau duse la parohia sa, acolo fiind clasificate, aranjate și împachetate de doamnele parohiei în vederea transportului la destinațiile amintite.

Adi mărturisise că la destinație, în fiecare loc, oamenii au mulțumit pentru cele aduse, iar ochii copiilor străluceau pentru o pereche de pantofi, pentru cizmulițele sau îmbrăcămintea recepționate. La fel în casele de bătrâni, la aziluri etc., oamenii se bucurau de un costum sau alte lucruri luate în primire.

În ziua de 12.10.1996, domnul Adi Fugel a fost numit “canonic de onoare” al catedralei din Satu Mare, prin Monseniorul episcopal Paul Reizer, ca mulțumire pentru “*generoasele ajutoare acordate*”. Titlul a fost confirmat de episcopul dr. Kurt Koch în ziarul elvețian al conferinței episcopale elvețiene cu nr. 44/1996.

De la fondarea revistei trimestriale “*Curierul elvețian FATIMA*”, în 1.03.2000 și până în anul 2011, Adi funcționase ca redactor-șef al acestei publicații.

În decembrie 2002 a intervenit o nouă schimbare în viața lui Adi: mutarea la Aadorf, în cantonul Thurgau, unde se instalase pentru anii bătrâneții. Cu toate că în 1.04.2003 se pensionase din cauza bolii, nu-și încetase nicidecum activitatea, care fusese continuată pe diferite domenii: în 4.05.2005, episcopul Monsenior Eugen Schönberger i-a conferit lui Adolf Fugel *DECRETUM INCARDINATIONIS* al diecezei Satu Mare/România cu nr. P 73/2005, ceea ce însemnase pentru Adi o onoare deosebită din partea locului de baștină al părinților săi.

Luări de atitudine, luarea cuvântului și angajamentul pentru cei nedreptățiți rămăneau și pe mai departe idealurile preotului bănățean dr. teol., dr. h.c. Adolf Fugel. În data de 20.03.2005 a fost fondată editura sa „Benedetto” (cărți de specialitate, CD-uri, DVD-uri etc.), cu peste 100 de volume publicate de Adi, proprietarul și “unicul său angajat”, prelucrând manuscrisele și pregătindu-le

pentru tipar, recrutându-și autorii de la facultățile de teologie din toată Europa.

Astfel ne-am reîntâlnit de câteva ori la Viena, unde venea pentru a-și întâlni autorii.

Pentru activitatea multilaterală a Domniei Sale i s-a conferit din partea Vaticanului titlul de “Monsenior”.

Într-unul din ultimele sale volume, *In die Zeit gesprochen / Grăite în vremuri*, sunt redade texte și mărturisiri personale care se referă și la situația sa din România comunistă: “*Pentru cugetări, pentru lectura basmelor și pentru visuri era mult timp disponibil ... Umblam, copil fiind, prin vie, păzeam caprele la pășcut, dar nimeni nu m-a băgat în seamă în vederea câștigului unui ban*”.

În ultimii ani de viață, Adi s-a stabilit în sudul Budapestei, la Gyál, spre a fi mai aproape de patria sa mună, Banatul său iubit, unde fusese desconsiderat și batjocorit în timpul dictaturii comuniste, și noua sa patrie – Elveția.

Teama care l-a cuprins datorită legii seriale, văzându-și membrii familiei trecând în eternitate în jur de 70 de ani, îl va lovi și pe el, care avusese încă atâtea planuri și proiecte de îndeplinit. Iar zicala: “*De ceea ce ți-e frică nu scapi*” l-a ajuns din urmă, după boli grele, îndeplinindu-se în ziua de 11 aprilie 2019, la orele 4,30 la spitalul “Jahn Ferenc”, din Budapesta-Sud, închizându-și ochii, achitându-se de viața terestră pentru totdeauna.

Redarea rămășițelor terestre ale defunctului a avut loc în cimitirul din Gyál, după ceremonia de adio din biserica locală, celebrată de Monseniorul Eugen Schönberger, episcop de Satu Mare, și Monseniorul Martin Roos, episcopul emerit al diecezei Banat din Timișoara, laolaltă cu numeroși clerici din Banat, Ungaria, Germania și Elveția.

Casa din Gyál a defunctului a fost lăsată din partea Fundației “Fugel Alapítvány”, fondată de către însuși Adolf Fugel, Fraternității *Pius*, în care aceasta și-a instalat sediul din Ungaria.

E de regretat că acest mare și înflăcărat bănățean, care s-a interesat intens, decenii întregi, de conaționalii săi bănățeni, vânduți în Vest pentru devize grele de camarila fostului dictator, nu și-a găsit locul pentru somnul cel de veci în țărâna sa bănățeană, iubită și adorată atât de mult.

Valentin Bugariu

Rolul Bisericii românești din zona Deta la Marea Unire

Abstract: *The Great Union from 1st December 1918 was preceded by turmoil all over the country from beyond the Carpathians. It was the case of the villages of Deta County, where there was a national movement represented by local personalities such as dean and writer Mihail Gașpar, the choirs, the teachers and the priests who militated for freedom and unity with the Kingdom of Romania.*

Keywords: national movement, union, church.

Societatea bănățeană în veacul al XIX-lea și începutul celui următor a trăit în aceeași tihnă patriarhală consemnată de un scriitor cleric: „După ani de zile mi’au ramas intacte primele impresii, câmpiile netede ale frumosului colț de țară, a iubitului meu Banat, cu satul nașterii mele ascuns în dosul unei pădurice de băgrini, cu casele șiruite bine, cu coperișele cu mușchiu verde, scăldate în năpraznica căldură a verii. Pe undeva, pe de laturi, se scurg încet la vale valurile lenește, galbine ale Bârzăvei, aducând nisipul galbin tocmai din «codru» de la Bocșa. Prin urechi, pare că aud și acum sunând, accentul moale al graiului nostru bănățenesc, din gura oamenilor pururi veseli, pururi dispuși la cântece și veselii”¹.

Comunitatea satului constituia în fapt, una cu comunitatea bisericii. Tot satul era un sat de creștini, un sat structurat în jurul bisericii. Desigur că gradul de înscriere reală în viața bisericii era mult diferit de la un individ la altul, fără ca aceasta să afecteze însă condiția generală a comunității².

Construcția satului în jurul bisericii a dat acestuia dincolo de o trăire creștinească și instituția în care s-a vorbit și simțit românește. Un participant la Marea Unire, profesor de teologie a arătat însemnătatea

Bisericii pentru românii din Ardeal și Banat: „Pentru noi românii însă credința și Biserica ortodoxă a mai avut și o altă importanță. Biserica noastră nu numai că a condus pe străbunii noștri la mântuirea sufletelor făcându-i creștini buni, oameni evlavioși, morali și cu frica lui Dumnezeu, dar fără credința și Biserica ort. nici nu se poate închipui ființa noastră românească, nici nu s-ar fi putut forma individualitatea noastră națională specifică, deosebită de cea a altor neamuri”³.

Cu un astfel de scut, societatea românească a arătat continuitate și unitate de-a lungul veacurilor și în Transilvania și în Banat. Odată cu sfârșitul secolului al XIX-lea lupta națională a românilor din Imperiul Austro-Ungar s-a intensificat atât în arena politică, cât și în cea culturală.

La 26 aprilie 1881 s-au întrunit la Timișoara alegătorii români din comitatul Timiș. Cu acest prilej s-a întemeiat aici Partidul Național Român condus de protopopul Meletie Drăghici. Avocatul Pavel Rotariu, ginerele protopopului Drăghici, și redactorul „Luminătorului” a fost desemnat la 20 iunie 1881 pentru un loc de deputat pentru cercul Rittberg (Tormac). Pavel Rotariu a străbătut localitățile Sculea, Gătaia, Șoșdea etc., fiind bine primit cu însuflețire de sătenii români care și-au exprimat „cu satisfacțiune generală” adevărată adeziunea la programul Partidului Național Român. Cu această ocazie Pavel Rotariu a elogiât purtarea exemplară a locuitorilor din Șipet, Sculea etc., care au arătat „adevărată însuflețire pentru scopul național”. Cronologia județului Timiș menționează faptul că în 17 mai 1903 Partidul Social Democrat a organizat la Gătaia o mare întrunire populară⁴.

Social-democrații pe de altă parte au organizat mari întruniri publice începând din 1902. La Banloc pe 12 octombrie 1902 au participat peste 2.500 de țărani din localitățile Deta, Tolvădia, Toager, Birda, Ghilad, Cebza etc. Pe 9 noiembrie 1902 peste 4.500 de săteni români, germani, sârbi și de alte naționalități au fost prezenți la întrunirea politică din comuna Toager cu revendicări sociale și naționale. Frământările erau atât de mari încât în 1904 autoritatea austro-ungară a declarat stare de asediu în comitatele bănățene⁵.

* E-mail: bugariu_vali@yahoo.com

¹ Mihail Gașpar, *D’ale vieții*, vol. I, Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic și note de Valentin Bugariu, Editura Eubeea, Timișoara, 2008, p. 35.

² Costion Nicolescu, *Elemente de teologie țărănească*, Editura Vremea XXI, București, 2005, p. 30.

³ Nicolae Popovici, „Îndemnuri din trecut pentru zilele de astăzi”, în „Biserica și Școala”, nr. 20 / 1924. p. 3.

⁴ Valentin Bugariu, *Gătaia. Monografie*, Editura Sitech, Craiova, 2018, p. 63.

⁵ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat (1881-1918)*, Editura Antib, Timișoara, 1994, p. 170-171. (Se va

Un lider al Partidului Social Democrat a fost Iosif Jumanca. Născut la 23 decembrie 1893 la Folea a participat la Marea Unire fiind membru în Consiliul Național Român Central (1918), în Consiliul Dirigent din Sibiu (1918-1920) și deputat în Parlamentul României⁶.

Românii au candidat și la alegerile din ianuarie 1905 când Ioan Pepa și George Breban din cercurile Buziașului și Ciacovei au fost învinși. La alegerile din 1906 Partidul Național Român a avut candidați în toate cercurile electorale: Oravița, Bocșa, Lugoj, Sasca, Zorlențu Mare, Recaș, Ciacova, Moravița, Becicherecul Mic, Sănnicolau Mare, Făget și Caransebeș. Dr. George Breban și Vladimir Spătaru au fost candidații din cercurile Ciacovei și Moraviței care au grupat satele din zona Detei. De astă dată au fost aleși și românii Coriolan Brediceanu, Ștefan Petrovici, Aurel Novac și George Popovici reprezentând cercurile Banatului de Sud (Oravița și Bocșa, Zorlențu Mare, Sasca) și Lugoj. Candidații de la Ciacova și Moravița au fost învinși chiar dacă în localitatea Moravița conferința electorală a scos în evidență „însuflețirea poporului” și sprijinul deplin arătat programului Partidului Național⁷. În alegerile din 1910 au candidat la cercurile Moravița, Caius Brediceanu și Rittberg, Ioan Erdeli.

Presa a consemnat o adevărată sărbătoare: Convoie de căruțe împodobite cu drapele tricolore și ramuri de stejar, grupuri formate din zeci de sate de călăreți, însoțeau candidații români, străbăteau localitate după localitate, și ele împodobite de sărbătoare, zădărniceau măsurile de intimidare luate de autoritățile locale. Coriolan Brediceanu, însoțit din sat în sat de călăreți în costume naționale „binecuvântat de preoți și învățători, trece ca un rege din comună în comună, iar când vorbește poporului cum numai dânsul știe a vorbi, dulce, la inimă și suflet, văile Carașului răsună de ecoul miilor de strigăte” și de melodia imnului „Deșteaptă-te române”⁸.

În anul 1907 contele Albert Apponyi a elaborat un proiect de lege prin care se urmărea șicanarea școlilor confesionale românești, germane, slovace și sârbe având ca finalitate accelerarea procesului de

prescurta în continuare *Mișcarea națională*).

6 Ioan Sălván, *Parohia Folea. Istorie și artă bisericească* (manuscris), 2018, p. 9.

7 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională...*, p. 178.

8 Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 178.

maghiarizare. În această luptă pentru limbă și școală românească a intrat și Mihail Gașpar. Născut în 12 ianuarie 1881, la Gătaia, a fost cu începere din 1903 diacon al bisericii ortodoxe din Lugoj până în 1911 când a fost ales protopop la Bocșa Montană.

La Lugoj, Mihail Gașpar s-a pus în apărarea cauzei naționale atât ca redactor (colaborator intern) al „Drapelului”, cât și ca secretar al Reuniunii de Cânt și fond teatral din localitate.

Diaconul Gașpar a fost condamnat la închisoare pentru publicarea a două articole. Primul „Ne trebuiesc fapte” reprezintă o istorie critică a poporului român, în comparație cu gloria de odinioară a înaintașilor: „Timpul în care trăim cere de la popor, care ține la viață – fapte! Să dezbrăcăm rugina ce pare că ne-a amortit membrele, atât de temute în trecut. Să ne aducem aminte că fără jerfe nu se poate nimic, iar jerfele se aduc numai prin fapte. [...] Fapte dar și nu vaete, și atunci [...] se va ști cu cine stau de vorbă, ce va veni nu va afla gata, vor ști că Horia bea, Horia plătește”. Al doilea articol, „Care-i ținta?” vizează procesul de maghiarizare prin limbă și școală: „Scopul este: totul să fie maghiar, oameni, animale, pământ, apă, aer, pâne, îmbrăcăminte, minte, suflet, – cu un cuvânt tot și toate. Dar deoarece păsărilor nu le poate porunci să cânte „Jaj de hunazut a nemet”, nici animalelor să latre, să urle, să zbiere în limba maghiară, a gândit una și bună și și-a zis: Dacă nu pot să poruncească regnului animal, este aici regnul omenesc foarte împetriștat, acestuia îi voi porunci și-l voi sili să se supună. [...] Nu, limba maghiară nu se poate impune în afară de oficii, din simplul motiv, că nu se poate. Cine vrea, o învață și de bună voie, cine nu, n-o învață nici cu toate proiectele lui Berzeviczy. [...] Partea a doua din ținta proiectului este impunerea culturii maghiare. [...] Noi aici în Ungaria trăim de un mileniu la un loc cu maghiarii și în răstimpul acesta uriaș, nicio fibră de cultură „echt” maghiară nu s-a lipit de noi! Și oare pentru ce? [...] Pentru că noi românii am avut o cultură națională, românească în toate timpurile – bună, rea, slabă, mică, cum a fost, dar a fost a noastră și fiindcă alta mai bună în jurul nostru n-am aflat, am ținut la dânsa cu tărie. [...] În cartea vieții este scris că: românul va trăi și nicio putere în lume nu va putea înfăptui contrariul. Sus să avem inimile!”⁹.

9 Valentin Bugariu, *Protopopul Mihail Gașpar. Studiu*

Pentru aceste articole a fost intentat un proces în urma căruia împreună cu Mihail Gașpar condamnat la 10 luni de închisoare au mai fost întemnițați alți doi redactori ai „Dreapelului”, Cornel Jurca și Ștefan Petrovici. Detenția a fost executată la Seghedin: „Ajuns la Seghedin pe la ora 8 dimineață mi-am asigurat o birjă și coborîi bagajul, o coșară cât minunea cu care pleacă lumea la băi vara. Luasem cu mine albiturile trebuincioase și o întreagă bibliotecă. Era doar vorba de 10 luni de zile.

Cum eram însă alterat sufletește am uitat să dau birjarului adresa. Cam pe la mijlocul drumului îmi adusei aminte că birjarul a pornit-o cu mine așa în neștire. Dau să-l opresc să-i zic: Stai prietene, să-ți spui unde să mă duci. Ungurul mă privește cu coada ochiului și făcând un gest larg cu mâna în care ținea biciul îmi răspunde: – Las’ părinte, când vine un popă valah cu așa un cufăr mare la Seghedin ăla numai la temniță poate să meargă!

O clipă rămăsei cu gura căscată în fața acestei profunde înțelegeri a chestiei naționale. Pe urmă, confirmai lucrul iar ungurul încheie scurtul dialog cu cuvintele: Apoi ce-ți spuneam eu? Nu’s eu copil de ieri alaltăieri, am dus eu și pe ai cu „memorandum”. Așa zău! [...].

Celula avea o lungime de 4 pași și lățime de doi. Un pat, un scaun, un cuier, un dulap, o scuipitoare și o masă formau mobilierul. [...] Așa mi-a fost intrarea în temnița din Seghedin în anul mântuirii 1907 ziua întâi din luna februarie”¹⁰.

La Budapesta a fost întemnițat un alt luptător național, pictorul Filip Matei (1853-1940). Pictorul a urmat școala confesională românească la Șemlacu Mare începând cu 1866. A rămas atașat de această zonă a Detei unde a pictat atât înainte de 1918 la bisericile ortodoxe din Banloc, în două rânduri 1869 și 1877, Voiteg (1910), Percosova și capela unită din Ghilad (1913), cât și după Unire la Birda (1925), Gătaia (1926) și Șemlacu Mare (1936). La închisoare Filip Matei l-a învățat pe Aurel Novac un cântec interpretat de acesta la București în 1906: „Până când

frate ardelene,/Să te lupti tot cu nevoi –/Până când o bănațene,/Râde-or, râde-or ungerii de noi?/.../Frați români scăpați moșia,/Faceți toți piept bărbătesc – / Reîntocmiți iar România / Măriți, măriți neamul românesc./.../S-arătăm în lumea toată/Că românul n-o pierit/El în vorbă și în faptă/Este, este vrednic de trăit./Că nici timpurile grele,/Nici maghiarul cel păgân –/N-a curmat zilele mele,/Căci am, căci am fost și sunt român!”¹¹.

Filip Matei a reprezentat Astra din Bocșa la Marea Unire din Alba Iulia. La reîntoarcere acasă a adus cu sine poezia *I Decembrie 1918*: „...De la Tisa pân’ la Nistru/Una este glasul nostru/O frenetică strigare/Ura, România Mare!/Mureș, Mureș apă lină /Nu mai curgi tu’n țară străină/Că izvorul tău răsare/ Azi în România Mare!/Și te-ntorci la Seghedin/Loc de’amar și de suspin/Ș’apoi pleci îngândurat/Cu apa Tisei amestecat/Și cu Dunărea bătrână/Vă luați cu toții de mână / Pân’la Marea Neagră leagă / Dorule, aleargă, aleargă! / Și cu apa Nistrului / Faceți semn hotarului/Unei țări mândre sub soare/Ura, România Mare!”¹².

Un mijloc de luptă pentru Unire l-a reprezentat cultura. Presa și cântecul au însoțit și îmbărbătat pe români în cadrul mișcării naționale. Reuniuni de Cântări și Citire au ființat în aproape toate satele bănațene.

Corurile de plugari din Cebza și Ciacova, în 1882-1885 au organizat mai multe concerte apreciate în „Luminătorul”. Corurile au cântat „Steaua României” și „Cântecul gintei române”¹³.

În sprijinul românilor au activat periodicele „Luminătorul” din Timișoara (1880-1894) și „Drapelul” din Lugoj (1901-1920). Un rol deosebit în lupta pentru Unire l-a reprezentat Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA). Despărțământul Vârșeț (1900-1918) a cuprins și localitățile Deta, Berecuța, Birda, Gătaia, Sîngeorge, Șemlacu Mre, Șemlacu Mic, Percosova, Butin, Sculea și Banloc. În anii următori adunări generale au avut loc la Deta și Gătaia.

monografic, Editura Eurostampa, Timișoara, 2007, p. 83-84. (Se va prescurta în continuare *Protopopol Mihail Gașpar*...).

10 Mihail Gașpar, „Cum am intrat în temniță. Amintiri din viața de gazetar”, în „Răsunetul”, nr. 5/1918, p. 3; Cf și Vasile Râmneanțu, Lucian Ciucurel, *Istoricul gazetei „Cuvântul Satelor” (scris de Ion Ciucurel)*, Editura Mirton, Timișoara, 2005, p. 40.

11 Valentin Bugariu, *Pictorul Filip Matei. Întregiri biografice și artistice*, Editura Tiparnița, Arad, 2017, p. 15-16. (Se va prescurta în continuare *Pictorul Filip Matei*...).

12 Valentin Bugariu, *Pictorul Filip Matei*..., p. 17-18.

13 Ioan Mureșan, *Istoriografia românească din Banat și realizarea unității politico-statale (1790-1918)*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2007, p. 110.

Adunarea generală de la Gătaia din 8 octombrie 1911 l-a ales pe Traian Oprea în fruntea Despărțământului. Din comitetul cercual au făcut parte preotul Gheorghe Suci. Adunarea s-a bucurat de o participare numeroasă, alături de localnici au venit să asculte mesajul Asociațiunii și sătenii din localitățile învecinate: „Clopodia, Ferendia, Șemlacu Mare, Percosova și Gherteniş. În 1913 Despărțământul a avut o bibliotecă populară în fiecare din cele 24 de agenturi: Gătaia cu 88 volume, Șemlacu Mare cu 60 de volume, Percosova cu 60 de volume¹⁴.

În cadrul Astei se țineau conferințe, unele cu teme practice cum au fost cele ale lui Patrachie Rămneanțu, „Problemele Asociațiunii. Despre asigurări” la Șemlacu Mare în fața a 60 de participanți și la Gătaia, aceeași conferință la 120 de oameni. Popularizarea literaturii române a fost realizată de Mihail Gașpar: „La Lugoj era adesea invitatul seratelor literare ale tineretului, ținute în unele luni ale anului, săptămânal sau din două în două săptămâni, conferințele sale alternând cu cele ale lui Valeriu Braniște. Într-o sâmbătă din luna decembrie a anului 1909, Gașpar a vorbit tineretului despre poetul Bucovinei, G. Rotică Rotariu. Conferențiarul a început cu o introducere consacrată curentului poporanist, pentru ca apoi să zăbovească mai mult în literatura română din Bucovina, cu referire specială la G. Rotică Rotariu. Citările din versurile autorului, ne informează o cronică a timpului, au impresionat adânc publicul asistent, versurile fiind de o duioșie „fascinătoare”. Următoarea serată literară, același conferențiar a dedicat-o piesei lui Delavrancea, *Apus de Soare*, care tocmai atunci se juca cu mult succes pe scena Teatrului Național din București. Oratorul, înzestrat cu deosebit dar al descrierii, a vorbit ușor, plăcut și precis. Piesa a fost analizată amănunțit, aproape scenă cu scenă, oferindu-i-se astfel publicului prilejul să-și formeze o imagine cuprinzătoare asupra ei”¹⁵.

Fie că au sprijinit în campaniile electorale pe candidații români, fie că au publicat, citit sau

14 Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică „Astra” în Banat (1896-1948)*, Editura Învierii, Timișoara, 2009, p. 176; 179; 183. (Se va prescurta în continuare *Societate, cultură și politică „Astra”*...).

15 Dumitru Tomoni, *Societate, cultură și politică „Astra”*..., p. 185-186; Valentin Bugariu, *Protopopol Mihail Gașpar*..., p. 88-89.

interpretat texte care amitesc de originea comună a românilor sau uneori fără vreun motiv, clerici și credincioși, intelectuali și țărani au fost întemnițați, unii chiar deportați de autoritățile austro-ungare. În rândul celor întemnițați amintim câțiva:

1. Preotul Liviu Radu din Macedonia a fost denunțat de notarul Müller, ca fiind un element indezirabil naționalist, a fost deferit instanței, târât prin tribunal, maltratat cu cruzime încât moare înainte de pronunțarea sentinței¹⁶.

2. Țăranul Filip Șoșdean din Obad. A fost condamnat de tribunalul militar din Timișoara la 6 luni de închisoare pentru că a pronunțat în public că aici va fi „România”¹⁷.

3. Preotul Ioan Mitar din Opațița a fost arestat în 1914 după izbucnirea războiului pentru ținuta sa românească, dar a fost eliberat neputându-se dovedi nimic împotriva lui¹⁸.

4. Preotul Aurel Maghețiu din Toager a fost denunțat de notarul Feszling pentru „intenționată trădare de patrie, în urma căreia, după achitarea din partea Tribunalului, Curia regală l-a condamnat la 4 ani de temniță; din această pedeapsă a făcut 2 ani și 2 luni în temnițele din Seghedin și cea din Vaț”¹⁹.

Au fost și români deportați de autoritățile austro-ungare în lagăre: Țăranul Ioan Gădeanu din Cebza, Trifu Jivoiu din Obad internat la Șopron, acuzat de spionaj în favoarea României. Din Gătaia a suferit învățătorul confesional Dumitru Bulgea, iar din Jebel avocatul Vichentie Pop și comercianții Iovan Șuboni și Nicolae Iacobescu. Învățătorul Andrei Mureșan din Pădureni, preotul Iuliu Nedici, învățătorul Pavel Maroeviciu, țărani Nicolae Crai, Vasile Opriș, Iosif Mărgan, Trifu Jula din Percosova, țăranul Patrachie Miloș din Șemlacu Mare și proprietarul Gligor Chindea au avut aceeași soartă²⁰.

16 Ioan Traia, Cornel Bercea, Viorel Jiva, *Macedonia. Un sat cu nume și oameni de renume*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006, p. 60.

17 Ioan Traia, Ioan Doț, Teofil Gh. Subu, *Contribuții la Monografia localității Obad. Județul Timiș*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2012, p. 60.

18 Dan N. Buruleanu, Ioan Traia, *Deta. Album monografic*, Editura Solness, Timișoara, 2012, p. 61.

19 Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, Tipografia Mückstein, Sânnicolau Mare, 1934, p. 124.

20 Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1992, p. 81-83. (Se va prescurta în

În cadrul deportațiilor o figură distinctă a fost cea a învățătorului martir Atanasie Conciatu, ucis de armata austro-ungară în 4 noiembrie 1918. Dascălul Conciatu s-a născut la 27 ianuarie 1885 în Tolvădia (azi Livezile). A urmat Preparandia la Arad și teologia la Caransebeș. A funcționat ca învățător la Tolvădia și Percosova. În anul 1916 a fost condamnat și internat la Wiperd, comitatul Sopron. În toamna anului 1918 notarul din Denta, Ungér Pál, a adunat populația comunei spre a o convinge să semneze o declarație prin care să ceară rămânerea sub ocupație maghiară. Preotul Atanasie Conciatu, reîntors la Denta, a determinat hotărârea unanimă a românilor, care au respins cu fermitate alternativa propusă de notar. Din mijlocul mulțimii adunate în fața primăriei s-a auzit glasul preotului ortodox român care scanda: „Trăiască România Mare”, pân-la Tisa-i România!”. A. Conciatu i-a organizat pe români într-o formă primară de „gardă națională” care a preluat conducerea comunei, înlăturând administrația maghiară locală. Masele răzvrătite au pătruns în postul de jandarmi, au preluat puștile, au ocupat primăria, de unde au scos registrele impozitelor și alte documente și le-au dat foc. Seara țărani au pătruns în moara din localitate, unde au împărțit făina și grânelor depozitate. Notarul maghiar a fugit din localitate. În ziua de 5 noiembrie s-a apropiat de Denta un tren cu două detașamente de soldați unguri comandate de trei ofițeri²¹. Pe treptele Primăriei au fost uciși noaptea învățătorul Conciatu și patru țărani: Ștefan Avram, Nicolae Șoșdean, Simion Trifu și Antonie Jurca²². Acestora le-au urmat alți 7 răzvrățiți uciși în zilele ce au venit.

Unii luptători pentru cauza națională au fost puși sub pază politică cu domiciliu forțat: țăranul Ioan Uzun din Ciacova, preoții Petru Olde și Virgil Pop (Clopodia), Gheorghe Pascu (Gherman), Dimitrie Țieranu, dr. Ioan Roșiu (Ghilad), Vasile Trebențiu (Petroman), avocatul dr. Ioan Demian, funcționarul Mita Minda (Deta), învățătorul Petru Arnăutu, țăranul Dănilă Creguț (Pădureni) și țăranii Petru Șuța și Constantin Ivașcu din Percosova²³.

continuare *Banatul și Marea Unire...*

21 Cornel Vițan, *Monografia comunei Livezile*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2016, p. 189.

22 Vasile Tcaciuc, *Voitegul pășind prin istorie*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011, p. 103.

23 Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire...*, p. 84-85.

La începutul lunii octombrie 1918, Comitetul executiv al Partidului Național Român s-a reunit sub președenția lui Teodor Mihali la Oradea. Din partea Banatului a fost prezent protopopul dr. George Popovici al Lugojului. Acum s-a redactat și votat varianta finală a unei declarații prin care românii transilvăneni și bănățeni au cerut dreptul de autodeterminare negând reprezentarea de către Guvernul maghiar. Declarația a fost citită în parlamentul maghiar în ședința din 18 octombrie 1918 de către Alexandru Vaida-Voievod²⁴. Al doilea pas l-a făcut Consiliul Național Central din Arad care a propus înființarea în orașe și sate a Consiliilor Naționale și a Gărzilor Naționale pentru apărarea localităților.

În 31 octombrie 1918 a fost ucis contele István Tisza, iar Ungaria s-a declarat Republică. La Timișoara avocatul dr. Otto Roth a proclamat Republica Bănățeană, care mai apoi să fie atașată Ungariei. Fruntașii români conduși de Dr. Aurel Cosma au alcătuit Consiliul Militar Central care s-a solidarizat cu Consiliul Național Român de la Arad.

Urmând propunerii venite de la Arad și în localitățile din zona Deta au luat naștere Consilii Naționale care au administrat comunele și Gărzi Naționale cu specificul fiecărei localități.

Până la 7 noiembrie 1918, după aprecierea lui Valeriu Braniște au fost instaurate Consilii Naționale românești în 40 de localități mai însemnate²⁵. Consiliul Național Român de la Banloc a luat naștere în noiembrie 1918 cu vărsare de sânge. Mulțimea pașnică a fost atacată de un grup de jandarmi maghiari care au ucis trei oameni și au rănit pe alții. Între președinții acestor Consilii și comandanți ai Gărzilor sunt menționați preotul Gheorghe Pascu din Gherman și învățătorul Alexandru Țieranu din Voiteg. S-au format gărzi mixte româno-sârbă în Ciacova, româno-germano-slovacă în Clopodia și româno-maghiară la Gătaia²⁶.

Atmosfera a fost una de sărbătoare națională cu adunări populare, în școli sau cel mai adesea sub cerul liber, cu participarea a sute și chiar mii de oameni din multe localități. Drapelele tricolore

24 Daniel Alic, *Biserica românească din Banat și Marea Unire*, Editura Partoș, Timișoara, 2018, p. 5.

25 Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire...*, p. 38.

26 Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *op. cit.*, p. 47; 53-55.

românești arborate pe clădirile publice sau purtate de mulțimile entuziaste pe străzile satelor, înlăturarea emblemelor și inscripțiilor maghiare de la instituții, intonarea imnului național, depunerea jurământului de credință față de Consiliul Național Român Central, confereau solemnităților o semnificație aparte. În ziua alegerilor deputaților pentru Alba Iulia prezența a fost nemaîntâlnită. Președintele adunării electorale din Gătaia sublinează faptul că „s-au prezentat un număr însemnat de alegători și popor mult” din comunele Sculea, Birda, Șoșdea, Berecuța, Cerna etc²⁷.

Fiecare astfel de adunare electorală a eliberat un „Credențional” care asigură deputatului ales posibilitatea de a participa la Alba Iulia. În adunarea de la Gătaia s-a emis următorul act de confirmare:

„Credențional

După ce Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania a convocat Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia pe ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918 și a ordonat, ca la Adunarea Națională să ia parte câte 5 delegați ai cercurilor locuite de români, poporul și alegătorii români ai cercului Rittberg – comitatul Timiș – s-au adunat în comuna Gătaia în ziua de 15 / 28 noiembrie 1918 și au ales de reprezentanți (delegați) ai săi pe: Dr. Nicolae Popovici, paroh în Gătaia, Damaschin Marian, profesor în Deta, Ioan Mițariu, paroh în Opațița, Ioan Ciucurel, econom în Șoșdea și Pamfilie Jurcovici, econom în Ghertenis.

Deci numiții sunt poftiți și împuterniciți a reprezenta cercul acesta la Adunarea Națională, ce se va ținea la Alba Iulia în 18 noiembrie v[echi], 1 dec[embrie] n[ou] a. c. pentru care scop acest credențional s-a compus în cinci exemplare, dintre care cel prezent se predă dlui delegat Damaschin Marian, profesor în Deta.

Gătaia, la 15/28 noiembrie 1918

Dr. Nicolae Popovici,
președintele cercului electoral

Petru Bohariu,
bărbat de încredere din
Șoșdea

Petru Bohariu,
notarul actului electoral

²⁷ Ibidem, p. 45; 63.

Zaharie George,
Augustin Nedilțiu,
bărbați de încredere
din Berecuța

Ioan Mărgineanțu,
Iosif Petruți,
bărbați de încredere
din Birda

C. Baia,
bărbat de încredere
din Șemlacu Mare²⁸.

Din zona Deta au fost aleși deputați cu Credențional: Alexandru Crâsta, Laurean Crâsta, Gheorghe Treta (Cebza), Augustin Ghilezan (Ciacova), Damaschin Marian (Deta), George Nicolescu, Nicolae Pescariu și Ioan Roșiu (Ghilad), Trifon Cocora (Partoș), Mihail Jivanca (Petroman), Avram Ciocoiu (Vucova), Alexandru Țieran (Voiteg). Alături de acești deputați au participat fără Credențional mai mulți români: Zaharia Gheorghe și Augustin Nefițiu (Berecuța), Ioan Mărgineanțu și George Ciorba din Birda. Părintele Mărgineanțu l-a avut pe fiul său, preotul Tiberiu Mărgineanțu de la Cercul Timișoara III la Alba Iulia, George Zaharie (Mănăstire), Iuliu Coste, Patrachie Crișciu, Constantin Diminescu, Plotogel Enciulescu, Ion Gruiescu, Mihail Jivanca, Iuliu Luchici, Virgil Lugojan, Nicolae Miclăescu (Ciacova), Vasile Stoica (Denta), Pavel Rămneanțu (Ferendia), Nicolae Crăciunescu, Ion Mustețiu (Folea), Nicolae Iacobescu (Jebel), Ioan Coșariu (Tolvădia), Aurel Miloș (Macedonia), Cornel Popescu (Opațița), Petru Bojin (Pădureni), Iova Drăgălina, Ștefan Popoviciu, Iosif Minda, Petru Blăglina (Petroman), Ilie Broșteanu (Sculea), Simion Popovici (Șipet), Ioan Iacob, Dănilă Botică (Tolvădia), Alexandru Marta, Nicolae Popovici din Voiteg²⁹.

La Alba Iulia a fost prezent și fiul Gătaii, Mihail Gașpar, protopop în Bocșa Montană.

Armata sârbă ocupă în 15 noiembrie Timișoara și până în 1919 Serbia administrează militar Banatul.

²⁸ Ibidem, p. 126.

²⁹ Ibidem, p. 144-145; 147-148; 150; 152; 154-155; 157; Bogdan Enășel, *Monografia comunei Birda*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2008, p. 26; Dan N. Buruleanu, Ioan Traia, *Deta. Album monografic*, Editura Solness, Timișoara, 2012, p. 61; Cornel Vițan, *Monografia comunei Livezile*, p. 80; Aurel Cosma, „Biserica Ortodoxă Română din Banat și Unirea de la Alba Iulia”, în vol. *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire*, vol. I, Editura Basilica, București, 2018, p. 68.

Daniela Curelea, Dragoș Curelea

Contribuții privind monitorizarea, anchetarea și detenția profesorului albaiulian Eugen Hulea între 1946-1954

Abstract: *A major representative of the Romanian elite of Alba Iulia, Eugen Hulea was a teacher of history, a schoolmaster, a school inspector, a researcher and a museographer. He became known as early as the 1918 Great Union as a servant of school, culture and Astra member. A teacher of history in Aiud (1922-1925), Brașov (1926-1932) and Alba Iulia (1932-1947), he was arrested and imprisoned. Starting with April 1947, he was interrogated for political reasons (he had been a member of the National Peasants Party from 1926, when he was a teacher in Brașov, to 1947, when this traditional and valuable party was abolished) for several months. Between 1952 and 1954 he was arrested again, experiencing the prisons of the new political regime of Romania. According to his files, he was a subject of a criminal investigation, monitored by the surveillance department of the Alba Securitate and then imprisoned in the penitentiaries of Alba Police, Sibiu Police, Deva and Sibiu Securitate, the labour camps of Pitești, Ghencea-București, Capul Midia and Onești. He was released from Onești prison on 25 April 1954. He returned to Alba Iulia and worked as a post office clerk, a librarian at a vocational school library and then a museographer at the Regional Union Museum, where he was in charge with the section dedicated to the Great Union. He was also a member of the scientific council of the museum and the Society of Historical Sciences of Romania.*

Keywords: Eugen Hulea, Aiud, Brașov, Alba Iulia, high school, Astra of Alba

* E-mail: c_drg@yahoo.com

Unele localități din zonă, spre exemplu Gaiu Mic au fost pur și simplu blocate de trupe sârbești pentru a zădărnici plecarea spre Alba Iulia. Au fost arestate diverse delegații: cea a Ciacovei în Gara din Timișoara, cea a Tolvădiei și Petromanului nu au mai ajuns la Alba Iulia³⁰.

Suferințe au avut și unii dintre participanții de la Alba-Iulia. Presa dezvăluie brutalizarea preotului Ioan Mărgineanțu din Birda care în timpul ocupației sârbești a suferit 37 de zile de închisoare la Vârșeț, apoi a trebuit să se refugieze cu întreaga familie compusă din soție și opt copii. La reîntoarcere în Birda, din porunca judeului Gherhard „a fost somat să nu intre, ci să părăsească satul, căci «aici nu e România Mare!»” apoi bătuți cu lovituri de ciomag³¹.

Între cei 212 de membrii ai Marelui Sfat Național Român a fost și preotul dr. Ioan Roșiu din Ghilad.

La 3 august 1919 armata română a intrat în Timișoara și a pus începutul administrației românești. Acum a luat naștere județul Timiș-Torontal cu 11 plăși. Pentru zona Deta amintim: Buziaș, Ciacova, Deta și Gătaia la care au fost arondate satele din zonă.

Comunitatea sătească din Banat așezată la streașina bisericii a găsit în preot și învățător luptători pentru cauza națională. Au fost animați în lupta politică și culturală tocmai de siguranța dată de așezarea lor din vremuri bătrâne în acest ținut dintre Dunăre și Mureș. Chiar persecutați ei au mers până la ultimul act al Unirii rămânând fideli Consiliului Național Român Central. Zona cercetată a dat două personalități în lupta națională: protopopul și scriitorul Mihail Gașpar și dascălul martir Atanasie Conciatu. Și cu acest prilej bănățenii s-au dovedit dechizători de drum în lupta pentru libertate și unitate națională. Începute în Banat, mișcările s-au răspândit cu repeziciune în toată Transilvania³².

30 Ioan Munteanu, *Mișcarea națională...*, p. 254-255; Cornel Vițan, *Monografia comunei Livezile*, p. 80; Ioan Traia, Viorel Jiva, Cornel Bercea, *Petroman, adevărat sat bănățean*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2008, p. 52.

31 ***, „Un preot brutalizat”, în „Banatul”, 20 iulie 1919, p. 4.

32 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Intreptinderea Poligrafică Cluj, Cluj-Napoca, 1968, p. 347.

În perioada imediat următoare preluării puterii în România și a controlului sistemului administrativ din țara noastră, regimul comunist a inițiat și pus în aplicare eficient un demers amplu prin care s-a urmărit

Profesorul de istorie Eugen Hulea, director de liceu în Alba Iulia (1932-1938).

comunizarea țării, a instituțiilor centrale și locale, a justiției, a educației, a armatei, urmărindu-se în mod obsesiv ideea doctrinară a formării omului nou, socialist, sub influența propagandei făcute de către Uniunea Sovietică și a oamenilor săi în România. Procesul de comunizare a țării și de formare a unui nou tip de cetățean a avut loc pe două ample direcții: prima, a urmărit implementarea unui sistem ideologic și de politizare a învățământului românesc (în felul acesta regimul comunist a putut efectiv să contribuie la formarea omului nou prin demersuri de natură ideologică și formativ-doctrinară), iar a doua a vizat racolarea, atragerea, motivare, atât a tinerilor, cât și a maturilor în rândurile membrilor de partid, fiind urmărită în mod tenace și eliminarea celorlalte partide considerate burgheze din viața socială și politică a românilor¹.

Imediat după ce Partidul Comunist Român a fost recunoscut pe scena politică din țara noastră, ca urmare a cooptării unora dintre membrii săi în guvernele României care s-au succedat după evenimentele de la 23 august 1944, acesta a trecut la aplicarea unui program care urmărea, printre altele înlocuirea societății burgheze, a economiei de piață liberă, a regimului politic pluripartid și democratic, specifice lumii libere și statelor organizate pe principii democratice, care avea deja în România un secol de existență cu o formulă nouă de organizare a statului,

¹ Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Editura All, 2005, p. 324-331; Cristina Anisescu, Mirela Matiu, *Agentura fostei Securități 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, în *Analele Sighet, Anii 1973-1989*, Fundația Academia Civică, 1999, p. 350-358.

a societății umane, a instituțiilor centrale și locale, supuse, de altfel, controlului politic, și economiei românești după modelul planificat și centralizat care a fost promovat în acea epocă de către conducerea de partid și de stat din Uniunea Sovietică².

Politizarea a României s-a făcut pe față și a cuprins un arsenal divers de metode și strategii care au fost folosite de organele de partid, dar și de ofițerii și subofițerii care au activat în fosta poliție politică din această țară, cu deosebire în perioada de început a comunizării sale între 1947/1948-1959/1960. În arsenalul utilizat de către noua putere s-au folosit promisiunile de promovare, amenințările cu retrogradarea în funcție sau în trepte salariale, eliminarea din serviciu și pierderea statutului social deja deținut, marginalizarea la locul de muncă sau în comunitate, șantajul, trecerea la munca de jos, dar și altele. În mod evident, toate aceste mecanisme utilizate în relația noii puteri cu cetățenii români s-au raportat, mai degrabă, la atitudinea și colaborarea, ori din contră, a aceluia care era vizat, monitorizat și suspus detenției de către noile autorități din România pentru motive și delict de ordin politic, iar nu penal.

Între acestea, reținem ca principale motive, deținerea de cărți pe care noua putere din România le-a pus la index, considerându-le periculoase, iar ca atare interzicându-le, discuții purtate cu apropiații, în care cel vizat exprima puncte de vedere dușmănoase la adresa noii puteri, participarea în structurile locale și județene de conducere ale fostelor partide politice, considerate „burgheze și reacționare”, Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Social-Democrat și implicarea în viața politică și în propaganda de partid. De asemenea, apărea ca motiv, în mod constant și parcă atât de obsesiv vina de „subminare a puterii de stat”, care era atribuită în seama celor urmăriți. Printre modalitățile de racolare a cetățenilor la noua structură politică din România notăm folosirea frecventă a șantajului cu eliberarea din funcție, destituirea, dezvăluirea promiscuității celui vizat, mutarea disciplinară într-o altă localitate dintr-o altă regiune a țării,

² Jean François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 41-42; Liviu Petre Nițu, *Politica de anihilare a adversarilor politici în România anilor 1947-1950*, în C.N.S.A.S., *Arhivele Securității*, (Coord.: Silviu B. Moldovan), Vol. 4, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 436.

retrogradarea profesională, pensionarea forțată, sau chiar arestul din motive induse³.

În studiu pe care urmăm al prezenta în mod succint cititorului, ne vom rezuma a vă prezenta care a fost viața profesorului Eugen Hulea (n: 18 septembrie 1899 în Galda de Jos – d: 1982 în Alba Iulia) din Alba Iulia, între monitorizarea atentă, anchetă, condamnare și detenția pe care a executat-o în penitenciarele din Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia, Onești, vreme de 619 zile⁴. Odată cu preluarea puterii politice din România au fost întreprinse măsuri de epurare a sistemului educațional din țara noastră de elementele vechiului regim burghez⁵, iar unul, dintre multele aceste cazuri este și cel al emeritului profesor și cercetător albaiulian Eugen Hulea, care a intrat în atenția poliției politice din România începând din anii 1946-1947⁶.

În nota citată, se remarcă de către prim chestorul Gh. Cuteanu că intelectualul albaiulian E. Hulea, care a activat atât didactic în Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, cât și în structura județeană a Astei din Alba Iulia și în cea politică a Partidului Național Țărănesc, facțiunea Iuliu Maniu, desfășurând activitate de partid și de propagandă în mediul rural și urban albaiulian. Același prim chestor, care se pare că îl cunoștea pe profesorul E. Hulea încă din perioada precedentă, nota: că a participat la activități

3 Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite*, București, Editura Albatros, 2000, pp. 91-92; Cristian Troncotă, *Practici și mentalități în activitatea aparatului de Securitate din România 1948-1965*, în *Arhiva totalitarismului*, nr. 1-2, 2000, pp. 78-84; Idem, *Duplicitarii*, București, Editura Elion, 2014, p. 45.

4 Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite*, București, Editura Albatros, 2000, pp. 91-92; Cristian Troncotă, *Practici și mentalități în activitatea aparatului de Securitate din România 1948-1965*, în *Arhiva totalitarismului*, nr. 1-2, 2000, pp. 78-84; Idem, *Duplicitarii*, București, Editura Elion, 2014, p. 45.

5 Claudiu Secașiu, *Preliminarii ale asaltului final asupra PNT. Contribuția organelor de informații 1945-1947*, în *Anul 1947. Căderea Cortinei*, București, Fundația Academia Civică, 1997, pp. 539-540.

6 Consiliul Național pentru Studierea Arhivei Securității, (în continuare se va cita: C.N.S.A.S.), Fond Penal, dosar nr. 72.696, f. 35; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astei” (1918-1948)*, în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, anul XXXI, 1994, p. 489-490. Notăm că a intrat în monitorizarea și fiilarea organelor de Siguranță încă din 1946, pentru ca mai apoi să fie monitorizat, filat, anchetat, arestat și în detenția organelor Securității Poporului după anul 1952.

culturale, remarcându-se ca bun orator care însuflețea participanții, la demersuri ale liceului desfășurate în plan extrașcolar fiind apreciat, lăudat, chiar urmat de către elevii la care preda obiectul de învățământ/materia Istorie, dar și ca membru în comitetul județean de partid al național-țărăniștilor din Alba⁷.

Nota informativă reține și că a criticat cu argumente punctuale acțiunea Guvernului în opera de refacere a țării desfășurată între 1946-1947 și s-a exprimat în favoarea formei monarhice de organizare a României, respectiv a menținerii regimului de libertate și de pluralism politic constituțional⁸. Din alte două documente înaintate către Direcția Generală a Poliției, Direcția Poliției de Siguranță, dar și din Mandatul de deținere nr. 10.329/2 aprilie 1947, reținem că era învinuit de agitație și propagandă în contra siguranței statului român⁹.

Notăm și că încă din primăvara anului 1946, conform *Statutelor Asociațiunii*, a expirat mandatul de conducere al profesorului E. Hulea și a comitetului local de acțiune pe care acesta l-a prezidat în serviciul Astei din Alba între 1941-1946 (n.a., al doilea mandat al profesorului Hulea). În condițiile complexe din România aceluia moment, în care nu se puteau organiza adunările generale ale membrilor despărțământelor, conducerea centrală a Astei din Sibiu a aprobat continuarea activității mandatului comitetului local al Despărțământului central județean Alba al Astei sub conducerea lui E. Hulea¹⁰.

Ministerul Informațiilor, prin intermediul Regionalei sale din Sibiu, a solicitat la începutul anului 1946, comitetului central al Astei, ca instituția culturală să evalueze cărțile și periodicele pe care le deținea, atât în Biblioteca sa centrală din Sibiu, cât și în cadrul bibliotecilor din despărțăminte, dar și în structurile de profil din cercurile culturale comunale, respectiv să epureze toate volumele care erau considerate neconforme și reacționare, în spiritul noilor direcții politice care aveau loc în România, cu influență directă dinspre răsărit. Menționăm că

7 C.N.S.A.S., Fond Penal, dosar nr. 72.696/1946, f. 35.

8 Ibidem, f. 36, 39.

9 Ibidem, f. 39.

10 Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond „Astra”, dosar nr. 1/1946, ff. 1-2. Tot în aceeași situație s-a aflat și forul executiv de conducere al Astei, Comitetul central, pentru că nu s-a organizat până la acea dată adunarea generală a Astei.

în decurs de un an, între lunile martie 1945-martie 1946, au fost publicate mai multe liste cuprinzând, atât numele autorilor care urmau a nu mai fi publicați, sau a căror operă scrisă trebuia efectiv și imediat epurată din bibliotecile publice, cât și volumele care urmau a fi cenzurate, interzis a fi citite și care trebuiau degrabă casate și arse. În atare context profesorul Virgil Cucuiu, de altfel secretar al despărțământului central-județean Alba, notifica la Sibiu că a distrus, în baza Ordinului Ministrului Educației Naționale nr. 5.339 din 8 martie 1945, toate volumele considerate ca fiind indezirabile și periculoase în condițiile existente în acel moment¹¹.

Ca urmare a circularilor interne, s-a procedat în acest sens și în centrele culturale existente în județul Alba, în care au fost epurate/distruse volume care s-au adunat cu sacrificiu și cheltuieli începând încă din anul 1933.

În 16 septembrie 1946 a avut loc în Sibiu o întrunire cu principalii președinți care conduceau despărțământele central-județene ale Astrei din sudul Transilvaniei: Alba, Brașov, Ciuc, Făgăraș, Hunedoara, Sfântul Gheorghe, Sibiu și Târnava Mare, Astfel, au fost purtate discuții și au fost informați șefii acestor structuri despre acordurile intervenite între Guvern și Astra. De asemenea, la propunerile profesorilor Silviu Țeposu din Sibiu și E. Hulea din Alba Iulia, s-a convenit cu privire la organizarea demersurilor funcțional-organizatorice, dar și a manifestărilor cultural-specifice pentru anul în curs, cât și pentru cel care urma, însă cu mențiunea ca activitatea să fie una minimală și cât se poate de echidistantă, în raport cu situația politico-socială existentă în România¹².

În ultimul an al mandatului de conducere exercitat de profesorul E. Hulea în fruntea Despărțământului albaiulian al Astrei între 1946-1947, conducerea comitetului local a fost marginalizată în plan public.

11 S.J.S.A.N., Fond „Astra”, dosar nr. 1/1946, f. 2v., Ibidem, doc. nr. 18/1946, ff. 1-3; Ibidem, doc. nr. 37, f. 1; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 488. Vezi în acest sens, în vederea cunoașterii volumelor, dar și a autorilor care au fost declarați interziși o broșură cu titlul: *Publicațiile scoase din circulație. Broșura nr. 2*, București, Ministerul Propagandei Naționale, 1945, 55 p

12 S.J.S.A.N., Fond „Astra”, doc. nr. 2046/1946, ff. 1-2; Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român” (*Astra*) și rolul ei în cultura română (1861-1950), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 126-127.

Solicitărilor emise de comitetul albaiulian pe adresa Prefecturii județului Alba, prin care Astra albaiuliană și-a oferit ajutorul în procesul de alfabetizare în mediul rural, prin sprijinirea mediului de învățământ, au fost refuzate în mod constant¹³.

În anul 1946, la solicitarea circulară trimisă de Comitetul central despărțământelor sale central-județene, pentru a contribui la sprijinirea populației din Moldova, afectată în acele momente de criza de foamete, conducerea prezidată de E. Hulea s-a lovit de lipsa oricărui interes în acest sens din partea autorităților publice locale și județene din Alba. Demersurile de reactivare ale cercurilor culturale din comune și a despărțământelor din plasele administrativ-teritoriale, întreprinse de comitetul local albaiulian la solicitarea comitetului central al Astrei din Sibiu între octombrie-noiembrie, dar și a despărțământelor din plasele administrativ-teritoriale, întreprinse de comitetul local albaiulian, s-au confruntat cu aceeași atitudine de ostilitate din partea noilor structuri politico-administrative din acest județ. E. Hulea, s-a adresat lui Iuliu Moldovan, remarcând conducerii executive a Astrei faptul că la nivel local,

Prefectura județului Alba a împiedicat despărțământul central județean să organizeze sărbătorirea Zilei Astrei în 1 decembrie 1946 la nivel de județ¹⁴. Notăm și că, referindu-se la relațiile cu Uniunea Sovietică și mai ales cu reprezentanții acestei mari puteri în România, președintele Astrei, universitarul clijean Iuliu Moldovan a avertizat toate conducerile despărțământelor central-județene în toamna anului 1946:

„... a provoca nevolnic dușmănia acestor forțe ar fi o crimă¹⁵”

În atare context, conștientizând și înțelegând noile coordonate sociale și politice, atât interne, cât

13 M.N.U.A.I., Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia, dosar nr. 3124, doc. nr. 36, 39; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, pp. 488-489.

14 M.N.U.A.I., Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia, dosar nr. 3124, doc. nr. 28; Dragoș L. Curelea; Daniela Curelea, *Contribuție la cunoașterea demersurilor funcționale și a manifestărilor culturale care au avut loc în Despărțământul central județean Alba al Astrei între 1945-1948*, în *Lohanul. Magazin cultural-științific*, anul XII, nr. 3 (46), decembrie 2018, pp. 62-63.

15 *Transilvania*, anul 76, nr. 1-2, 1945, p. 97; Gheorghe Preda, *Impresii din U.R.S.S.*, în *Transilvania*, anul 76, nr. 3-4, 1945, pp. 82-85.

și internaționale, profesorul E. Hulea și-a înaintat forurilor centrale demisia din funcția de președinte al Despărțământului central județean Alba al Astrei în 3 martie 1947, raportându-se și la faptul că a intrat în atenția Chesturii de Poliție a Municipiului Alba Iulia și a fost supus unei monitorizări atente din partea biroului local de filaj al Poliției de Siguranță din Alba¹⁶.

Evident, remarcăm că a fost filat din motive strict politice. Profesorul Hulea, dincolo de activitatea sa didactică, socială și cultural-națională, a făcut parte din Comitetul județean de conducere a Partidului Național Țărănesc din Alba¹⁷. De altfel, profesorul E. Hulea a acuzat încă din 9 februarie 1947 existența unui climat local de indiferență privind activitatea culturală și administrativă a Astrei, care cu greu mai putea fi depășit, – considera același – respectiv, s-a referit în concret la starea de nesiguranță internă din România, care provoca atât de multe nemulțumiri în rândurile membrilor despărțământului albaiulian pe care îl conducea¹⁸. Din rândurile unei note a Chesturii

16 C.N.S.A.S., Fond *Penal*, dosar nr. 72696/1947, f. 36, 39, 54; M.N.U.A.I., Colecția documente, Fond „Astra” Alba Iulia, dosar nr. 3124, doc. nr. 63, 73

17 C.N.S.A.S., Fond *Penal*, dosar nr. 72.696/1947, f. 56; *Anuarul VII și VIII al Liceului Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov pe al VII-lea și al VIII-lea an școlar 1925-1926 și 1926-1927*, p. 37. Reținem că profesorul Eugen Hulea a activat în rândurile Partidului Național Țărănesc din anul 1927, filiala locală de tineret din Județul Brașov. Menționăm că în anul 1926 a ocupat prin concurs o catedră de istorie în Liceul Real de Stat „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov, catedră pe care onorat-o până în anul 1932, când prin transfer a venit în Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia.

18 S.J.S.A.N., Fond „Astra”, *Procese verbale ale Comitetului Central al Astrei pe anii 1947-1948*, p. 479; M.N.U.A.I., Fond „Astra” Alba Iulia, dosar nr. 3124, doc. nr. 63, 73; Dragoș L. *Curelea*, *Contribuții succinte privind activitatea directorilor Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1870-1948*, în *Lohanul. Magazin cultural-științific*, anul X, nr. 3 (39), octombrie 2016, pp. 27-31; Idem, *Unele considerații privind conferințele pentru intelectuali susținute în cadrul Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1919-1948*, în *Buletinul Fundației Urechia*, anul 15, nr. 18, noiembrie 2017, pp. 198-199. În 3 martie 1947 E. Hulea a demisionat din funcția de conducere a Despărțământului central județean Alba al Astrei. Câteva săptămâni mai târziu, în 19 aprilie același an, demisia sa era acceptată de Centrala din Sibiu. În perioada care a urmat, Comitetul central al Astrei a numit în fruntea despărțământului central județean din Alba Iulia pe locotenent-colonelul medic Nicolae Igna, directorul Spitalului Militar din localitate, după mai multe dispute aprinse și negocieri cu noii factori politici din

de Poliție a Municipiului Alba, înregistrată la nr. 69 din 3 aprilie 1947 și care a fost semnată de către Gheorghe Cuteanu, în calitate de prim chestor, aflăm că profesorul albaiulian de istorie E. Hulea, care a avut domiciliu în localitatea anterior menționată pe str. Banu Mihalcea la nr. 11, s-a aflat în monitorizarea serviciilor de filaj locale pe motiv că este membru de partid, face propagandă intensă în diferite sate din județul Alba, atât culturală, cât și politică, chiar instigă populația să se pronunțe deschis în favoarea menținerii monarhiei ca formă de organizare statală constituțională a României.

Aceeași adresă detaliază activitatea profesorului E. Hulea, remarcând că participă la serbări comemorative, are activitate de partid fiind membru în structura județeană a național-țărăniștilor din Alba. De asemenea, se menționează activitatea sa cultural-națională în rândurile elevilor din Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, acolo unde profesorul E. Hulea activa didactic în calitate de profesor de istorie.

Nota în cauză reține că profesorul E. Hulea nu se declară ca fiind adept al alianței cu Uniunea Sovietică și că răspândește constant acest mesaj în rândurile oamenilor din comunele județului Alba și în rândurile elevilor la care predă și este diriginte în Liceul Mihai Viteazul din Alba Iulia.

„A criticat acțiunea guvernului în opera de refacere socială a țării, făcându-l incapabil și remarcând că Executivul român nu este în stare de a face față situației. A lansat zvonul că Guvernul colectează cu forța cereale de la țărani, care în loc să fie îndrumate locuitorilor din regiunile lovite de secetă ale Moldovei, au alte destinații”¹⁹.

De asemenea, aflăm că a fost trimis în judecată fiind deferit Parchetului Tribunalului Militar Sibiu pentru judecată, fiind reținute împotriva sa două capete de acuzare și anume: participarea la evenimentele din 3 august 1946 de la sediul județean al Partidului Național Țărănesc din Alba Iulia și complicitate la împușcarea unui muncitor pe nume Gheorghe Dumitrescu, dar constatându-se în instanță neteminicia niciuneia dintre cele două acuze, profesorul E. Hulea a fost achitat și pus în libertate²⁰.

În baza unei adrese emisă de către Serviciul I, Biroul 1 din cadrul Inspectoratului de Siguranță Sibiu

județul Alba.

19 C.N.S.A.S., Fond *Penal*, Dosar nr. 72696/1947, f. 35.

20 *Ibidem*, p. 35 f.-v.

cu data de 1 august 1947 către Direcțiunea Generală a Poliției – Direcția Poliției de Siguranță București, aflăm informații privitoare la ridicarea de la domiciliu a profesorului albaiulian Eugen Hulea în zorii zilei de 2 aprilie 1947, pentru că ar fi fost instigator politic țărănist și adept al monarhiei ca formă de organizare statală a României. De asemenea, din rândurile aceleiași adresă aflăm că soția sa, d-na Alexandrina Hulea, preocupată fiind de situația soțului său în detenție, a făcut mai multe plângeri la Parchetul Alba, considerând în solicitările sale că detenția profesorului Hulea este una abuzivă. Alexandrina Hulea a solicitat în mai multe rânduri, prin intermediul unui avocat, să-i fie transmise, în mod oficial, motivele care stau la temelia reținerii profesorului Hulea pe o perioadă mai mare de patru luni²¹.

În principal, din *Mandatul de arestare* nr. 10.329/1947 aflăm că profesorul de istorie E. Hulea a fost reținut și trimis în detenție pentru o perioadă de 30 zile, îndeosebi pentru „agitații contra siguranței statului”, ceea ce se încrimina în acel moment istoric potrivit art. 327 Cod penal²². Notăm că până în 20 aprilie 1947 a fost reținut în arestul Chesturii de Poliție din Alba Iulia, iar din ziua de 21 aprilie același an a fost încarcerat în Penitenciarul din Pitești²³. În perioada lunilor februarie-iunie 1948, conducerea provizorie a structurii locale a Astrei din Alba Iulia s-a adresat în mai multe rânduri atât conducerii județene, cât și factorilor politici interni, pentru a fi reactivate despărțămintele Asociațiunii din județul Alba, însă toate aceste demersuri și adrese publice au rămas fără niciun efect²⁴.

În condițiile provizoratului membrii despărțământului albaiulian s-au adresat în scris autorităților locale pentru că în primele luni ale anului 1948 acestea s-au opus convocării adunării generale a membrilor, pe motiv că reprezentanții Astrei locale nu ar fi fost oameni de încredere (adică nu erau membri nici la Frontul Plugarilor și nici în Partidul Muncitoresc

21 *Ibidem*, p. 36.

22 *Ibidem*, p. 39. Remarcăm și că din 2 aprilie 1947 și până în 1 august 1947 au fost mai mult de 30 zile.

23 *Ibidem*, f. 54, 56. Notăm și că se considera ca vină faptul că la 2 aprilie 1947, cu prilejul percheziției domiciliare care i-a fost făcută, au fost găsite în biblioteca personală a profesorului E. Hulea mai multe volume considerate la acea dată, de către autoritățile comuniste din România, ca fiind prohibite.

24 Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 490.

Român²⁵). În urma intervenției conducerii centrale a instituției din Sibiu și a delegării inspectorului școlar general Ioan Armeanu în Alba Iulia, autoritățile publice locale și-au dat acordul pentru ca membrii despărțământului să poată fi convocați în mod statutar, pentru adunarea generală a acestei structuri a Astrei din 25 iunie 1948, dar nu înainte de a fi atent și minuțios verificați cei care făceau parte din comitetul local de conducere²⁶.

Mai notăm că ultima adunare a membrilor acestui despărțământ central județean a avut loc în 25 iunie 1948 în Alba Iulia, fiind convocată și condusă de locotenent-colonelul medic Nicolae Igna, noul președinte al despărțământului albaiulian²⁷, însă aceasta nu a avut urmări concrete, nici în plan funcțional-administrativ, nici din perspectiva manifestărilor cultural-specifice tradiționale ale Astrei în județul Alba pentru viitor²⁸. De notat și că într-una dintre ultimele adrese care au fost înaintate Comitetului central, câteva zile mai târziu în 30 iunie 1948, înregistrată sub nr. 42 din 30 iunie 1948, secretarul despărțământului, profesorul Virgil Cucuiu²⁹, adresa forului central din Sibiu urarea ca steagul Asociațiunii să fie menținut ridicat și în relațiile cu noile autorități politice, centrale și locale, iar în anul 1961, instituția

25 S.J.S.A.N., Fond „Astra”, *Proces-verbale ale Comitetului Central al Astrei pe anii 1947-1948*, p. 479.

26 *Ibidem*, pp. 479-480; Dumitru Tomoni, *Societate, Cultură și Politică. „Astra” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierii, 2009, p. 438.

27 Ion I. Berciu, Dr. Nicolae Igna, în *Apulum*, VI, 1967, p. 717; Cu privire la activitatea acestui medic militar care a locuit în Alba Iulia, vezi și în: Vasile Todor, *General doctor Nicolae Igna*, în: https://www.dacoromania-alba.ro/nr89/general_doctor.htm, accesat liber în 15.07.2019, orele 20.00.

28 S.J.S.A.N., Fond „Astra”, doc. nr. 1057/1948; Pamfil Matei, *„Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”*, p. 139; Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 490.

29 Ion Berciu, *Profesorul Virgil Cucuiu*, în *Apulum*, XI, 1973, pp. 901-904. Date necesare la o posibilă contribuție monografică despre profesorul V. Cucuiu, aflat în anul 1939 pentru o scurtă perioadă de timp la conducerea Căminului cultural județean Alba, se găsesc și în anuarele Liceului „Mihai Viteazul” din localitate, în care profesorul Cucuiu a activat didactic începând din anul școlar 1919-1920. Mai recent, numele acestui cadru didactic albaiulian, important membru al despărțământului albaiulian, îl aflăm și în: Valer Moga, *Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia, aproape de centenar (1919-2019)*, în Laura Stanciu (Coordonator), Alba Iulia. Memoria urbis, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 309-313.

culturală a românilor transilvăneni să-și serbeze în mod oficial centenarul³⁰.

În 16 iulie 1947 era deja monitorizat de către structurile locale informative și de filaj din Alba Iulia, așa precum putem afla din rândurile unui referat dactilografiat și semnat de comisarul șef adjunct al Serviciului I de Informații din Alba³¹. Notăm extrăgând din rândurile unui document intern dactilografiat și întocmit de către sublocotenentul de securitate Tatu Ioan că, începând din 25 august 1951, s-a aprobat deschiderea dosarului de verificare informativă și supraveghere-monitorizare a profesorului Hulea prin intermediul organelor de filaj locale albaiuliene. Reținem că eminentul profesor E. Hulea a fost cadru al Partidului Național Țărănesc din județul menționat.

Se remarcă în atenția autorităților politice că, în acel moment, profesorul era angajat ca funcționar public la Muzeul Regional din Alba Iulia, fiindu-i imputată o mai veche participare a sa în conducerea județeană a Partidul Național Țărănesc, mai mult, era încriminat în nota-document și pentru că deținea în particular o bibliotecă cu volume declarate de către autoritățile comuniste din țara noastră ca fiind interzise, reamrcându-se că susnumitul profesor a refuzat în mai multe rânduri să predea bibliotecă sau să incinereze volumele declarate ca fiind interzise³². Totodată, reținem și că în perioada anilor 1952-1954, după ce a fost eliminat din învățământ pe motive strict politice, între care i s-a imputat, așa cum menționăm mai sus, partizanatul politic democratic la Partidul Național Țărănesc și participarea sa în conducerea Comitetului județean Alba al Partidului Național Țărănesc. Pentru aceste motive profesorul albaiulian E. Hulea a fost arestat de către Securitatea Poporului în zorii zilei de 16 august 1952³³.

În următorii doi ani a fost deținut în sistemul concentraționar românesc, fiind transferat ca deținut politic prin penitenciarele din Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia și Onești³⁴. Aceeași situație a sa o

identificăm și în alte documente dintr-un dosar penal ce redă parcursul închisorilor prin care a fost purtat deținutul politic Eugen Hulea până la eliberarea sa din luna aprilie 1954, după un număr de 619 zile de detenție pe care acesta le-a executat în penitenciarele mai sus, menționate între lunile august 1952-aprilie 1954³⁵.

Profesorul de istorie Eugen Hulea, inspector școlar general al Ținutului regal Mureș (1938-1940).

În același timp, remarcăm din documentele arhivei parcurse și faptul că E. Hulea a fost pus în libertate în urma acceptării referatului de eliberare provizorie din 23 aprilie 1954, de către membrii Comsiei centrale de anchetă cu privire la acesta, din care rezultă că principalele acuze care i-au fost aduse profesorului albaiulian Hulea erau de natură politică și anume:

„... a fost înscris în PNT Maniu din anul 1927, când era profesor la orașul Stalin (Brașov n.a.), a participat la ședințele organizației PNT și în special la ședințele secției de tineret din acel oraș. În anul 1932 fiind numit profesor în Alba Iulia, a continuat activitatea politică în P.N.Ț.- Maniu activând în acest

vol. I, ff. 1, 8, 29, 29v, 40, 40v, 41, 41v, 43, 45, 59, 147-148, 193, 221, 242, 258, 179; *Ibidem*, vol. II, ff. 5-6, 110-111, 113, 125-126. Valer Moga, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei”*, p. 490; Eugen Hulea, *Cronica unei condamnări: Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia, Onești: 1952-1954*, pp. 10-18.

35 C.N.S.A.S., Fond Penal, dosar nr. 72.696/1954, ff. 1-17, 33, 35-36, 37, 39, 54-57, 61-63, 67-70.

30 Pamfil Matei, „Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român”, p. 139; Dragoș L. Curelea, *Contribuții succinte privind activitatea directorilor Despărțământului Alba Iulia al Astrei între anii 1870-1948*, p. 31.

31 C.N.S.A.S., Fond Penal, dosar nr. 72696/1947, f. 56.

32 *Ibidem*, Fond Penal, dosar nr. 72696/1951, f. 15.

33 *Ibidem*, Fond Penal, dosar nr. 72696/1952, ff. 8-9; *Ibidem*, Fond Informativ, Dosar Urmărire Informativă nr. 693.181, vol. I, f. 1.

34 *Idem*, Fond Informativ, dosar nr. 693181/1951-1982,

oraș până în iulie 1947 la dizolvarea P.N.Ț.”³⁶.

Din documentele de arhivă parcurse desprindem și alte acuze în temeiul cărora a fost monitorizat, anchetat, s-a aflat în detenția sistemului penitenciar din România acelei perioade și anume: publicarea unor articole în periodical local *Alba Iulia*, organ județean de presă al P.N.Ț. Maniu, dar și alte scrieri, cu precădere editarea unor documente istorice în publicații de profil, între care se rețineau periodicele *Apulum*, revista muzeului local albaulian, și *Transilvania*, oficiosul central al Astreii din Sibiu,

Nr. crt.	Închisoarea/penitenciarul	Deținutul/Învinuitul	Perioada	Anii extremi
1	Sibiu	Eugen Hulea	2 aprilie 1947 - 1 august 1947	1947 - 1954
	Alba Iulia		16 august 1952 - 26 august 1952	
2	Deva		26 august 1952 - 10 septembrie 1952	
3	Alba Iulia și Pitești		10 septembrie 1952- 25 decembrie 1952	
4	Ghencea - București		26 decembrie 1952 - 2 aprilie 1953	
5	Cap Midia		3 aprilie 1953 - 20 august 1953	
6	Onești	21 august 1953 - 24 aprilie 1954		

Tabloul nr. 1.

Etape și locații în care Eugen Hulea a fost deținut (pe motive strict politice).

dar și o serie de alte periodice culturale, cum a fost cazul studiilor pe care le-a publicat, în perioada în care a activat didactic în Brașov, în paginile periodicelor *Gazeta Transilvaniei* sau *Țara Bârsei*.

Mai notăm și că la punerea sa în libertate, în 26 aprilie 1954, din penitenciarul de la Onești, i-a fost sugerat să facă următoarea declarație:

„Subsemnatul Hulea Eugen, domiciliat în Comuna Alba Iulia, Raionul Alba, Regiunea Hunedoara, str. Stahanov, nr. 11. La punerea mea în libertate de la Formațiunea nr. 0665 Onești am luat la cunoștință că nu voi divulga nimic nimănui din cele văzute și auzite de mine în legătură cu locuirile de detenție și nici despre persoanele încarcerate. De

asemenea, nu voi comunica nimic scris sau verbal rudelor sau altor persoane despre deținuții rămași în penitenciar sau colonii. În cazul în care nu voi respecta cele arătate mai sus, am luat la cunoștință că sunt pasibil de a suporta rigorile legii Republicii Populare Române³⁷”.

În încheierea studiului de față, notăm că între 1951-1979, E. Hulea s-a aflat în monitorizarea atentă și constantă a echipajelor de filaj ale Inspectoratului Județean al Ministerului de Interne din Alba, Serviciul I Filaj-monitorizare, pentru „vina” de a fi fost aderent al Partidului Național Țărănesc și pentru că „deținea” în biblioteca personală volume considerate de cenzura politică a epocii comuniste ca fiind interzise, de a menține legături de prietenie cu vechii săi colegi din cadrul Despărțământului central județean Alba al Astreii, respectiv de a trimite peste hotare pentru publicare diferite studii și cercetări privind istoria Transilvaniei, dar care nu erau publicate în întregime în țară, fiindu-i cenzurate³⁸.

Începând din 7 noiembrie 1979, la propunerea șefului Serviciului I din cadrul Inspectoratului Județean Alba al Ministerului de Interne, obiectivul aflat în monitorizare E. Hulea, fiind înaintat în vârstă și având deja 80 de ani împliniți, urmează să fie scos din activitatea de monitorizare, supraveghere, filaj, iar materialele adunate cu privire la activitatea sa vor fi clasate³⁹.

Lista ilustrațiilor cu profesorul Eugen Hulea^{40*}

37 *Ibidem*, ff. 61-62.

38 C.N.S.A.S., Fond *Informativ, Dosar Urmărire Informativă*, nr. 693181/1960, f. 125; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693.181/1967, vol. I, f. 221; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693.181/1968, vol.I, f 193; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693181/1975, vol. I, ff. 241-242; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693181/1977, vol. I, ff. 40-41 f.-v.; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693.181/1979, vol. I, f. 29 f.-v.; *Ibidem*, Dosar Urmărire Informativă, nr. 693.181/1982, vol. I, ff. 257-258, 279.

39 *Ibidem*, Fond *Informativ, Dosar Urmărire Informativă*, nr. 693.181/1979, vol. I, f. 29 v.

40* Sursa imaginilor este Arhiva CNSAS, Anuarele Liceelor Dr. Meșotă din Brașov și Mihai Viteazul din Alba Iulia și volumul memorialistic editat de către urmași ai profesorului Eugen Hulea (nepot după soția profesorului Alexandrina Pop, măritată Hulea), sub titlul *Cronica unei condamnări: Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia, Onești: 1952-1954*, ediție îngrijită de Victor Gheție și Stela Gheție, București, Editura Vreamea, 2019. Victor Gheție (nepotul profesorului E. Hulea) și Stela Gheție au prelucrat un jurnal al lui E. Hulea scris de către acesta în perioada imediat următoare ieșirii sale din detenție în 26 aprilie 1954.

36 *Ibidem*, f. 57.

Dumitru Tomoni

Coșteiu de Sus – Comunitate, biserica și școală confesională. Repere istorice

Abstract: *Coșteiu de Sus Village is located in the east of Timiș County, about 18 kilometres from Făget. It was first mentioned in documents in 1548. The village is connected with major moments in the history of Banat: the 1848-1849 Revolution, the First World War, the tragic events of 1918, the Great Union of 1918, the Second World War etc. According to the documents, the village had its first priest in 1772 and its first teacher in 1781. Many generations of priests and teachers served the people and promoted Romanian spirituality in Coșteiu de Sus. Mentioning their names is a well-deserved gesture of appreciation and gratitude.*

Keywords: Coșteiu de Sus, 1548, Banat, church, parish, denominational school

Situat la limita estică a județului Timiș, la circa 18 km de orașul Făget, străjuit de Dealurile Lipovei, spre nord, cu Dâmbul Gomila (478 m) și ale Lapugiului la est, acoperite de păduri seculare, livezi de pruni și pășuni, satul este atestat documentar în anul 1548. Toponimul derivă din Kastely > castel, loc întărit, fortăreață, preluat din latinescu castellum¹, deși până acum nu s-au identificat urme materiale².

De-a lungul timpului localitatea a fost consemnată în diferite forme: 1548 Lukaczfalú, în anul 1597 Kosztyul, Kastely alias Lukachest la 1598, Kustely în anul 1597, la 1612 Kastely, Kosztejul la 1620, la 1717 figuresză ca și Küesed, pe harta Mercy din anul 1723 este Kostia, la 1761 este Kostie, Pesty Fryges o numește Costia, în anul 1808 figurează ca și Kosteju, în 1828 Kosteje, iar în 1851 figurează cu denumirea de Felsökastély³.

* E-mail: dtomoni@yahoo.com

1 Crețan, Frățilă, 2007, p. 259

2 De aceea, s-au emis și alte variante. Preotul Dimitrie Tătar din Jupani consideră că la bază stă prenumele Costa, devenit mai târziu nume de familie, la care s-a adăugat ulterior cuvântul maghiar heli „loc”, „localitate”, „sat”.

3 Suci, 1968, p. 170; Hațegan, 2013, p. 113.

La 1548 nobilul Ion Bosvary dă zestre fiicei sale Dorotheia Coșteiul și tot domeniul Margina⁴. În 1597 același Bosvary protestează împotriva principelui Sigismund Báthory pentru că a donat lui Ștefan Török, comitele comitatului Hunedoara și fiului său Balint târgul Margina, cu 43 de așezări aparținătoare, deci și Coșteiul și târgul Mănăștiur, cu 31 de așezări⁵.

În anul 1776 Coșteiu de Sus avea 45 de case⁶. În anul 1880 avea 129 de case și 617 locuitori, din care 616 ortodocși⁷; în 1900 avea 157 de case și 608 locuitori, din care 590 ortodocși⁸; în 1910 avea 162 de case și 630 locuitori, din care 613 ortodocși⁹; în 1930 avea 142 de case și 555 locuitori, din care 522 ortodocși¹⁰; în 1992 avea 92 de case și 216 locuitori, din care 204 români¹¹; în 2002 avea 90 de case și 190 locuitori, din care 132 ortodocși¹²; în 2011 avea 90 de case și 153 locuitori, din care 85 ortodocși¹³.

Din punct de vedere administrativ, în secolele XVI-XVII făcea parte din districtul Margina, la sfârșitul secolului al XVII-lea din districtul Făgetului¹⁴, după instaurarea stăpânirii habsburgice în Banat aparținea districtului Lugoj și cercului administrativ Făget¹⁵, în 1779 făcea parte din comitatul Caraș, plasa Căpâlnaș¹⁶, iar după 1881 din comitatul Caraș-Severin, plasa Făget. De la 1919 face parte din județul Caraș-Severin, plasa Făget, secretariatul cercual Coșava¹⁷. Prin Legea pentru unificarea administrativă din 14 iulie 1925, pusă în aplicare în anul următor, Coșteiul de Sus făcea parte din județul Severin, plasa Margina (1926-1929), apoi plasa Făget (1929-1939) și din nou plasa Margina. Conform tabloului alfabetic anexat raportului înregistrat cu nr. 6427/1948 al Prefecturii Județului Severin, localitatea Coșteiul de Sus este comună rurală cu 484 locuitori, fiind situată în plasa Margina, județul Severin, având arondate

4 Pesty, 1884, p. 288.

5 Ursulescu, 2005, p. 181.

6 Suci, Constantinescu, 1980, p. 377

7 Recensământul din 1880, 1997, p. 342.

8 Recensământul din 1900, p. 590-591.

9 Recensământul din 1910, 1999, p. 572-573.

10 Recensământul din 1930, 2011, p. 594-595

11 Varga p. 72

12 Ceașescu, 2004a, p. 352

13 Ceașescu, Ceașescu, 2013, p. 46

14 Binder, 1970, p. 66

15 Ehrler, 1982, p. 141

16 Vertan, 2013, p. 366.

17 Martinovici, Istrati, 1921, p. 19.

stele Bulza și Coșevița. După legea de reorganizare administrativ-teritorială din anul 1950, când are loc înființarea raioanelor și regiunilor, Coșteiu de Sus rămâne comună fiind situată în raionul Lugoj, Regiunea Banat și compusă din satele Coșteiu de Sus – reședință de comună, Coșevița și Nemeșești. După înființarea raionului Făget în anul 1952, este comună arondată acestui raion, având în componență satele Coșteiu de Sus – reședință de comună, Bulza și Coșevița. În baza Legii nr. 2/1968 de organizare administrativ-teritorială a României, sunt desființate regiunile și raioanele, se înființează județul Timiș, Coșteiu de Sus nu va mai fi comună, ci sat component al comunei Margina, situație care se menține și astăzi¹⁸.

Coșteiu de Sus și-a legat numele de momente importante din istoria Banatului: Revoluția română de la 1848-1849¹⁹, Primul Război Mondial, evenimentele tragice ale anului 1918²⁰, Marea Unire din 1918²¹, Al Doilea Război Mondial etc.

Biserica

Parohia exista înainte de anul 1798, de când s-au păstrat primele matricole. Potrivit documentelor, anul 1803 este anul înălțării bisericii de lemn, ctitorită de vrednicul preot Martin Jucovici și vândută satului vecin Holdea, după ce a fost înălțată actuala biserică de zid. Despre biserică din 1803, profesorul Napoleon Ceașescu afirmă: „Cronicile și registrele din arhiva bisericii [actuale] consemnează faptul că pentru acel timp biserică a fost «frumos înzestrată» [cu icoane] și «exemplar administrată»²².

Actuala biserică, din zid, a fost construită între anii 1905-1908, cu dimensiunile, la sol, de 23x20x8.30m, după planul întocmit de către Francisc/Ferencz Aladar. Biserica a fost pictată îndată după terminarea construcției: „Având în vedere aceste calități, menționate anterior, ale preotului Ioan Sudreșianu, tatăl preotului Eugen Sudreșianu, cel care a inițiat construirea actualii biserici, episcopul Caransebeșului Nicolae Popea a aprobat cererea credincioșilor și a preotului Eugen Sudreșianu ca pe iconostasul Sfintei Biserici, construită în anii 1905-1908, Sfântul Apostol Ioan să fie pictat cu chipul

părintelui Ioan, după ultima sa fotografie realizată în anul 1892. Era o legitimă recunoaștere față de un mare slujitor al altarului și un luptător pentru drepturile naționale ale unui popor obidit²³. Iconostasul la început a fost din zid, iar în 1922 a fost înlocuit cu unul sculptat. În același an biserica a fost întărită cu legături de fier.

Biserica a fost pictată în anul 1908, repictată în 1975 de către preotul-pictor Petru Iacobescu din Timișoara și sfințită [pictura] de regretatul mitropolit Nicolae Corneanu în 31 august același an. În 1940, Eugen Sudreșianu afirmă că biserica a fost construită [de el] cu banii adunați în acest scop, de tatăl său și că tâmpla este pictată de către Anton Steiff din Hondol.

Hramul bisericii (moștenit de la biserică veche) este „Adormirea Maicii Domnului”.

Lucrările de construire a bisericii s-au ridicat la 22.000 de coroane.

Biserica are un singur clopot turnat din bronz în anul 1927, în Vârșeț, de către maistrul Riszeh Iosif din Giroc, deși structura de susținere a clopotelor este pentru trei clopote. Cel actual are 202 kg.

Există două cimitire: unul vechi, greu accesibil, mai ales după ploaie ori după topirea zăpezii; și cel actual, din curtea bisericii. În acesta sunt înmormântați trei preoți: Simion Lugojan, mort la etate de 57 de ani, Ioan Sudreșianu (1845-1922) și Eugen Sudreșianu (1879-1949). Cimitirul din curtea bisericii este împrejmuit cu gard din sârmă.

În localitate există mai multe cruci, cea mai importantă fiind cea de pe ulița bisericii, în amintirea eroilor din Marele Război.

În prezent, la Coșteiu de Sus parohia este misionară.

În concluzie, se poate vorbi de cel puțin trei biserici: cea la care a slujit preotul Dimitrie Stoianovici (1772-1776) și cele atestate documentar.

23 Ceașescu, 2004b, p. 159. Se pare că pictura acestei substituiri s-a făcut fără încuviințarea prealabilă a episcopului și când s-a aflat de îndrăzneala preotului Eugen Sudreșianu, acesta a fost aspru pedepsit (suspendat din post), (vol. I, p. 341). Nici iconostasul n-a fost pictat (fiind din zid) pentru că în răspunsul dat la Chestionarul lui Miloia, preotul Eugen Sudreșianu menționează că trei tablouri ale iconostasului aparțin pictorului Virgil Simonescu din Lugoj, „celelalte tablouri [sunt pictate] de I. Zbăgan, maestru mai simplu, tot din Lugoj.” Fiind pictate pe lemn, în 1926 abia se mai recunoaște pictura. Iconostasul din zid nu se pretează la pictură, ci numai la împodobirea lui cu icoane mobile. În prezent, iconostasul este din lemn de brad, sculptat și aurit de către sculptorul Steiff (1967).

18 Tomoni, Căliman, 2017, p. 153

19 Memorialistica, 1988, p. 143.

20 Munteanu, Tomoni, Zaberca, 2018, p. 532-534.

21 Tomoni, 2019, p. 88-90.

22 Ceașescu, 2004b, p. 156-157

Sucesiunea preoților**Dimitrie Stoianovici** (1772-1776).

În 1926, preotul Eugen Sudreșianu răspunzând la Chestionarul Miloia prezintă succesiunea preoților începând cu anul 1798, adică de când există registre matricole. Menționând numai anul în care începe fiecare preot să conducă parohia, nu știm anul până la care a funcționat la Coștei. În plus, el nu prezintă niciun fel de informații suplimentare despre preoți, excepție făcând tatăl său, preot și el.

Martin Jucovici (1798-1806). El construiește ultima biserică de lemn din Coștei (1803). Pentru că în zonă există familii Jucu, forma Jucovici i-a fost dată de către conducerea Bisericii Ortodoxe Sârbe, la hirotonire.

Iosif Popovici (1806-1811).**Iosif Mihailovici** (1811-1815).**Atanasie Posorowatzki** (1815-1818).

Dimitrie Popovici (1818-1834). Numele său figurează printre prenumerații la *Istoria Universală* a lui Pavel Kengheleț și la *Antropologia* lui Pavel Vasici²⁴.

Ioan Popovici (1834-1835).**George Popovicu** (1835-1840).

Ieremia Popovicu (1840-1858(1862)). Prenumerant la *Epistolarium românesc* a lui Constantin Diaconovici Loga²⁵. În timpul Revoluției de la 1848 își mobilizează credincioșii și pleacă în fruntea lor, la Făget, pentru a opri pătrunderea honvezilor ce veneau dinspre Valea Mureșului, fiind arestat de către garda națională maghiară din Făget. A fost eliberat, la intervenția preotului sinteștean Partenie Gruescu²⁶. Și în evidențele protopopiatului el figurează preot între anii 1840-1868, nu 1858, cum afirmă Eugen Sudreșianu. Perioada anilor 1858-1862 este neclară, pentru că el apare preot în Breazova între anii 1858-1866 mai²⁷, ca între anii 1867- 1877 să figureze administrator parohial în Românești. Moare în anul 1890, „după 51 de ani de preoție”, la fiul său Terente, notar cercual din Sintești²⁸, unde, probabil este și înmormântat²⁹.

George Popovicu adm. par. (1862-1869)³⁰. Originar din Bârna.

24 Cipu, 2015, p. 15, 18.

25 Cipu, 2016, p. 23

26 Memorialistica, 1988, p. 143.

27 Ceaușescu, 2004b, p. 150

28 *Gazeta Poporului*, 30/1890, p.7.

29 Familia lui Aurel Popescu din Făget se consideră urmașă a lui Ieremia Popovici, „românizându-și” numele.

30 În răspunsul lui Eugen Sudreșianu la Chestionarul Miloia apare intervalul 1858-1868

Ioan Sudreșianu (1869-1904). Originar din Coștei, a urmat mai întâi Preparandia de la Arad între anii 1855-1857, ceea ce i-a permis să funcționeze la Coștei ca învățător între anii 1866-1869, probabil până la sfârșitul activității preotului George Popovici, pentru a putea deveni preot. Napoleon Ceaușescu îi menționează multe și mari merite: a adunat bani pentru construirea bisericii, a fost vicepreședinte al Partidului Național în Banat, alături de Coriolan Brediceanu, la adunarea din Lugoj (1881) etc.³¹ A decedat la 3 decembrie 1904 și a fost înmormântat în livada sa, la umbra unui tei sădit de el, iar în anul 1945 rămășițele pământești au fost reînhumate în cimitirul din curtea bisericii³².

Eugen Sudreșianu (1904-1938). S-a născut în Coștei la 4/16 martie 1879, al cincilea și unicul fiu al familiei preotului Ioan, Studii primare la Făget (1885-1889), gimnaziale la Lugoj (1889-1893), Blaj și Beiuș (1893-1895) și Institutul Teologic din Caransebeș (1895-1899). După finalizarea studiilor a funcționat ca preot capelan și învățător la Temerești (1900-1901), preot la Lugoj (1901-1904) și preot paroh în Coștei (1904-1938)³³. A fost ctitorul bisericii din sat – construită între anii 1905-1907 și sfințită în anul 1908.

După moartea sa au urmat mai mulți preoți administratori: **Traian Petrică** (1940-1941), **Alexandru Gruia** (1942-1943), **Mihalevschi P.** (Isidor Mihalevschi adm. par. 1944-1948, preot refugiat), **Dimitrie Rosmetineanu**, adm. par. 1946-1948 (preot refugiat. Se transferă la Zorani), **Simeon Lugojan, Iosif Goanță, Ioan Craia, Ioan Bugariu.**

Valerian Jic (1960-1967). S-a născut la 18 septembrie 1898. Își zice preot-ieromonah, pentru că a fost ieromonah al mănăstirii „Izvorul Miron”. În anul 1960 mănăstirea devine paraclis, așa încât ieromonahii și monahii tineri de acolo au fost numiți

31 Ceaușescu, 2004b, p. 159

32 Neoficial a fost supranumit „Popa cu cinci popi”, pentru că atât fiul său Eugen era popă, cât și cei patru gineri: Romul Radulovici – Bătești, Partenie Matei – Sintești, Alexandru Jucu – Răchita și Nicolae Brânduș – Surducu Mic.

33 În Conscriptia preoților din Tractul Făgetului pe anul 1923, se menționează că a fost hirotonit preot de către episcopul Nicolae Popea în anul 1900. Hirotonia [pentru a doua oară] în 1919 a lui Eugen Sudreșianu poate fi explicată prin faptul că fusese suspendat ca preot și că în anul 1919 a fost ridicat din nou la rangul de preot. De altfel, pe tot timpul cât a fost suspendat, el a rămas singurul preot în Coștei, probabil și cu sprijinul protopopului Sebastian Olariu, care îi lua apărarea ori de câte ori era învinuit că nu apăra interesele școlii confesionale.

preoți în parohiile libere, el ajungând preot la Coștei. Pensionat la 01.08.1967.

Arsenie Radu (1968-1976). S-a născut la 22 noiembrie 1918. Vine de la Bruznic-Lipova pe 01.03.1968 și este transferat la Piatra Scrisă-Armeniș.

Petru Moraru/Murari (1976-2009). Născut în Răchita, la 28 noiembrie 1951. Studii primare și gimnaziale în satul natal și Seminarul Teologic din Caransebeș (1973). La 1 decembrie 1976 este numit preot la Coșteiul de Sus. În anul 2009 se transferă la parohia Răchita.

Zisu Nicolae (2009-2014). S-a născut la 3 ianuarie 1960. În 2009 a fost transferat disciplinar la parohia Coșteiul de Sus.

Petru Sebastian Drăgan preot (2015-2017). S-a născut la 10.01.1989 în orașul Făget, din părinții Drăgan Tomiță, funcționar, și Carmen-Liliana, casnică. Studii: cl. I-IV și V-VIII în satul Răchita, clasele IX-XII Liceul Pedagogic „Carmen Sylva” Timișoara; Facultatea de Teologie Didactică în cadrul Universității de Vest Timișoara și încă un an de Teologie Pastorală (2013-2014).

Școala confesională

La 24 mai 1774, împărăteasa Maria Tereza sancționa Regulile directive pentru îmbunătățirea învățământului din școlile elementare sau triviale sârbești și românești³⁴. Printre școlile primare înființate în 1774 se află și școala din Sintești unde învățau și copii din Coșteiul de Sus³⁵.

În 1781, documentele Primăriei Margina consemnează numele învățătorului Damian Nedelcovici la școala din Coștei³⁶. În 1791 localitatea Coșteiul de Sus avea să devină școală de centru, urmând ca școlarii din Nemeșești și din Coșevița să fie instruiți aici³⁷.

În 1806, „școala [este] bună și [școlarii] au îndestularea sa [spațiu suficient], sănătoasă și este făcută din lemn”³⁸; în 1845 este făcut alt edificiu școlar, tot din lemn, fiind acoperită cu șindrilă și în stare bună în anul 1869, „are un plațiu de 1000 stânjieni pătrați și în izlaziu are [grădină?] 400 stânjieni pătrați”³⁹.

Deși Napoleon Ceașescu deplânge „sărăcia materialelor cu care era înzestrată școala”⁴⁰, situația de la Coștei este superioară înzestrării școlilor din localități cu stare materială bună.

După anul 1900, Consistoriul caransebeșan insistă să deschidă concurs pentru cel de-al doilea post de învățător [care implica zidirea celei de a doua săli de clasă], întrucât în Coștei erau peste 80 de copii de vârstă școlară⁴¹. De fiecare dată răspunsul era cam același: în Coștei niciodată n-au fost 80 de școlari frecvenți. Această presiune a Consistoriului a grăbit luarea deciziei ca școala confesională să devină școală de stat [comunală], punând statului maghiar condiții total contrarii prevederilor legii, în această privință⁴². În contextual acestor frământări, singurul câștig pentru comunitate a fost construirea unui local nou, cu două săli de clasă și locuință pentru învățător, din piatră și cărămidă, dată în folosință în anul 1913. Era printre cele mai mari și mai frumoase școli satești⁴³. Din păcate, din anul de învățământ 1914/1915 protopopiatul menționează că la Coștei există școală comunală.

În toată perioada existenței școlii confesionale marea problema a acesteia nu era edificiul necorepunzător, ci marea fluctuație a învățătorilor, mai ales începând cu preotul Ioan Sudreșianu, când și autoritățile maghiare și-au intensificat eforturile de a trece la școală comunală, măririi neconținut salariul învățătorilor, măriri devenită insuportabilă pentru multe comune bisericești din protopopiatul Făget. La Coștei s-a abuzat de numirea învățătorilor provizorii/substituiți, adesea necalificați angajați cu salarii inferioare celor oficiale și așa cum au recunoscut preoții Ioan și Eugen Sudreșianu, nici acelea achitate integral.

Sucesiunea învățătorilor

Damian Nedelcovici (1781), evidențiat în documentele primăriei „fapt care demonstrează că la acea dată se înființase școală în sat”⁴⁴.

Vocmir Popist [Popescu?] (1791). Învățător necalificat.

Ilie Balanovici (1792).

34 Țircovnicu, 1978, p. 128-129

35 Suci, Constantinescu, 1980, p. 340

36 Ceașescu, 2004a, p. 321.

37 Țircovnicu, 1978, p. 148

38 Ceașescu, 2004a, p. 321

39 Ceașescu, 2004a, p. 321

40 Ceașescu, 2004a, p. 321-322.

41 Numărul maxim ce putea reveni unui învățător.

42 Ceașescu, 2004a, p. 323-324.

43 Ceașescu, 2004a, p. 324

44 Ceașescu, 2004a, p. 321.

Gheorghe Popovici (1801)⁴⁵, „învățători în Coștei”.

Partenie Suba (1806), „localnic învețetor fără pedoșenie [cursul de pedagogie], au săvârșit numai cursul întâi și are bună stăruință și nărave”⁴⁶.

Maxim Popovici (1817/1818). Numele său figurează printre prenumerații la *Pedagogia* lui Villom⁴⁷.

Aaron Ilie (1846/1847)⁴⁸. Învățător în Coștei și Nemeșești.

Iosif Petrovici (1855).

Ioan Sudreșianu (1866⁴⁹-1869), ca abia din iulie 1869 să devină preot.

Adam Inișca (1869-1878 sau 1879).

Din 1881 începe marea fluctuație a învățătorilor. Pentru a ilustra cu oarecare aproximație, dar și pentru a reliefa atitudinea fostului preparand (devenit preot) față de învățământ reproducem numele unora dintre ei:

Ioan Ilica (1881-1883).

Adam Cădariu (1883).

Teodor Laza (1883), ales toamna, dar nu se prezintă la post.

Vasile Milencoviciu (1884/1885). Pleacă în Ardeal (Baștea) nemulțumit că nu a primit salariul promis.

Vasile Fenchea (1885-1888). Pleacă la Băsești. Reclamă și el că nu a primit salariul cuvenit.

Ioan Nicolae, vine la Coștei în 1888 de la Broșteni. Preotul Ioan Sudreșianu refuză numirea lui de către Consistoriul din Caransebeș, pe considerentul că este șchiop (folosea cârje) din care cauză nu-l poate folosi cântăreț la înmormântări, cimitirul fiind departe, iar drumul noroios, după ploaie. Din documentele prezentate de învățătorul infirm rezultă că el a urmat studiile pedagogice la Seminarul Andreian din Sibiu, că avea calificativele „îndestulător” și „bine” și că Arhiepiscopul Miron Romanul îl consideră apt, recomandându-l învățător într-o școală confesională română.

Vasile Milencovici (1888) și **Ioan Murgu/Marga?** (1889, febr.).

Sub presiunea Consistoriului caransebeșan, se publică, în sfârșit, concurs pentru ocuparea postului vacant de învățător (iunie 1889), cu următoarele emolumente [beneficii], bani gata 120 fl.; scripturistica

[rechize] pentru învățător 2 fl.; pentru participarea învățătorului la conferințele învățătoresți 5 fl. [în loc de 6]; pentru servitorul școlii 6 fl.; 1 lanț de grădină intravilană [180 fl.]; 32 m [steri] lemne în natur [și pentru sala de clasă].

Exagerând cu mult valoarea produselor cultivate în grădină, parohia Coșteiu oferă 300 fl. salariu, precum și celelalte indemnizații cuvenite învățătorului, conform prevederilor legale. Postul de învățător a rămas în continuare neocupat.

Nicolae Rusu (1889-1890).

Nicolae Simulescu, numit, dar neprezentat la post, așa încât a fost „fără învățător” (1890/1891).

Gheorghe Monța (1891/1892). Calificativ „slab”.

Simeon Procopie (1892/1893).

Ioanne Omostelic (1894/1895) și **Nicolae Amos Terlea**. Acesta este învățător până în 1896 decembrie⁵⁰.

Ioan Binda și Avraam Lastan (1897-1899).

Aurel Angel/Anghel (1899-1902).

Andrei Răchitovan (1902-1905).

Ioan Ieva, înv. Provizoriu (1905-1920).

În condițiile acestei fluctuații de învățători, apare firească întrebarea: ce pregătire școlară puteau obține copiii de la cei peste 20 de învățători (pe unii i-am omis) între anii 1880 și 1905, mai ales că în unii ani școlari, școala era fără învățător sau fără examen final? Probabil că Ioan Sudreșianu a sacrificat conștient interesele școlare, pentru a aduna cât mai repede suma necesară construirii unei biserici de zid.

Am amintit deja că școala confesională din Coșteiu de Sus este considerată „statificată”⁵¹ din anul școlar 1914/1915.

Și la Coșteiu de Sus, ani de-a rândul, atât în altar cât și la catedră au slujit generații de preoți și dascăli formați în cultul luminării poporului și promovării spiritualității românești. De aceea, chiar și o simplă înșiruire de nume reprezintă un binemeritat gest de prețuire și recunoștință.

BIBLIOGRAFIE

Foaia Diecezană, an. XXVII, 1912

50 Este un „navetist de profesie”. Băsești (1884-1887). Fiind titular nu se putea transfera decât după 3 ani. Pleacă la Jurești cu filia Botești (1887-1889); Pogănești (1890-1892); Coșava (1893/1894), apoi Coștei. De aici pleacă la Zenești, în alt protopopiat, așa încât nu mai putem afla în câte alte localități a fost învățător.

51 Școală de stat.

45 Ceașescu, 2004a, p. 324

46 Ceașescu, 2004a, p. 324

47 Cipu, 2015, p. 9

48 Însemnare pe *Evangelie*, Sibiu 1844, forța 2.

49 *Foaia Diecezană*, 25/1912, p. 3. Este absolvent al Preparandiei de la Arad, pe care a urmat-o între anii 1855-1857. Originar din Coștei.

Gazeta Poporului, an. VI, 1890

Binder, 1970 = Pavel Binder, *Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în „Studii de istorie a Banatului”, vol. II, Timișoara, 1970, p. 61-59

Cipu, 2015 = Ioan Cipu, *Prenumeranții din Banat la cărțile de patrimoniu românești cu caracter laic, tipărite la Buda*, în „Supliment istoric al revistei Suflet nou”, an. XI, nr. 23, 2015, p. 1-28.

Cipu, 2016 = Ioan Cipu, *Prenumeranți din Banat la cărți cu caracter laic (1831-1841). Partea a II-a*, în „Supliment istoric al revistei Suflet nou”, an. XII, nr. 24, 2016, p. 1-29

Ceașescu, 2004a = Napoleon Ceașescu, *Monografia comunei Margina, vol. III. 225 de ani de învățământ românesc*, Lugoj, Editura Dacia Europa Nova, 2004, 416 pg., 352 ISBN 973-639-065-9

Ceașescu, 2004b = Napoleon Ceașescu, *Monografia comunei Margina. Viața spiritual și sfintele biserici*, vol. IV, Lugoj, Edit. Dacia Europa Nova, 2004, 192 pg. ISBN 973-639-047-0

Ceașescu, Ceașescu, 2013 = Napoleon Ceașescu, Mărioara Ceașescu, *Monografia comunei Margina, vol. I*, Ediția a II-a, Lugoj, Editura Nagard, 2013, 420 pg. ISBN 978-973-7690-10-4

Crețan, Frățilă, 2007 = Remus Crețan, Vasile Frățilă, *Dicționar geografico-istoric și toponimic al județului Timiș*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2007, 487 pg. ISBN 978-973-7608-64-2

Ehrler, 1982 = J. J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*. Prefața, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1982, 207 pg.

Hațegan, 2013 = Ioan Hațegan, *Dicționar istoric al așezărilor din Banat: sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice*, Timișoara, Editura Artpress și Banatul, 2013, 420 pg., ISBN 978-973-108-530-2

Martinovici, Istrati, 1921 = C. Martinovici. N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul”, 1921, 359 pg.

Memorialistica, 1988 = *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*. Studiu introductiv, ediție, note și glosar de Nicolae Bocșan și Valeriu Leu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1988, 306 pg.

Munteanu, Tomoni, Zaberca, 2018 = Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*,

Timișoara, Edit. Eurostampa, 2018, 626 pg., ISBN 978-606-8708-97-3

Pesty, 1884 = Pesty Frigyes, *Krasso varmegye torttenete*, vol. 2, Partea a I-a, Budapesta, 1884, 414 pg.

Recensământul din 1880, 1997 = *Recensământul din 1880. Transilvania*, coordonator Traian Rotariu, București, Editura Staff, 1997, 459 pg. ISBN 9739679641

Recensământul din 1900, 1999 = *Recensământul din 1900. Transilvania*, coordonator Traian Rotariu, București, Editura Staff, 1999, 711 pg., ISBN 973-96796-9-2

Recensământul din 1910, 1999 = *Recensământul din 1910. Transilvania*, coordonator Traian Rotariu, București, Editura Staff, 1999, 714 pg., ISBN 973-99122-1-4

Recensământul din 1930, 2011 = *Recensământul din 1930. Transilvania*, coordonator Traian Rotariu, Presa Universitară Clujeană, 2011, 676 pg., ISBN 9789735952631 9735952637

Suciu, 1968 = Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. 1, București, Editura Academiei, 1968, 435 pg.

Suciu, Constantinescu, 1980 = I. D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, Edit. Mitropolia Banatului, 1980, 668 pg.

Țircovnicu, 1978 = Victor Țircovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, 247 pg.

Tomoni, 2019 = Dumitru Tomoni, *Pașaport pentru istorie. Credenționalele bănățene de la Alba Iulia*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2019, 390 pg., ISBN 978-606-32-0819-5

Tomoni, Căliman, 2017 = Dumitru Tomoni, Ion Căliman, *Monografia Făgetului*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2017, 848 pg., ISBN 978-606-32-0394-7

Ursulescu, 2005 = Petru Ursulescu, *Banatul de nord-est în secolele X-XVI*, Timișoara, Edit. Orizonturi Universitare, 2005, 252 pg., ISBN 973-638-198-6

Varga = Varga E. Arpád, *Statistică recensăminte după limba maternă și naționalitate*, jud. Timiș, p. 72 (<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erdstat/tmetn.pdf>)

Vertan, 2013 = Maria Vertan, *Organizarea administrativ-teritorială a Banatului istoric în perioada 1716-1860*, în „Analele Banatului”, s. n., arheologie-istorie, XXI, Timișoara, 2013, p. 361-379.

Драгољуб П. Бадрљица

Никола Николајевић, школски надзорник за жомбољски и ченејски срез 1919. године*

Abstract: *Once the First World War had ended, steps were taken to determine the status of the schools and their employees and to receive orders from the newly formed state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, in the schools of Jimbolia and Cenei districts, through the Ministry of Education, the Department for Banat, Bačka and Baranja. The Serbian teacher Nikola Nikolajević from Mokrin was appointed supervisor of the schools in these districts. Nikolajević worked tirelessly to overcome the difficulties he encountered at work and wrote reports that he submitted to his superiors.*

Keywords: Nikola Nikolajević, education, Jimbolia, Cenei, Banat, school, supervisor, district

Животопис:

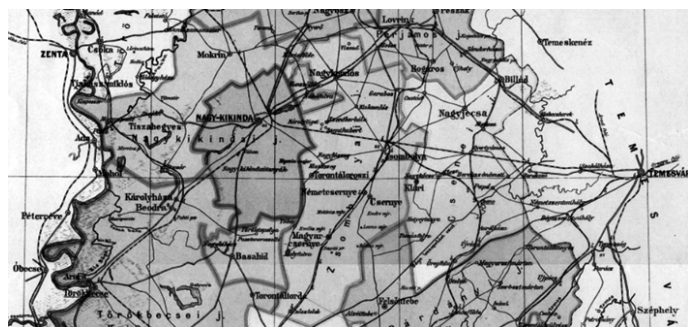
Никола Николајевић је рођен у Павлишу 20. фебруара 1869. године. После завршена четири разреда Гимназије у оближњем Вршцу, завршава Учитељску школу (Препарандију) у Сомбору 1889/90. године (Константин Костић у својој књизи наводи да је завршио четири разреда Грађанске школе у Вршцу).

У Извештају за 1889/90. школску годину, када је Никола Николајевић, као ученик трећег, завршног разреда, приступио полагању „с... трогих писмених и устмених испита оспособљени су: за српске народне учитеље 20 мушких и 26 женских учитељских кандидата”. Никола је испит положио са добрим успехом. Даље сазнајемо, да је уживао стипендију из клерикалног фонда у (Ср.) Карловцима од по 80 фор.(инти). Обшта разредница (списак) на крају наведене школске године наводи да је ученик трећег разреда Никола

Николајевић завршио са похвалним владањем и добрим успехом.

Прво је радио у Босанској Дубици а у Мокрину је изабран на седници од 25. августа (6. септембра) 1891. год. за сталног учитеља у Српској вероисповедној школи. Од 58 скупштинара, чак 44 су дали свој глас Николајевићу. За учитеља је постављен 19. септембра и одмах се прихватио улоге перовође Црквено-школског одбора и хоровађе Српског црквеног певачког друштва (Покушаји оснивања су били још 1869. год. а за почетак рада се узима 1884. год. када је председник био Владислав Домба, дугогодишњи бележник мокринске варошке општине), настављајући полет постигнут радом претходника, учитеља и хоровађе Душана Поповића.

Дошавши у варошицу Мокрин у време повећавања притиска мађаризације, прионуо је

Земљописна карта жомбољског и ченејског среза.

на рад у више области, дајући допринос јачању националне свести Срба. Као дугогодишњи преводилац саруског језика, оставио је неизбрисиве трагове. Успешно се бавио новинарством...

Од српског народног учитеља, како су се онда звали, до управитеља Школе, стигао је већ крајем 19. и почетком 20. века. Велики рат му је донео нарушено здравље па је 1913. год. добио боловање у трајању од годину дана а крајем септембра 1915. године од епархије темишварске и епископа Г. Г. Георгија (Др. Летић) добио решење „опроста од војно-усташке службе” (Како су се тада звали „трећепозивци”). Две године касније, 1917., боловање је трајало шест месеци.

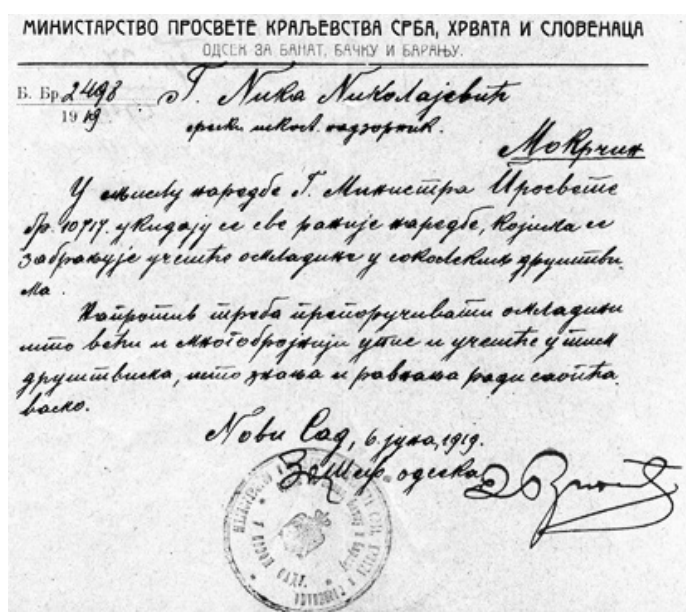
Списи о Николи Николајевићу, као школском надзорнику су пронађени у Мокрину на месту где им није место и са хрпе папира за уништавање али

E-mail: dragoljubbadrljica@gmail.com

* Dragoljub B. Badrljica, *Nikola Nikolajević, supervisor școlar pentru districtele Jimbolia și Cenei în 1919.*

су сачувани за подробнију обраду. Тако је настао и овај чланак. Никола је био обогаћен неизмерном вољом и полетом, који и у садашњим временима мора бити достојно највећег поштовања. У току дана је стижао у два или три села, вршио увиђаје о стању, предузимао мере за наставак рада школа и охрабривао учитеље. Ова област мора бити проучена и са румунске стране, јер је у неколико случајева његов рад описиван у недавно издатим књигама Срба у Румунији.

У ранијим бројевима гласника ATTENDITE (2017) био је покушај да се укаже на његову

делатност када је као преводилац са руског језика оставио изузетан траг али је објављен само пратећи чланак, без подробног списка преведених књига.

Кратки прилози о прошлости науковања у Мокрину:

Постоје подаци да је Мокрин 1758. године имао Школу и магистера (учитеља) а да је становништво, вративши се из Потиске и Поморишке војне крајине, на своја ранија станишта, донело школство (Сента је 1697. године а Риђица 1626. године су, као места, имали школе).

Колики је број ученика у мокринској школи сазнајемо из, на први поглед неугледних записа, из 1833. год. према којима: „Школа (је) у добром састајанију. Число учеников 275. Учители Младен Ковачевић, друге класе (разреда) и Арсеније

Копчалић, прве класе, совершени препаранди (тј. завршили су Учитељску школу). 292» (вероватно број ученика на почетку године ?) и из 1842. год. када су учитељи били Гаврил Пришић и Сава Павловић а било укупно 265 ученика.

Тако је према Шематизму Алоизија Реша за 1846/7. год., у коме су изнети подаци за 1844. год., Мокрин имао 6.456 становника Срба (и нешто православаца од других мањина) и 203 ученика а Велика Кикинда од 12.414 Срба само 188 ученика у Школи.

Већ 1892. год. од I-IV разреда било је 1.200 ученика а 1897. год. и читавих 1.400, уз напомену да се број српског становништва кретао од 8.568 (1863. год.) до 7.026 (1897. год.).

Додатни списи:

Као дугогодишњи српски народни учитељ и управитељ у мокринској Српској вероисповедној основној школи, 10. јануара 1919. год. наводи да су све седморо учитеља и учитељица положили заклетву. Школа има десет наставничких места, сва су потребна а упражњено је место бившег учитеља Љубомира Арсина, које је због Рата и штедње остало упражњено. По именце учитељи су: Ника Николајевић, Миливој Толмач, Јован Сувајдин, Мита Марковић, Стеван Гавриловић, Персида Толмачева, Софија Гајина, рођ. Арнот, Драгојла Џимић и Наталија Силашки. Број деце од 6-12 година је 1026.

Мокрин, општинска школа и забавиште имала је на списку седморо записаних и то су учитељи: Kleinn János, Krauter Peter, Szasser János и забавиље: Csenejasz Izidora, Szasser Jolán, Szavits Emilia и Turzán Katalin (Заклетву није положила, јер се налазила у Мађарској). Сви остали су положили заклетву. Број деце од 6-12 година је био: Немаца 150. Мађара 76 и један Јеврејин (Укупно 227). По спису 2185/1919. Укупан број наставника је пет а потребно је четири. Два места су непопуњена, једно због смрти а једно због пензионисања Rényi-а, јеврејског учитеља.

Од четири забавишта потребна су само два.

Министар просвете налази за сходно 6. јуна 1919. године, да укине све раније наредбе, којима се забрањује учешће омладине у соколским друштвима, већ напротив, треба им што више препоручивати.

Списак места која су припадала срезовима:

Жомбољски срез (Hatzfeld) (Називи места и статуси школа): Грабац (Гарабош) – општинска, Мађарска Црња – римокатоличка, Молин (Molyfalva) – државна, Тоба – римокатоличка вероисповедна, Киш Орос (Kisorosz, Torontáloroszi, Руско Село) – државна, Каролилигет – општинска шк. са државном припомоћи, Жомбољ – I и II државна и забавиште, Сентхуберт – општинска са државном припомоћи, Констанција (Лунга, Kunszöllös) – римокатоличка вероисповедна немачка, Констанција (Лунга, Kunszöllös) – румунска вероисповедна, Велики Комлуш – румунска вероисповедна, Велики Комлуш – румунска унијатска са државном припомоћи, Велики Комлуш – римокатоличка вероисповедна са држ. припомоћи, Мали Комлуш – римокат. вероисповедна са држ. припомоћи, Визежда – римокат. вероисповедна немачка шк. са држ. припомоћи, Nagy tószeg – општа шк. и забавиште са држ. припомоћи, Kis tószeg – општа шк. са држ. припомоћи, Juliamajor – властелинска школа, Честелек – државна, Сентборбала – општинска шк., Велики Комлуш – властелинска манастирска римокатоличка женска шк., Кунселеш – ?, Српска Црња – српска вероисповедна шк., Српска Црња – општинска шк., Немачка Црња – римокатоличка калуђеричка шк., Немачка Црња (Magyar Csernya) – немачка католичка вероисповедна школа.

Ченејски срез: Tamásfalva – државна школа, Aurelháza – општинска са државном припомоћи, Öregfalu – државна школа, Öregfalu – румунска вероисповедна школа, Чатад (Csatád) – општинска школа, Билед (Billéd) – општинска школа, Терђамош (Gyertyámos) – општинска шк. са држ. припомоћи, Мала Јеча (Kisjécsa) – општинска школа, Српска Кларија – српска вероисповедна осн. школа, Хрватска Кларија – римокат. вероисповедна школа, Ујвар (Ujvár) – општа школа са држ. припомоћи, Берексо Немет (Berekszóneméti) – српска вероисповедна школа, Ченеј – српска вероисповедна осн. школа, Ченеј – државна школа, Бобда (Pabd) – општ. са држ. припомоћи, Бобда (Pabd) – румунска вероисповедна школа, Велика Јеча (Nagyjécsa) – општинска, Кеча (Nagyköcsa) – ? и Tamásfalva.

Жомбољ, извештаји о прегледу школа нису

сачувани али из табеларног прегледа се види да су учитељи били: Лајош Штац (Рођен у Жомбољу 1889. год., матерњи језик је немачки, вероисповест – римокатолик. Учитељску школу је завршио у Темишвару, оспособљен 1916. год., именован 16. јула 1918. год. од стране Министарства у Будимпешти за рад у државној школи у Жомбољу са платом од 1.400 круна. Франц Хајнрих, рођен 1895. год. у Жомбољу, матерњи језик - немачки, по веросповести – римокатолик. Учитељску школу је завршио у Араду 1914. год., именован 2. августа 1918. год. за рад у државној школи у Жомбољу, са платом од 1400 круна.

По другом Исказу за Жомбољ I се наводе подаци о учитељима: Retzler Mihaly (Од 20.

Jombolya. Tisztai allomás

Жомбољ.

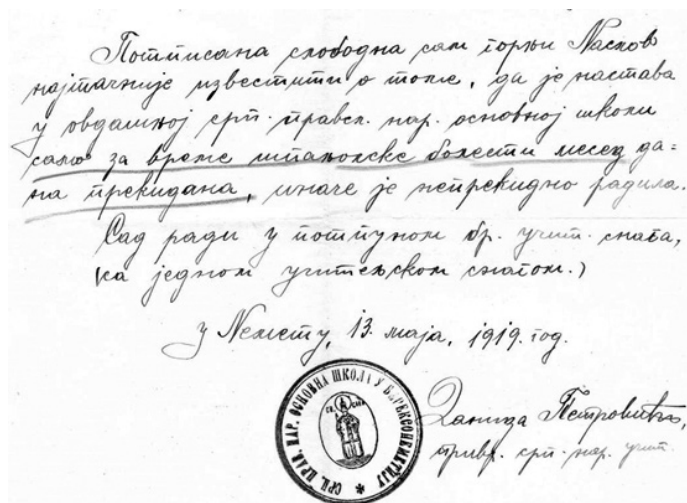
фебруара 1919. год. у државној школи, „Не добија плату суплентску, па треба говорити жуп. (анијском) надзорнику да му упути плату јер је вредан и добар учитељ”. Heinrich Ferenz (Од 18. јануара 1919. год.). Wolfram Margit, државна забавиља (Од 16. децембра 1918. год.). Viskoczil Jozef и Mizhamm Hubert – на допусту. По спису од 1. јула 1919. год. у школи је било 1.063 ђака.

Киш Орос (Kisorosz, Torontáloroszi, Руско Село), извештај није сачуван али из табеларног прегледа се помиње Хилда Шипер, рођена у Малој Јечи 1898. год., матерњи језик – немачки, по вероисповести – римокатоликиња, завршила је Учитељску школу у Великом Вараду 1916. год. и добила је наименовање за државну школу у Торонталороси са платом од 1.200 круна. Сачуван је спис о положеној, прописаној заклетви на

мађарском језику и списак учитеља: Kiss Antal, Holzinger Mihaly, Hamiakne Nien Katalin и Pitko Maria.

На основу сачуваних записника и списка, сачињених пред Николом Николајевићем, среским школским надзорником и запослених у школама, добијамо ове важне податке:

(Српска) Кларија, 31. III 1919. год. Љубиша Ј. Јорговић, учитељ и школ. управитељ, обавештава Жупанијског школ. надзорника у Великом Бечкереку о стању у месту.

Спис Данице Петровић из Немета.

„1. Школски рад код нас редовно дела.

2. Божидар Јовановић стални учитељ још није заузео своје звање, има заменицу од 2. године, исти се јавио приватно да ће своје звање заузети.

3. Издржаваоц школа – до сада је исплаћивао редовно сва берива учитељству, но од IV/I неће никаве скуп. (штинске) нит пород. (ичне) доплатке да исплаћује...”

Већ следећега дана, 1. априла 1919. год., одржана је нова седница где исти Љубиша Ј. Јорговић обавештава да „се налог Министарства Просвете, одсек за Б(анат), Б(ачку) и Б(арању) спроводи и ако у оскудици учила и уибеника да својој дужности удовољавамо. Мађарски грбови, заставе и владарске слике и мађ. иштице су уништене, када је српска војска у наше село приспела”.

Кеча (Köcse), 9. април (траван) 1919. год. Римокатолички учитељ Ковалик Карољ

извештава, да је настава редовно одржавана од почетка године, да овдашњи учитељ своју службу испуњава, „да уздржавалац” школски испуњава тачно своје дужности гледе издања надлежничких берива.

У другом спису од 9. априла, обавештава исти учитељ надлежног шк. надзорника, да је на основу наредбе шефа одсека за Банат у Министарству просвете, издатој 11. марта 1919. год., под бројем 945/919, издвојена два „мађарске грбови” и једна застава и да су уништени.

У трећем спису од 12. маја, наведени учитељ понавља да је школа радила од почетка школске године, да је два пута била прекидана настава на по 14 дана ради зараза и да је ниже потписани учитељ једини целу годину радио.

Немет, 22. април 1919. год. Учитељица Даница Петровић наводи да је у складу са наредбом Министарства просвете, одсека за Банат, Бачку и Барању бр. 945/1919. уништено: слика са ликом бившег краља Уг. Ф. Јосифа, Карла, два комада грба бивше Угарске, девет слика за историјску наставу из мађ. ист., химна Мађарске и мађарска застава.

Српска Кларија, 26. мај 1919. год. Пред три члана учитељског збора у српској вероисповедној основној школи сазнајемо: Љубиша Јорговић, учитељ управитељ, ради у III, IV и V мешовитом разреду, учитељ Божидар Јовановић ради у II мешовитом разреду и Катица Јорговић, учитељица ради у I разреду мешовите школе. Сви су заклетву положили, прописано градиво свршили и код свих је успех у настави добар. Све наредбе су у целости спроведене. По спису од 11/V 1919. год. Љубиша Јорговић, учитељ и управитељ се јада да деца слабо посећују школу. „Школа је прекидала свој рад од 15./X до 22./XII због болести и револуције, која је код нас у селу у врло великој мери била”. Општински бележник Александар Бади...(?) доставља табелу 16. /VI 1919. год. где се наводи да за 1919/20. год. има укупно 327 ђака (309 Срба, православаца, 16 Мађара и Немаца, римокатолика и 2 реформата. Љубиша Јорговић у својој табели од 17. VI износи податак о броју школообавезних ученика, који износи 283 (135 ученика и 148 ученица). Ову разлику објашњава чињеницом да: „38 ученика станује по одајама, па су им се родитељи, као бивше овдашње слуге по ходајама

одселиле”. „Због немарности досадашње административне власти остало је 139 (56 м. и 83 ж.) за први разред необухваћено школом”.

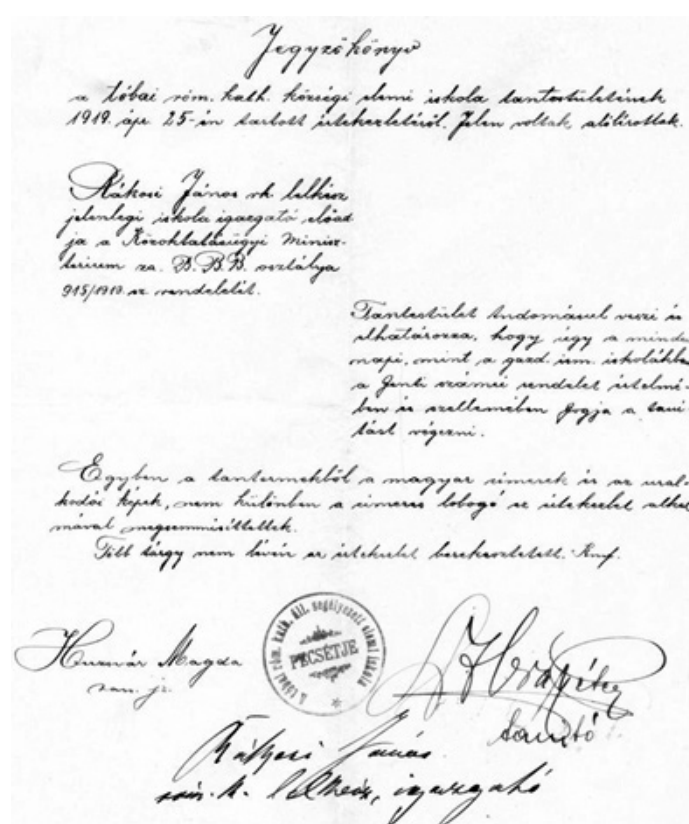
Хрватска Кларија, 26. мај 1919. год. Приликом прегледа хрв. римокатол. школе пред среским шк. надзорником Ник. Николајевићем, Нандор Рот, учитељ школе ради у сва четири разреда са 12 ученика а било је присутно 9. Учитељ је заклетву положио а прописано градиво није свршено, јер је настава у школи отпочела 7. јануара т. г. Успех је похвалан а наставничка способност је врло добра. Наредба је делимично спроведена, јер учитељ није имао уџбенике нити помоћне књиге и изворе да би могао предавати земљопис и српску историју онако, као што наредба прописује.

Српска Црња, 27. мај 1919. год. Полагање заклетве месних учитеља пред среским школским надзорником Николом Николајевићем у српској основној школи: Сава Ружичић, Даница С. Ружичића, Десанка Дамјанова и Ката Маркова. Садржај заклетве:

„Заклињем се живим Богом да ћу све дужности које ми моје звање налаже верно и савесно вршити, да ћу веран бити Народној Управи у Новом Саду, да ћу њене наредбе тачно испуњавати, својим претпостављенима покоравати и званичне тајне чувати. Тако ми Бог помогао”.

Из Записника, сачињеног истога дана, сазнајемо да је учитељ и управитељ Сава Ружичић радио у IV и V мешовитом разреду, учитељица Даница С. Ружичићка је радила у I мешовитом разреду, учитељица Десанка Дамјанов је радила у II мешовитом разреду а учитељица Ката Маркова је радила у III мешовитом разреду. Заклетву су сви положили, прописано градиво су свршили и успех је код свих похвалан. Наредба је у целости спроведена. **Српска Црња, 27. мај 1919. год.** Приликом прегледа општинске школе уз присуство Ник. Николајевића био је присутан и Михајло Кремер, учитељ – управитељ, који ради у I-IV мешовитом разреду. Један учитељ је у руском ропству. Заклетву неће да положи, прописано градиво није свршио и наредба је делимице спроведена. Због тога је донета одлука да се дотичном учитељу плата обустави а школа затвори.

Немачка Црња, 28. мај 1919. год. Приликом прегледања римокатол. калуђеричке школе, присутне су: учитељица (милосрдна сестра) Капа Марија Оливија, која ради у I мешовитом разреду, учитељица (милосрдна сестра) Кофлер Марија Кандида, која предаје у II и III мешовитом разреду и учитељица (милосрдна сестра) Тента Марија Ксаверна, која ради у IV, V и VI женском разреду. Ниједна није положила заклетву, све су градиво свршиле, успех у настави је похвалан и наставничке способности су код свих изврсне. Констатује се да је наредба делимично спроведена,

Тоба, извештај на мађарском језику.

пошто немају уџбенике за предавање српске историје и земљописа.

По спису од 5. јула 1919. год. укупно је од I до VI разреда било 208 ђака (108 мушких и 100 женских).

Немачка Црња, 28. мај 1919. год. Приликом прегледања немачке римокатол. вероисповедне школе, Калман Захрадник, учитељ школе, ради у III, IV и V мушком разреду. Заклетву није положио и на поновни позив да је положи: „изјавио је да

неће заклетву да положи све до после Мировне конференције”. Прописано градиво није свршио потпуно, јер је редовна настава отпочела тек 16. дец. 1918. године. Успех у настави је довољан а учитељска способност добра. Наредба је делимично спроведена пошто нема уџбеник за српску историју док је земљопис предавао

нередите, да ми исте имају подвоз из места у место на расположење ставити”.

Нађтосег, 30. мај 1919. год., извештај по записнику: У општинској осн. школи, пред среским шк. надзорником Николом Николајевићем, присутни су: учитељ – управитељ Матија Мајер, ради у III-VI мешовитом разреду, учитељ Јаков Волц, ради у I-II мешовитом разреду и забавиља Марија Лајтнер. Сви су положили заклетву, прописано градиво су свршили, успех у настави је похвалан, па је констатовано да је наредба од 9. децембра 1918. год. бр. 945/1919 у целости спроведена. По табеларном прегледу се наводи податак да је на служби од 1. фебруара 1919. године учитељ Jakob Woltz у општинској школи постављен, јер је претходни учитељ Schnitzel Johan још 1914. године нестао у рату. По спису од 18. јуна 1919. год. укупни број ђака у школи износи 111.

Берексо Немет, 13. мај 1919. год. Српско православно народно учитељско звање и учитељица Даница Петровић извештава: „да је настава у овдашњој школи само за време шпанске болести месец дана прекидана, иначе је непрекидно радила”. По спису од 18. јуна 1919. год., Даница Петровић, привремена српска народна учитељица, доставља табелу по којој у месту има укупно 138 ђака, од тога броја 130 су срби и 8 словака.

Киштосег, 30. мај 1919. год., Приликом прегледа у општ. основној школи присутни су: учитељ – управитељ Јозеф Шнајдер (Josef Schneider), који ради у III-VI мешовитом разреду и учитељица удова Јохана Шиц (Johanna Schütz), ради у I и II мешовитом разреду. Обоје су положили заклетву, прописно градиво су свршили и успех им је похвалан. Наредба је у целости спроведена. Заклетву је истога дана положила и Klein Katalin, учитељица. По спису од 21. јуна 1919. год. у школи је било 93 ђака. Од тога 81 немац, 11 цигана и један мађар. По вери су били 92 римокатолика и једам евангелиста.

Јулија мајур, 31. мај и 5. јулиј 1919. год. Донета је одлука да се обустави исплата плате учитељици Еви Сиболд на властелинској школи, јер није положила прописану службену заклетву и школа се затвара.

Никола Николајевић (седи у средини) као диригент Српског црквеног певачког друштва у Мокрину око 1918. године.

у смислу наредбе. Донета је одлука 31. маја да се обустави плата дотичном учитељу и школа затвори. Један учитељ је у руском ропству.

По спису од 16. јуна 1919. године, приликом полагања прописане заклетве, као учитељи у Мађарској Црњи се јављају: Bischof Mikolos, Laux Janos и Kravits Ferka.

Велики Бачкерек, 22. април 1919. год., жупанијски школски надзорник Максимчев, даје упутства по питању једнообразности писања извештаја.

Велики Сенмиклуш, 1. мај 1919. год., срески школски надзорник Стеван Нађвински, указује на једнообразност постављања питања учитељима и поступака после тога.

Из **Мокрина 24. маја 1919. год.** Ник. Николајевић, срески шк.(олски) надз.(орник) обавештава „Среско Начелство у Ченеју” да је „Декретом Министарства Просвете, отсека за Банат, Бачку и Барању, Бр. 714/1919. г. постављен за среског школског надзорника жомбољског и ченејског среза, да ћу ових дана предузети ревизију школа Вашег среза, па да подручним општинама

Сентхуберт, 3. јун 1919. год. Приликом прегледања општинске школе присутно су све троје чланова учитељског збора: учитељ управитељ Лудвиг (Лајош) Лебланк, који ради у IV, V и VI мешовитом разреду, учитељица Ева Лебланк, ради у I мешовитом разреду и учитељ Јозеф Јост, који ради у II и III мешовитом разреду. Сви су положили заклетву, прописано градиво су свршили и сви имају успех у настави добар. Констатује се да су наредбе од 12. дец. 1918. год. у целости спроведене. Из табеларног прегледа сазнајемо да је Јозеф Јост рођен 1895. године у Сентхуберту, немац, римокатолик, завршио је Учитељску школу у Темишвару, зна немачки и мађарски језик, за учитеља је наименован 27. јула 1917. год. и додељен општинској школи у Сентхуберту са платом и беривима од 1.200 круна и доплатке. Претходни учитељ Forgas Ferenz је умро 1918. године.

Сентхуберт, 3. јун 1919. год. По другом записнику у општинској школи јавља се учитељ Павле Шорш, који ради у I, II, III, IV, V и VI раз. Заклетву је положио, прописано градиво је свршио а успех у настави је похвалан. Наредбе су у целости спроведене.

Сентборбала, 3. јун 1919. год. Приликом похађања општинске школе и у присуство двоје чланова учитељског збора наведено је следеће: учитељица заменица уд.(ова) Ема Парисон ради у I и II мешовитом разреду и заменик Павле Хајм ради у III, IV, V и VI разреду. Учитељица није заклетву положила, прописано градиво је свршила и успех у настави јој је довољан. У табеларном прегледу је записано, Солтур (Szentborbála) учитељско место је упражњено пензионисањем, смрћу. Привремено је постављена удовица Ема Парисон и Матијас Фрауенхофер. Учитељица прилаже табелу по разредима од I до VI, где је укупни број ђака 110 и сви су немци.

Каролигет, 3. јун 1919. год. Приликом прегледа општинске школе учитељ Павле Шорш ради у I, II, III, IV, V и VI разреду. Заклетву је положио, прописано градиво је свршио и са успехом у настави похвалан. Прописане наредбе су у целости спроведене.

Велики Комлуш, 4. јун 1919. год. Властелинска манастирска римокатол. женска

школа је имала три члана школског збора а поименце су у записнику наведене само две и то: учитељица (Милосрдна сестра) Kozma Vincencia, која је радила у I, II и III женском разреду, учитељица (Милосрдна сестра) Supka Augustina, која је радила у IV, V и VI женском разреду. Заклетву су положили, прописано градиво су свршили, успех у настави је похвалан а наставничке способности за обе учитељице је одлична. Наредба је делимично спроведена, пошто, због оскудице у књигама, учитељице нису српску историју онако предавати, као што то наредба прописује.

Велики Комлуш, 4. јун 1919. год. Римокатоличка вероисповедна немачка школа је имала два члана школског збора и то: учитељ Heinrich Blaszmann, који је радио у III-VI мушком

Ченеј.

разреду и учитељ Lörinz Grossler, који је радио у I-II мушком разреду. Учитељи су заклетву положили, прописано градиво су свршили и у настави су показали добар успех. Наредба је у целости спроведена.

Мали Комлуш, 4. јун 1919. год. Римокатоличка вероисповедна школа је имала три члана учитељског збора и то: учитељ Hönig Lörincz, који је радио у V и VI мешовитом разреду, учитељ Schneider Nikolau, који је радио у III и IV мушком разреду и учитељ Herman Franz, који је радио у I и II мешовитом разреду. Заклетву су положили, прописано градиво су свршили а успех у настави, за Х. Франца – похвалан а осталу двојицу – довољан. Наредба је у целости извршена.

Визежда, 5. јун 1919. год. Римокатоличка вероисповедна немачка школа је имала два члана учитељског збора и то: учитељ Peter Bratan, који је радио у III-VI мешовитом разреду и учитељ Joseph Dingér, који је радио у I-II мешовитом разреду. Заклетву су положили, градиво су свршили, учитељска способност за П. Братана – врло добра а за Ј. Дингера – сношљива. Наредба је делимично спроведена, пошто се историја српског народа у школи није предавала.

Лунга, Констанција (Kunszöllös), 5. јун 1919. год. Римокатоличка вероисповедна немачка школа је имала само једног запосленог учитеља, Лудвига Лајтнера, који је предавао у I-VI мешовитом разреду. Заклетву је положио, градиво није свршио, успех у настави – довољан а учитељска способност – добар (У додатном извештају је исправљено на одличан). Наредба је у целости спроведена.

Занимљива је чињеница где једино учитељ Лудвиг Лајтнер доставља уредан списак ђака, са свим личним подацима (Заглавље је написано ћириличним писмом а остало латиничним) Укупно је на списку 63 ученика (38 мушких и 25 женских), сви су римокатоличке вере и швабе.

У извештају Министарству Просвете, одсеку за Банат, Бачку и Барању од 5. јулија 1919. године наводи да је „у времену од 27. маја до 17. јунија прегледао све школе у жомбољском срезу”, али није био у могућности то учинити у свом школама ченејског среза, „пошто је 19. јунија избио железнички штрајк, те се све до 23. јунија не могло маћи из Темшвар”, где је због важне седнице Епархијског школског одбора морао отићи.

Чатад, 10. јун 1919. год. Приликом прегледања општинске школе и општ. забавишта сазнајемо да учитељски збор има пет чланова и то: учитељ управитељ Paul Jánosi који ради у II мешовитом разреду, Nicke Anton, учитељ, који ради у IV женском и V и VI мешовитом разреду, учитељ Nikolaus Riegler ради у I мешовитом разреду, учитељ Johan Viber који ради у III мешовитом и IV мушком разреду и забавиља Јелисавета Хике, рођ. Шрајер, која ради у забавишту. Учитељи су заклетву положили, прописано градиво су свршили, успех у настави за све учитеље је похвално а учитељске способности за Jánosi-а и Viber-а одличан, за

Riegler-а врло добар а за Nicke-а добар. Наредба је у потпуности спроведена.

Општина Билед, 11. јуна 1919. год. шаље (На мађарском језику) бројчано стање становништва: Срба – 6, Рутена – 2, Немаца – 3579, Романа – 57, Мађара – 74 и Израилћана – 2. Укупно 3.720. По спису од 6. јула 1919. год. укупно је било 369 ђака. Учитељи су били: Henz Janos (I), Bűdingne Leblanc Romana (I), Spiritza Imre (II), Spiritza Imrena (III), Szimits Erzebet (IV), Herman Mihaly (V-VI), Góschy József (V-VI).

Ђерђамош, 12. јун 1919. год. Приликом прегледа општинске школе и општинског забавишта сазнајемо да учитељски збор има шест (6) чланова а поименце пет: учитељ управитељ Johan Rusz ради у V и VI мешовитом разреду, учитељ Heinrich Martin ради у IV мешовитом разреду, учитељ Simon Keppel ради у III мешовитом разреду, учитељ Kasper Keppel ради у II мешовитом разреду и учитељица Elizabeth Schnitz ради у I мешовитом разреду. Сви су положили заклетву, предвиђено градиво су свршили, успех у настави похвалан (Rusz) и (К. Keppel) а код осталих добар и учитељева способност код К. Keppel-а – одлична и код учитељице – добра. Наредба је у целости спроведена. По спису од 3. јула 1919. год. укупан број ђака је 348 (343 немаца и 5 цигана) и сви су римокатолици.

М(илутин) Живић, вероватно мокрински општински бележник, извештава госп. Николајевића, 2. V 1919. год. да: „Из Ђерђамоша јављају да су ондашњи учитељи скупа 3.250 кр. државне припомоћи уживали”.

Исти мокрински општински бележник, М. Живић, обавештава Г дн Николајевића 29. IV 1919. да: „У Торонталороси општина има једна православна румунска школа са једном учитељском снагом. За сада је место упражњено, привремено предаје румунски свештеник. То Вам је заборадио тамошњи бележник казати одн. саопштити”.

Честерег (Csöztelek), 16. јун 1919. године. Из списка о полагању предвиђене заклетве на мађарском језику, сазнајемо имена учитеља: Winkler Antalne, Welter Janosne, Lunyacssek Janos, Bancsanszky Ilona (Вероватно забавиља). Један учитељ је у талијанском ропству.

Велика Јеча (Nagyjécsa), 18. јуни 1919. год. Од I до VI разреда било је укупно 216 ђака.

Учитељи су радили у овим разредима: Anton Rückert (I), Adela (?) Standhaft (II), Nikolaus Leitich (III), Nikolaus Klein (IV), Josef Schmidt (V-VI).

Тоба, 25. април 1919. год. Јанош Ракоши, римокатолички духовник и директор школе, обавештава надлежне да су поступили у складу са наредбом Министарства Просвете, по питању наставе и уништавања ознака претходне Државе.

17. јун 1919. године. Из списка о полагању прописане заклетве, коју су изговорили на мађарском језику, сазнајемо да су учитељи били: Добра Петер и Хужвар (Huzsvar) Магда.

Молин (Molyfalva), 17. јун 1919. године. Из списка о полагању прописане заклетве на мађарском језику, сазнајемо да су учитељи били: Renye Lenard i Renye Lujza sz. Laub.

Гарабош (Грабац), 18./VI 1919. год. и 5. јула. Из Жомбоља и Мокрина, Николајевић доноси одлуку у складу са пуномоћјем, да се обуставе исплате плата и свих државних припомоћи, запосленим у Гарабошу: Карлу Ласлу, Матији Сауеру, Петеру Францену и учитељици Антонији Францен, због неполагања заклетве.

Öregfalva, 18. јуна 1919. год. По спису школа има 65 ђака (58 мађара и 7 немаца).

Aurelháza, општинска школа. Учитељско место је упражњено због смрти учитеља у руском ропству. Настава је на мађарском и немачком језику а годишња државна шрипомоћ је 3.500 круна.

Tamásfalva, државна школа. Учитељ је суспендован јер није положио заклетву. По спису од 20. јуна 1919. год. Јављају се имена учитеља: Bittó Gyula, Kucsera Margit, Leiber Mátyás и број од 357 ђака 1919/20.

Ујвар (Ujvár) – општа школа са држ. припомоћи. Настава се одржава на немачком језику. Место учитеља је упражњено јер је учитељ погинуо у рату. Државна припомоћ је 8.800 круна. По спису од 28. јуна 1919. год. у школи је било 211 ђака (210 словака и један србин).

Ченеј, из табеларног прегледа сазнајемо да је учитељица Смиља Жупански дала оставку.

О почетку нове школске године највише извештаја има из Српске Кларије (Данас Радојево), где се наводи да је настава почела 15. септембра 1919. године, уписивање је трајало 15, 16 и 17. септембра. Уписано је свега 59 ученика у I-IV

разреда. Школске зграде нису поседнуте од стране војних власти. Школске дворане су само у подножју зида окречене, никако целокупно, као и ходници, учитељске кујне, дечији и учитељски заходи никако нису кречени. „...Табле су неупотребљиве и застареле толико да не могу више послужити ни за најмању употребу”. Недостатак огрева је присутан, за шта је крив „издржавалац” тј срп. црквено-школска општина. „Општински лечник до сада није прегледао стање школских зграда са здравственог гледишта”. Од 284 обавезне школске деце, полазе школу једино 59.

„Да срески начелник, путем наше политичке општине, нареди да овдашњи мртвозорник не сме одређивати час сахране појединих, за време трајања школске наставе”. (1. октобар 1919. године).

Крајем новембра 1919. год. све школе су имале неналожене пећи трећи пут, па су децу морали распустити, за шта је крив немар школског председника и школског старатеља. (28. XI 1919. године).

По завршетку Мировне конференције у Паризу извршено је разграничење 1924. године, па су у границама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, остала ова места помињана у чланку: Мокрин, Српска Кларија, Хрватска Кларија, Српска Црња, Немачка Црња, Киш Орос (Руско Село), Сент Хуберт (Са Шарлевилом и Солтуром, данас Банатско Велико Село), Тоба, Честерег и Молин.

Остала места су припала Краљевини Румунији.

Извори:

1. Д.(имитрије) Руварац – *Темишварска епархија од њена постанка до 1758. год.*, Сремски Карловци, 1914. год.;
2. Петар Терзић – *Основне школе у Сенти 1697-1920. год.*, Сента 2015. године;
3. Владимир Миланков – *Драга Гавриловић, живот и дело*, Кикинда, 1989. године;
4. Димитрије Кнежев – *Мокрини Мокринчани*, Београд, 1979. године;
5. Др Душан Попов – *Мокрин у револуцији*, Нови Сад, 1986. године;
6. Душан Дејанац – *Школство у Кикинди у 18. и 19. веку*, Кикинда, 2019. године

Luzian Geier

Über 110 Jahre Fußball in Tschakowa

Abstract: Ein altes Foto belegt die frühen Anfänge des Ballsports im Banater Marktort Tschakowa/Ciacova, heute Kleinstadt im Bezirk/Kreis/Judet Timis. Das Bild ist in den Kontext des Vereinslebens und des Dorfsports um 1900 gestellt und geht bis in die Gegenwart.

Keywords: Fußball, Radsport, Vereine, Banat, Fotodokumente, Ortschronik, Persönlichkeiten

Unmittelbar nach 1900 wurden in fast allen Banater Städten und Marktflecken Fußballvereine oder -sektionen innerhalb von schon bestehenden Sportvereinen gegründet. In dem umfangreichen Buch „110 Jahre Fußball im Banat“ (erschienen 2010 in Temeswar, rumänisch, 658 Seiten) von Gheorghe Popa sind diese Anfänge für Temeswar, Lugosch, Orawitza, Hatzfeld, Großsanktnikolaus, Triebswetter/

Historisches Bild mit dem zentralen Platz.

Tomnatic oder Rekasch vorgestellt. Das Sportleben auf dem Lande ist für die frühe Zeit weitgehend ausgespart. Das liegt heute im Banat vor allem daran, dass die vielen alten und neuen Heimatbücher und Ortschroniken nicht zugänglich sind, wie auch an fehlenden Sprachkenntnissen. Aber nicht nur. Als Beispiel sei hier Tschakowa – im Banat-Buch von Ion Lotreanu 1935 als eine Mustergemeinde bezeichnet - angeführt, das in der oben erwähnten Popa-

Dokumentation praktisch nicht vorkommt, weder in der chronologischen Liste der Vereinsgründungen, noch im Abschnitt zur neueren Zeit, wobei „Progresul Ciacova“ keine unbekannte Banater

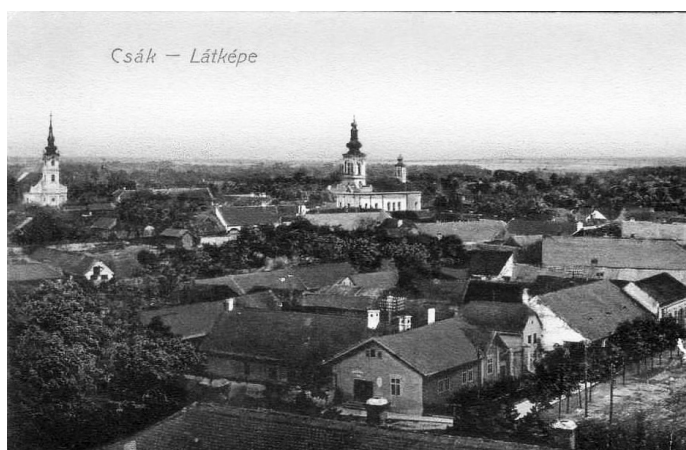
Was ein Foto aus der Gründungszeit berichtet. Auf dem Foto ist das Jahr 1911 mit Tinte nachgezogen, der frühere Text mit Bleistift ist nicht mehr zu entziffern. Foto aus dem Privatarchiv Luzian Geier

Mannschaft war und ist Häufig waren bekannte Mannschaft zu Freundschaftsspielen eingeladen, so beispielsweise UTA mit dem Star Josef Petschovski. 1995 spielte Kurt Schauburger als letzter Deutscher in der Ortsself. Gegenwärtig trägt die Mannschaft in der Temescher Kreisliga stolz das Gründungsjahr 1906 im Vereinsnamen („Progresul 1906 Ciacova“). Zum neuesten Geschehen finden Interessenten viele Infos im Internet.

Dabei kann der Marktort bzw. die spätere Kleinstadt eine gute alte Sporttradition aufweisen. Wilhelm J. Merschdorf hat dem Sportgeschehen in der Gemeinde ein umfangreiches Kapitel gewidmet (S. 610-623) in seinem Heimatbuch Tschakowa (1997) mit einstigen Aktiven als Berichterstatter dazu. Am Anfang der organisierten Sporttätigkeit stand ab 1885 der Turnverein, 1898 folgte die Gründung des Radfahr-Vereins und 1909 der Tennis-Club.

Einen Fußballverein gab es seit 1906, als am 29. Juni des Jahres auch das erste Spiel im Ort ausgetragen wurde. Erster Präses war Laszlo Cserna, als lokale Bestspieler sind in der Chronik für die Zeit vor dem Ersten Weltkrieg die Namen von Liviu Gruescu, dem später bekannten Banater Frauenarzt, Stefan Weber, Schuldirektor, und Ljubomir Jivanovici in Erinnerung. Oder der spätere Kaufmann Emmerich

Szallay (geboren 1897). Somit sind Vertreter von vier Nationalitäten im Fußballgeschehen vertreten. Szallay spielte schon ab 1910, also mit 13, Fußball und ist auf dem Foto aus dem Jahr 1911 zu sehen. Er war auch in der Zwischenkriegszeit aktiv und Mitbegründer des Tschakowaer deutschen Jugendvereins sowie Gruppenführer bei der Freiwilligen Gemeindefeuerwehr. Der Fußballverein und die Mannschaft wurden 1920 wieder aktiviert nach dem Stillstand in den Weltkriegsjahren.

Tschakowa, 1917.

Zu sehen ist hier das früheste Foto als Beleg für den Tschakowaer Fußballsport vor dem Ersten Weltkrieg, es wird hier erstveröffentlicht. Ortschronist Willi Merschdorf fehlten seinerzeit Fotos zu den Anfängen der vereinsmäßig organisierten sportlichen Betätigungen.

Die Aktiven auf dem Bild können nur noch schwer identifiziert werden, bis auf einen der jüngsten, den in der ersten Reihe sitzenden (3. von rechts) späteren Temeswarer Musikprofessor Josef Brandeisz (geboren 1896) mit seinem unverkennbaren Gesicht für alle, die ihn gekannt haben. Die Aussagekraft der Aufnahme liegt vor allem darin, dass hier im Hintergrund eines der frühen angelegten Fußballplätze im Banat zu sehen ist. Die Mannschaft ist vergleichbar gut ausgestattet und eingekleidet, vor allem sehr gut beschuht. In sehr vielen Banater Dorfmannschaften wurde auch noch in der Zwischenkriegszeit barfuß Fußball gespielt. Dieses 16 Spieler „starke“ Team mit drei Betreuern könnte in der Banater Fußballchronik als eine der ersten bekannten „Schüler-Mannschaften“ eingestuft werden.

Recenzii

Două cărți, un autor

„Cenăzeni de ieri și de azi” *

DUȘAN BAISKI

Cenăzeni de ieri și de azi

ARTPRESS, 2020

O comunitate trăiește și își asigură continuitatea prin oamenii săi, mai buni, mai răi, mai săraci sau mai bogați, contribuind, cu toții, la evoluția ei.

Ea nu se încheagă din suma locuitorilor ei, ci este suma algebrică a aspirațiilor oamenilor care o compun. Unii au semnul plus în față, alții semnul minus. Mulți au rol neutru, deoarece trecerea lor prin viață nu lasă nicio urmă, iar adunarea lor nu modifică rezultatul final. Puțini sunt aceia care se învrednicesc în a dobândi ranguri mai înalte, influențând pregnant rezultatul final.

Cenadul a trăit multe momente care i-au anulat rezultatul strădaniilor de secole, i-au distrus documentele și i-au răpit pe oamenii săi cei mai destoinici. Niciodată, însă, oamenii sau focul nu pot să șteargă tot. Întotdeauna rămân fragmente nearese pe care alți oameni le culeg și le așează ca într-un puzzle. Astfel, istoria se descompune și se recompune, periodic. Memoria oamenilor, însă, este selectivă. Atunci intervine sarcina istoricilor, care selectează atent peticele pe jumătate arse și recompun imaginea obiectivă a celor ce au fost.

Asta a făcut autorul cărții „Cenăzeni de ieri și de azi”: a adunat și a distilat informații despre oamenii care, prin activitatea lor, au avut impact asupra comunității de două ori milenare din stânga Mureșului. De-a lungul celor peste 1.800 de articole, scriitorul Dușan Baiski a consemnat principalele date ale carierei oamenilor „de seamă” din Cenad,

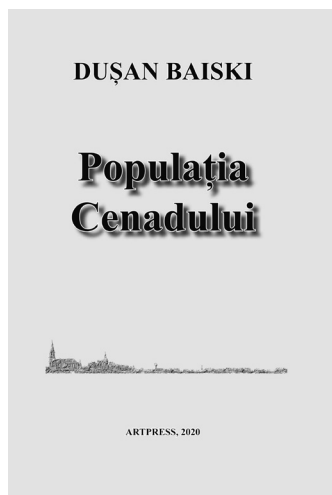
* Dușan Baiski, *Cenăzeni de ieri și de azi*, Editura Artpress, Timișoara, 2000, 276 pag. ISBN 978-973-108-981-2.

începând cu Glad, voievodul Morisenei din secolul al X-lea, până la personalități din zilele noastre.

Structurată ca un dicționar cartea este un instrument util pentru savanții umaniști. Pentru cenăzeanul cu părul sur, este un bun prilej pentru a-și aduce aminte, iar pentru cei mai tineri, o cale facilă și directă de cunoaștere a oamenilor și valorilor acestei comunități.

Dintr-o altă perspectivă, cartea apare ca o răzbuare a omului împotriva vremii, în paginile ei fiind așezate personalitățile în ordine alfabetică, nu cronologică. Cititorul rămâne cu imaginea unitară a strădaniei și a contribuției pe care au adus-o, fiecare.

„Populația Cenadului” **

În strădania lor, istoricii răspund la întrebările când?, cum? și de ce?. Autorul acestei lucrări caută să răspundă întrebării: cine?

Studiul recensămintelor implică multă miză și, mai ales, multe date cantitative, care se prelucrează statistic. Un graficstructuratsintetizează raportul cantitativ dintre naționalitățile care compu-

neau demoul Cenadului de acum 91 de ani sau de la 1567. O cronogramă indică evoluția numerică a populației așezării pe toată perioada în care există date. Toate acestea, însă, nu relevă aspectele calitative ale vieții de la 1938 sau de la 1567 sau 1579.

La recensământul din 1938 s-au înregistrat germani, români, maghiari, sârbi etc. La alte numărători, de asemenea. Pentru a urmări evoluția acestor subpopulații nu este suficientă abordarea cantitativă. O întrebare firească este cea referitoare la fezabilitatea procesului de achiziție a datelor din teren. Alta țintește sinceritatea respondenților. Altele pot pune în discuție buna credință și competența celor care au cules și prelucrat informațiile.

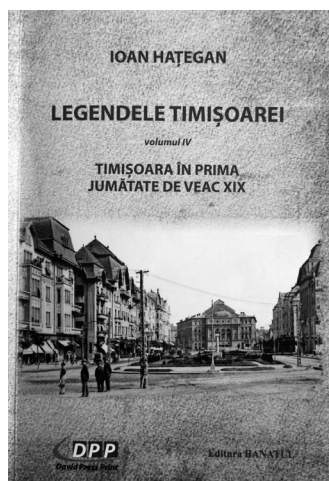
** Dușan Baiski, *Populația Cenadului*, Editura Artpress, Timișoara, 2000, 250. pag. ISBN 978-973-108-983-6.

Publicarea nominală a respondenților relevă diferențe interesante în realitatea din spatele cifrelor. Deconstrucția materialului documentar relevă, însă, aspecte interesante privind fluiditatea conceptului identitar, la numai două decenii după Marea Unire. Frământatul veac XX a fost un timp al schimbărilor dese și profunde, al contestărilor și reconsiderărilor.

Cartea publicistului Dușan Baiski poate fi lecturată prin mai multe grile. Nu în ultimul rând, oferă cenăzenilor un tablou exact al realității sociodemografice, înainte și după Al Doilea Război Mondial. Inițial, cartea a fost concepută ca parte a lucrării „Cenăzeni de ieri și de azi”, dar a evoluat într-o formă autonomă, care se așează alături de seria „Cenad - Studii monografice”. Nota comună a acestor lucrări este acuratețea cu care autorul a cules și a prezentat informația, alături de obiectivitatea cu care prezintă faptele. Jurnalistul de investigații se apleacă asupra oamenilor și a evenimentelor. Dușan Baiski uzează de tehnica jurnalistului în investigarea fenomenelor și a comunităților.

Iancu C. Berceanu

„Legende Timișoarei”***

La 300 de ani de la eliberarea Timișoarei de sub ocupația otomană de către prințul Eugeniu de Savoia, în anul 2016, istoricul bănățean Ioan Hațegan a propus cititorilor timișoreni și bănățeni un ciclu de volume intitulat sugestiv *Legende Timișoarei*.

Acest proiect de mici povești pentru oameni mari a fost gândit sub forma a 10 volume cuprinzând istoria locală din vremuri de mult apuse până în zilele noastre. Acestea sunt cadoul istoricului pentru locuitorii urbei, și nu

***Ioan Hațegan, *Legende Timișoarei, Vol. IV*, Editura Artpress/Banatul/David Press Print, Timișoara, 2020. ISBN 978-973-108-696-5; ISBN 978-606-999-099-5; ISBN 978-606-8385-21-1

numai, care doresc să cunoască trecutul Timișoarei din cele mai vechi timpuri, care vor să afle mai multe despre miturile și legendele orașului, despre întâmplări, oameni și fapte, care au transformat orașul de pe Bega într-unul cu o fascinantă istorie.

La finalul anului 2020 vede lumina tiparului **partea a IV-a** din ciclul *Legendele Timișoarei*. Cu titlul „*Timișoara în prima jumătate de veac XIX*”, volumul cuprinde 60 de pagini, împărțit în 10 capitole.

Cititorii și pasionații de istorie locală află din paginile acestui volum despre: Cetatea și orașul Timișoara, personalitățile timișorene, asezămintele de cult, Fabrica de Țigarete, copacul îmbrăcat în fier, industria, presa, prima facultate, prima operație cu anestezie cu eter din 5 februarie 1847 și despre asediul din anul 1849.

Cea de-a patra, și ultima fortificație a Timișoarei, ridicată între anii 1723-1765 și-a continuat activitatea până la anul 1891, când s-a hotărât defortificarea Timișoarei. Până la anul 1848 regulile stricte ale cetății au fost respectate cu rigurozitate: garda militară zilnică, patrulare militare noaptea pe străzi, închiderea porților la lăsarea serii. Orașul începe să se dezvolte mai mult în cartiere decât în Cetate. În Fabric, principala zonă industrială, sunt concentrate aproape toate fabricile și atelierile, precum și principalele locuri de distracție. În Cetate sunt magazinele de desfacere a produselor, o tipografie și o viață culturală activă. La 1800 se deschide prima școală primară de fete; la 1806 se deschid cursurile seminarului romano-catolic; în zilele de 12-13 mai 1807 împăratul Franz vizitează Timișoara; în anul 1819 Klapka devine primarul Timișoarei, fiind singurul care ia măsuri pentru ameliorarea stării de sănătate a locuitorilor; în 1824 este reinnoit privilegiul de oraș liber regal pentru Timișoara; în anul 1835 se formează prima reuniune a învățătorilor din Banat, iar în 1840 se deschide prima stagiune teatrală de vară în Arena din Fabric.

În capitolul dedicat personalităților timișorene, autorul realizează, mai întâi, o imagine de ansamblu a personalităților născute la Timișoara; apoi prezintă, în detaliu: familia Klapka, Karl Brocky (pictorul curții regale britanice și protejatul reginei Victoria); Johann Nepomuk Preyer (primar al Timișoarei între 1844-1858); Pavel Vasici (medic, scriitor, membru

al Academiei Române); Pesty Frigyes (istoric, membru al Academiei Maghiare de Științe); Petru Cermena (comandantul poliției timișorene, luptător pașoptist); Dimitrie Țichindeal (preot, învățător, fabulist și traducător).

În ceea ce privește asezămintele de cult, în prima jumătate a secolului al XIX-lea istoricul Ioan Hațegan menționează că în Timișoara existau biserici romano-catolice, ortodoxe, sinagogi, iar începând cu anul 1828 li s-a permis protestanților să se stabilească în Banat, prima biserică evanghelică fiind construită între 1828-1830 în piața de lângă fântâna cu Punctele Cardinale. Trebuie remarcat faptul că în Timișoara nu a existat niciun conflict religios între etniile de aici, oamenii învățând să se respecte unii pe alții, inclusiv credința celorlalți, această stare reprezentând un exemplu de ecumenism rar întâlnit în alte părți.

Volumul continuă cu: prezentarea Fabricii de Țigarete, construcție începută în anul 1846, fabrică ce își închide porțile în anul 2000, după o activitate de 154 de ani; tradiția și istoria copacului îmbrăcat în fier: o veche tradiție central-europeană le pretindea calfelor de meseriași să-și încheie perioada printr-o peregrinare la meșteri din alte orașe, iar la terminarea stagiului, calfele de fierari să bată un cui cu cap înflorat, sau cu inițialele lor, într-un copac îmbrăcat în fier. Cel de la Timișoara datează din anul 1828, cu o înălțime de 2,04 m, în prezent aflat la Muzeul Național al Banatului, iar în locul unde acesta se aflase inițial, acum se află o copie realizată de Mihai Fota.

Istoricul timișorean vorbește foarte pe scurt despre industria din oraș, presa din Timișoara, prima facultate (își suspendă definitiv cursurile în 1849), și prima operație cu anestezie cu eter din 5 februarie 1847.

Ultimul capitol al volumului detaliază asediul Timișoarei din anul 1849, din perioada Revoluției dintre 1848-1849, ce a cuprins întreaga Europă. Această perioadă a fost extrem de agitată pentru Banat. Între 24 aprilie și 9 august se desfășoară cel mai lung asediu al Timișoarei.

Prin cele patru volume prezentate, cercetătorul timișorean reușește să prezinte publicului o mică parte a istoriei locale, a istoriei Timișoarei, reușind astfel să stârnească interesul celor mai tineri locuitori ai urbei pentru fascinanta poveste a Timișoarei.

Tatiana Ostroveanu

CUPRINS

Florin Zamfir – Aspecte ale implicării învățătorilor români din Banat în mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea	1
Sorin Forțiu – Banologia (XI): <i>Alberto [Magno] bano de Zeurino</i> (1272)	5
Eusebiu Narai – Activitatea tineretului progresist din județul Caraș (1944-1947)	17
Tiberiu Ciobanu – Despre cruzimea lui Dracula, dar și despre respectul și dragostea de care s-a bucurat acesta din partea poporului său	24
Constantin-Tufan Stan – Coriolan Brediceanu – slujitor la altarul aspirațiilor românilor bănățeni și ardeleni	30
Hans Dama – Apologetul și schismaticul: Omul în centru – Paroh dr. teol., dr. honoris causa în științe politice: Adolf Fugel	40
Valentin Bugariu – Rolul Bisericii românești din zona Deta la Marea Unire	47
Daniela Curelea, Dragoș Curelea – Contribuții privind monitorizarea, anchetarea și detenția profesorului albaiulian Eugen Hulea între 1946-1954	53
Dumitru Tomoni – Coșteiu de Sus – Comunitate, biserică și școală confesională. Repere istorice	61
Драгољуб П. Бадрљица – Никола Николајевић, школски надзорник за жомбољски и ченејски срез 1919. године	67
Luzian Geier – Über 110 Jahre Fußball in Tschakowa	76
Recenzii	77

Revista este indexată de:

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

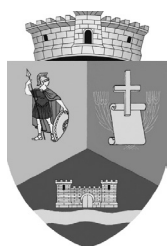

Revista este înscrisă în:

Index Copernicus International

Sponsori:

**Consiliul Local Cenad
Primăria Cenad**

Colegiul de redacție:

Dușan Baiski (Timișoara) – editor și redactor-șef, prof. drd. **Iancu C. Berceanu** (Sănnicolau Mare) – redactor-șef adjunct, **Sorin Forțiu** (Timișoara) – redactor-șef adjunct, dr. **Ionel Bota** (Oravița), dr. **Valentin Bugariu** (Birda), conf. univ. dr. **Tiberiu Ciobanu** (Timișoara), prof. dr. **Dragoș Curelea** (Sibiu), dr. **Costin Feneșan** (București), dr. **Antuza Genescu** (Pădureni), prof. dr. **Ioan Hațegan** (Timișoara), dr. **Alexandru Kósa** (Timișoara), **Werner Kremm** (Reșița), lect. univ. dr. **Eusebiu Narai** (Timișoara), dr. **Constantin-Tufan Stan** (Lugoj), prof. dr. **Dumitru Tomoni** (Făget), bibliolog **Gabriela Șerban** (Bocșa), dr. **Florin Zamfir** (Variaș).

Tipografia Artpress, str. Cermena 1, Timișoara 300110, tel. 0256-293.809, fax 0256-293.975

Responsabilitatea pentru conținutul și corectitudinea materialelor le revine exclusiv autorilor.

Textele se pot trimite prin e-mail: dusanbaiszki@gmail.com, în format .doc sau .docx.

Revista apare trimestrial și se difuzează gratuit, inclusiv prin www.morisen.ro și www.cenad.ro.

Tiraj: 250 de exemplare/apariție.

Tipografia Artpress, str. Cermena 1, Timișoara 300110, tel. 0256-293.809, fax 0256-293.975

ISSN 2501-1359; ISSN-L 2501-1359

Timișoara în sec. XVIII

Gravură din *Colecția de stampe și litografii* a Arhivelor Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, fond arhivistic nr. 1.141, inventar nr. 1.703; forma de păstrare: original.

Autor: Bodenehr, Gabriel – editor, cartograf și gravor din Augsburg.

Data/Loc apariție: 1720, Augsburg.

Tehnica: Gravură cu acul și dălțița; hârtie filigranată.

Dimensiuni: 17,7 x 49,8 cm.

Gravura a apărut în publicația lui Gabriel Bodenehr, editată cu ocazia cuceririi noilor teritorii aflate sub ocupație otomană: *Das Durch den Römischen Adler von der Türcken befreiete Königreich Ungarn (...)* Augsburg (1720)

Lucrarea este îngrijit concepută și prezintă, cu fantezia specifică epocii, orașul înconjurat de dealurile imaginare privit în perspectivă plonjantă. Gravorul reproduce imaginea binecunoscută, cu castelul masiv; zidul despărțitor dintre cetate și castel nu este prezent. Sunt bine detaliate elementele principale precum turnul de la intrare, moscheea și multe clădiri în oraș, iar în exterior Palanca, cu biserica Sf. Ecaterina desenată artistic, cu contraforturi. Pe lângă execuția cu o acuratețe deosebită, gravorul creează un efect vizual plăcut prin dinamica filacterii precum și prin plasarea grupului de pomi și vegetație în prim plan-dreapta.

Titlul gravurii este înscris în filacteră: TEMESWAR; număr de pagină în dreapta sus: 167. La locurile potrivite, indicațiile numerice: 1, 2, 3 și legenda în subsolul imaginii, stânga: 1. Die Stadt | 2. Das Schloss. | 3. Die Schloss Palanka; În mijloc: *Liget in Ober-Ungarn zwischen der Donau und Siebenbürgen, Ward | A°. 1332. von den Türcken erobert; nach der Glücklichen Bataille bey Petrowaradein A°. 1716. ist sie von den Kayserle. Belagert und d. 1. October | die grosse Palanka mit Sturm erobert worden, d.12. dito aber, stadt & Schloss mit | accord.*; Semnătura în dreapta, jos: *Gabriel Bodenehr, Sculps. et excudit. Aug. Vind.*

Bibliografie:

Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, *Colecția de stampe și litografii*, fond arhivistic nr. 1.141, inventar nr. 1.703, nr. 15 (cotă anterioară nr.16).

Analele Banatului, ianuarie-martie, 1930, p. 73

Ianoso Árpád, Balla Loránd, *Temesvár Regi Abrazolásai*, Târgu-Mureș, Editura Mentor, 2005, p. 208, 209.

Vărtaciu-Medelet Rodica, *Timișoara în Stampe – secolele XVI-XVIII*, Timișoara, Artpress, 2018, p. 24, planșa nr. 15.

Dan Pura